

DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
DİTAM
2010
DICLE SOCIAL RESEARCH CENTER

DIVÊ KURD ÇI BIKIN

KÜRTLER NE YAPMALI

WHAT SHOULD KURDS DO

8 TIRMEH - TEMMUZ - JULY 2023
AMED - DİYARBAKIR

JI 2015 AN HETA BI 2023 YAN, PIŞTÎ 8 SALAN REWŞA HEYÎ YA DI SÎYASETA KURDAN DE Û SEDEMÊN WÊ; POLÎTÎKAYÊN SERDEMA NÛ Û BENDEWARÎ

2015'TEN 2023'E,
8 YILIN ARDINDAN KÜRT SİYASETİNDE MEVCUT DURUM VE NEDENLERİ; YENİ DÖNEM POLİTİKALARI VE BEKLENTİLER

FROM 2015 TO 2023: THE CURRENT SITUATION OF KURDISH POLITICS AND THE REASONS BEHIND THEM, POLICIES FOR THE NEW TERM, AND EXPECTATIONS

Axaftvan / Konuşmacı / Speaker
Cuma ÇİÇEK

Ji 2015an heta bi 2023 yan, Piştî 8 Salan Rewşa Heyî ya Di Sîyaseta Kurdan De û Sedemên Wê; Polîtîkayên Serdema Nû û Bendewarî

2015'ten 2023'e, 8 Yılın Ardından Kürt Siyasetinde Mevcut Durum ve Nedenleri; Yeni Dönem Politikaları ve Beklentiler

From 2015 to 2023: The Current Situation of Kurdish Politics and the Reasons Behind Them, Policies for the New Term, and Expectations

8 Tirmeh / Temmuz / July 2023
Amed / Diyarbakır
Cuma ÇİÇEK

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG
DİTAM 2010
BİRLİKTE

JI 2015 AN HETA BI 2023 YAN, PIŞTÎ 8 SALAN REWŞA HEYÎ YA DI SÎYASETA KURDAN DE Û SEDEMÊN WÊ; POLÎTÎKAYÊN SERDEMA NÛ Û BENDEWARÎ

8 Tirmeh 2023 - Amed

Ev “Weşan” ji hêla Programa Piştgiriya Sazûmanî ya BIHEVRE ve hatiya amadekirin ku ji aliyê Yekîtiya Ewropayê ve hatiye fînansekirin û ji aliyê STGMyê ve hatiye birêvebirin. Ji naverokê bi temamî Komeleya Navenda Civaka Lêkolînên Dîcleyê (DİTAM) berpirsiyar e û ne mecbûr e ku nêrînên Yekîtiya Ewropayê nîşan bide.

Naverok

Ji 2015an heta bi 2023yan, Piştî 8 Salan Rewşa Heyî ya Di Sîyaseta Kurdan De û Sedemên Wê; Polîtîkayên Serdema Nû û Bendewarî 5
Danasîn 7
Ji DÎTAM'ê 8
Destpêk 9
Moderator – Cîgira Serokê DİTAMê Meral Özdemir 10
Cuma Çiçek – Akademîsyen 10
Veguherîna Dewletê 11
Deqbenda Herêmî 12
Jidestçûyîyên Qada Kurdan 13
Hewcetîya Veavakirinê 14
Qaqibokirin 17
Pirs û Beşdarî 19
Cuma Çiçek – Akademîsyen 27
Pirs û Beşdarî 30
2015'ten 2023'e, 8 Yılın Ardından Kürt Siyasetinde Mevcut Durum ve Nedenleri; Yeni Dönem Politikaları ve Beklentiler 33
Tanıtım 35
DİTAM'dan 36
Giriş 37
Moderatör - DİTAM Başkan Yardımcısı Meral Özdemir 38
Cuma Çiçek - Akademisyen 38
Devletin Dönüşümü 38
Bölgesel Bağlam 40
Kürt Sahasının Kayıpları 41
Yeni İnşa İhtiyacı 42
Meydan Okumalar 44
Katkılar ve Sorular 46
Cuma Çiçek - Akademisyen 54
Katkılar ve Sorular 56

From 2015 to 2023: The Current Situation of Kurdish Politics and the Reasons Behind Them, Policies for the New Term, and Expectations....59
Introduction....61
From DİTAM;....62
Introduction....63
Moderator – DITAM's Vice President Meral Özdemir....64
Cuma Çiçek – Academic....64
State's Transformation....64
Regional Context....66
Kurdish Political Movement's Losses....67
The Need For Reconstruction....68
Challenges....70
Contributions and Questions....72
Cuma Çiçek – Academic....79
Contributions and Questions....82

Desteya Birêvebirinê ya DÎTAMÊ
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
Barış YAVUZ
Sevim VURAL
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Nevin SOYUKAYA
Mahmut LEZGİN YALÇIN
Cihan AY

Tîma Xebatê
Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Wergara Bo Kurdî
Dilawer ZERAQ

Wergera Bo Îngilîzî
Burcu Sıla CANDAN

Dîzayn
A Grafik Creative Solutions

Danasîn

Cuma Çîçek – Akademîsyen

Di sala 1980'yî de li Amedê ji dayika xwe bû. Li Zanîngeha Teknîk ya Stenbolê Beşa Endezyarîya Endustrîyê xwend. Li heman zanîngehê, di navbera salên 2005-2008'an de, programa Lîsansa Bilind ya Bajar û Pîlankirina Herêmê xwend. Di navbera salên 2009-2014'an de, li Enstîtuya Etûdên Polîtîk yên li Parîsê (Institut d'Etudes politiques de Paris - Sciences Po.), di Beşa Sereke ya Zanista Sîyasetê de, di biwara Sosyolojîya Sîyasetê û Polîtîkayên/Çalakîyên Raya Gişti de doktoraya xwe temam kir. Di kovarên Birikim, Praksis, Kovara İktisatê, Turkish Studies, Dialectical Anthropology de, li ser mijarên wekî meseleya Kurdan, Îslamperestîya Kurdan, Birêvebirina Herêmî, Newekhevîya Herêmî, Pêwendîyên Çînî û Zanavî, Çareserîyên Pevçûnê û Avakirina Aştîya Civakî gotarên wî belav bûn. Gava li Zanîngeha Artukluyê ya Li Mêrdînê di Beşa Zanistên Sîyasetê û Pêwendîyên Navneteweyî de wekî akademisyen kar dikir, bi hinceta ku danezana bi navê 'Em ê nebin hevparê vê tawanê' ya Akademîsyenên Aştîyê şanenav kiriye, di sala 2017'an de bi KHKyê (BHQ-Biryarnameya bi Hikmê Qanûnê) ji kare xwe hat avêtin.

Pirtûkên wî yên weşandî ev in: Netewe, Dîn, Çîn Avakirina Lihevkirina Li Ser Kurdan ya Li Tirkîyeyê (Weşanên İletişîm, 2021), "Demajo" Pevçûna bi Kurdan re û Lêgerînên bo Çareserîyê (Weşanên İletişim, 2018), National, Religios and Economic Identities [Kurdên Tirkîyeyê: Zanavên Neteweyî, Dînî û Ekonomîk] (Londra: ı.B. Tauris, 2017), Zimanek Çima Tê Qedexekirin: Polîtîkayên Zimanî û Rewşa Kurdî li Tirkîyeyê (Weşanên Peywend, 2013), Gerdûnîbûn û Demokrasîya Herêmî: Sînorên Tevkarîya Bêjara Lîberal & Mînaka Amedê (Weşanên Vate, 2011), Di Demajoyên Demokratîkbûnê De Rêxistinên Civaka Sivîl: Wekî Mînaka Lêkolîna Biwarê; Başûrê Rojhilata Tirkîyeyê (Weşanên Weqfa Lêkolînên Hiqûq û

Ji DÎTAM'ê

Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê (DİTAM), ji sala 2013'an bi vir ve ye, civînên 'Dîyalogên Tîgrîsê' çêdike û rêxistinên civaka sivîl, serokên partîyên sîyasî, akademîsyen û pêşengên bîrûbawerîyê tîne cem hev.

Di vê çarçoveyê de, di 8'ê Tîrmeha 2023'yan de, me li Amedê, civîneke bi navê 'Divê Kurd Çi Bikin' li dar xist. Di civînê de, li ser mijarên li jêr gengeşî hatin kirin;

'Rastgirîya Tirkan, Kurd û Miletperestîya Li Tirkîyeyê', Tanıl Bora: Lêkoler-Nivîskar

'Ji 2015an heta bi 2023yan, Piştî 8 Salan Rewşa Heyî ya Di Sîyaseta Kurdan De û Sedemên Wê; Polîtîkayên Serdema Nû û Bendewarî', Cuma Çiçek - Akademîsyen

'Tirkîyeya ku Diguhere û Bandora Sosyolojîya Kurdan ya Li Ser Meseleya Kurdan ya Di Deh Salên Pêşîya Me De, Perspektîfa Bo Siberojê ya Kurdan', Doç. Dr. Bülent Küçük

'Hilbijartinên Sala 2023'yan û Reftarên Hilbijêran', Prof. Dr. Ali Çarkoğlu

'Bandora Geşedanên Navneteweyî ya Li Ser Meseleya Kurdan; Kurd û Dîplomasî', Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Di vê weşanê de, derpêşkirina Nivîskar-Lêkoler Tanıl Bora ya bi navê 'Rastgirîya Tirkan, Kurd û Miletperestîya Li Tirkîyeyê' û pirs û tevkarîyên beşdaran cî digire.

Desteya Birêvebirinê ya DİTAMê

Destpêk[1]

Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê, sazîyeke ramanê ya navendAmed e ku di sala 2010an de, nêzikî 50 kesên ji pîşeyên ji hev cuda hatine cem hev û ava kiriye. DİTAMê di nava van 13 salan de, di mijarên ji hev cuda de proje bi rê ve birin û rapor belav kirin. Tora Aştîya Civakî ava kir ku ji bajarên cuda, nêzikî 70 aktîvîst û SCS (Sazîyên Civakî yên Sivîl) tê de cî didin xwe û digel wê jî, di 10 bajarên cuda de, civînên Tora Aştîya Civakî çêkirin ku tê de mijara meseleya Kurd hat axaftin. Di wan civînan de, li ser rola civaka sivîl ya di çareserîya meseleya Kurdan de, gengeşî hatin kirin.

Îro em li vê derê, di civîna Dîyalogên Tîgrîsê de hatine cem hev û em wekî DİTAM ji sala 2013an bi vir ve ye van civînan çêdikin. Em di civînên bi navê Dîyalogên Tîgrîsê de, rêxistinên civaka sivîl, serokên partîyên sîyasî û aktîvîstan tînin cem hev. Li Tirkîyeyê, piştî hilbijartinên giştî yên sala 2023yan, di sîyasetê, bi taybetî jî di dijraberîyê de gengeşîyên navxweyî dest pê kirin. Ji alî Kurdan ve jî, gengeşîyeke giştî dest pê kir ku sîyaseta Kurdan jî li xwe digire. Kurd û sîyaseta Kurdan, îro ro hat rewşeke wisa ku ji rola dîyarker ya sîyaseta Kurdan dûr ma û bi vî awayî di hilbijartinan de hin tişt bi dest xistin. Têkilîya sîyaseta Kurdan ya bi civaka Tirkan re, hema bêje, hat birîn û ket qonaxeke wisa û bû rêbazeke wisa ku di hilbijartinan de, di ser dîkekirina Kurdan re, serketin hat bidestxistin.

Encamên hilbijartinê, mijarên dinavhevdeçûyî yên wekî, miletperestîya li Tirkîyeyê û sosyolojîya ku diguhere û di siberojê de bandora pêwendîyên navneteweyî yên di meseleya Kurdan de, anî rojeva me. Em wekî DİTAMê, me ji van mijaran da ser rê, me navê civîna îro wekî 'Divê Kurd Çi Bikin' lê kir û em wisa fikirîn ku divê em encamên hilbijartinê ne wekî gengeşîyeke rojane behs bikin, lê belê, divê em li serê biaxivin ka rewşa heyî wê di siberojê de li çi veguhere.

Ji roja avabûna Cumhurîyetê heta îro, bi bêjarên xwe yên li ser meseleya Kurdan ve, bi pêkanînên xwe ve û bi qanûnên xwe ve, ranêzikîyeke berdewam ya dewletê heye. Ev ranêzikî, ji guherînên desthilatê serbixwe, her tim berdewam dike. Piştî encama vê berdewamîyê, divê em li serê biaxivin, ev rêya nûçêbûyî wê piştî deh salan, bîst salan Kurdan bibe ku derê. Ji ber ku ezmûneyên berê nîşanî me didin, dibe ku dawîya vê rêyê ne wisa be ku Kurd dixwazin.

Me di 25ê Adara 2023yan de li Amedê civînek li dar xistibû û Prof. Dr. Hamit Bozarslan, di ser Zoomê re tev li civîna me bûbû û wiha gotibû: "Civatek, tenê bi dîroka xwe ve heyî nabe. Di heman demê de bi şîyana xwe ya aşopkirina siberoja xwe ve jî heyî dibe. Sîyaset jibêgavîyê ye lê bi tena serê xwe têr nake." Loma jî, divê em salên 2030, 2040î bidin ber xwe û vê meseleyê di ser qadên dîtir yên jîyanê re bifikirin. Heke em ji gotinên mamoste Hamit bidin ser rê, divê em bi qasî sîyasetê, der heqê qadên derveyî sîyasetê de jî li naverokên cuda bigerin û peyde bikin. Ji bo wê jî, hewcetî pê heye ku em zêdetir gengeşî bikin û bên cem hev. Tiştê ku wê sazîyên wekî DİTAM bikin, tiştê ku em ê bikin, ev e; em ê ji bo çêkirina van civînan bixebitin da ku em bên cem hev. Em wisa hêvî dikin ku wê civîna îro tevkarîyê li van mijaran bike. Em spasîya xwe li birêz Arzu Yılmaz, li birêz Tanıl Bora, li birêz Cuma Çiçek, li birêz Bülent Küçük û li birêz Sayın Ali Çarkoğlu dikin ku di vê serdema germ û ya betlaneyê de tercîh kirin ku bi me re bin.

1 Ev teksta axaftina destpêkê, ji alî serokê DİTAMê Mesut Azizoğlu ve, di 8ê Tîrmeha 2023yan de, di destpêkirina civînê de hatiye kirin.

Ji 2015 an heta bi 2023yan, Piştî 8 Salan Rewşa Heyî ya Di Sîyaseta Kurdan De û Sedemên Wê; Polîtîkayên Serdema Nû û Bendewarî[2]

Moderator – Cîgira Serokê DİTAMê Meral Özdemir

Di danişîna berî vê de, birêz mamoste Tanıl Bora got, "Tevî ku Kurd di qada siyasete de dîyarker in jî, reaksîyon û rikgirîyeke pir mezin heye bi miletperestîya Tirk re." Em vê li hêlekê bihêlin û ji rûxînerîya têgiha rikgirîyê bidin ser rê, di deqbenda meseleya Kurdan de, demajoya du sed salî û sîyasî, tim bi têkoşînê û bi dijwarî derbas bû.

Di salên 2000î de jî, li gorî hinekan Tirkîye bi awayekî beşkî di demajoyeke demokratîkbûnê re derbas bû û paşê jî bi lezekê berê xwe da otorîterbûnê. Piştî ku demajoya çareserîyê ya di navbera salên 2013yan û 2015an de negiha dongîya xwe, pevçûn û rûxandin li bajarên Kurdan qewimîn û piştî hewldarîya derbeyê ya sala 2015an jî, demajoya Birêvebirina Rewşa Awarte dest pê kir û pêkanînên antîdemokratîk yên wekî pêkanînên qeyûmê û girtina sîyasetvanên Kurd, kudandin.

Gava ev bûyer diqewimîn, bi taybetî di pevçûnên li bajaran de, kuştinên mirovan û xerakirina mal û xanîyan çêbûn û ev yek di civaka Kurdan de bû sedema şikestinên mezin. Îro, mamosteyê hêja Cuma Çiçek, wê behsa hemû tiştên ku li me qewimîn ji me re bike. Ew ê der heqê siberojê de jî perspektîfan dayne ber me.

Cuma Çiçek li ser meseleya Kurdan, Îslamperestîya Kurdan, birêveberinên herêmî, newekhevîya herêmî, têkilîyên çînî û zanavî, çareserîya pevçûnê û avakirina aştîya civakî, di asta neteweyî û navneteweyî de gotar û berhem nivîsîne. Ez gotinê dispêrim birêz Çiçek. Kerem ke mamoste.

Cuma Çiçek – Akademîsyen

Serê pêşîn, ez dixwazim ji bo hemû hevalên ku keda wan di amadekarîya vê civînê de heye, ji bo hemû koma DİTAMê (NLCD)1 spasîya xwe bêjim û dest pê bikim.

A rast, armanca min ew e ku ez çarçoveyeke wisa derpêş bikim ku karibe pirsan bide pirsîn û tevkarîyê li gengeşîyan bike. Di destpêkê de ez der heqê pêdeçûna axaftinê de agahîyan bidim. Pêşî ez ê hin tiştan bînim bîra we û pê re jî ez ê balê bibim ser veguherîna dewletê ya piştî 15ê Tîrmehê, di pey re jî, di deqbenda wêdeyî sînor de, li ser rewşa nû ya meseleya Kurd, balpêdanên kurt bikim. Paşê jî, ez ê balê bibim ser jidestçûyîyên sîyaseta sereke ya Kurdan ya di van heşt salên dawîyê de û digel wê jî ez ê behsa hewcetîya veavakirinê bikim. Di dawîyê de jî, ez ê behsa azmûnên esasî yên li pêş veavakirinê hene û ez ê behsa qaqibokirinan bikim û axaftina xwe bi dawî bikim.

Veguherîna Dewletê

Berîya sîyaseta sereke ya Kurdan an jî di deqbenda nanakirina (îtirazkirina) Kurdan ya li Tirkîyeyê de, pêşî ez behsa dewletê bikim. Ez wisa bawer dikim, krîzeke dewletê heye ku piştî 15ê Tîrmehê2 hê zelaltir xuya dike lê em dikarin wê bibin heta bi salên 2010an belkî sala 2007an jî. Gengaz e em bêjin, piştî referanduma makeqanûnê ya sala 2010an, pê re jî qewimîna

2 Ev mijar, di rûniştina 2. a civîna bi navê 'Kurd Divê Çi Bikin' ya di 8'ê Tîrmeha 2023'an de li Amedê pêk hat de hate nîqaşkirin.

hewldarîya derbeyê, di pey re jî destpêkirina sîstema nû ya di sala 2017an de û belkî heta bi hilbijartina vê Gulana dawî jî, krîza dewletê dikudiya.

Ev krîza dewletê, li ser sê pevçûnên hîmî ye. A yekem, ew krîz bû ku di navbera du baskên hegemonyaya Îslamperest de diqewimî. Mebesta min, ew krîz e ku di navbera rêxistina Gülen û baskê nûxwaz yê Tevgera Ramana Milî de hebû. A rast, jixwe hevgirtina her duyan kiribû ku AK Partî di deh salên pêşîyê de bi ser bikeve. Lê belê, piştî referanduma makeqanûnê ya di sala 2010an de, ev her du hêzên hegomonîk, piştî ku di birêvebirina dewletê de ji benda krîtîk rabihurî, wan dest bi pevçûneke navxweyî kir. Vê krîzê, em anîn heta van rojan. Gengaz e ku em wan qonaxên sereke ku me behs kir; 15ê Tîrmehê, sîstema Hikumeta Serokkomarîyê ya ku di 17ê Nîsana 2017an de dest pê kir, hemû hilbijartinên di vê demê de hatî kirin, wekî qonaxên krîza dewletê qebûl bikin.

A duyem, gengaz e em behsa pevçûnekê bikin ku di navbera elîtên kevneşopî yên welêt û hegemonyaya Îslamperest ya nû de diqewime. Bi taybetî, piştî sala 2010an, têkilîya di navbera van her du hêzên hegemonîk de, ji têkilîya dijatîyê (mixalifîyê) veguherî ser dijminatîyê. A rast, wisa xuya dike ku di hilbijartina meha Gulanê de, ev pevçûn, hinekî be jî, li leha hegemonyaya Îslamperest gihîştiye encamê.

Gava ev her du pevçûn, ev her du krîz didomîya, krîza sêyem dest pê kir. Ew jî krîza Kurdistanê ye. Di sala 2011an de, li Surîyeyê, pevçûnên navxweyî, di 12ê Tîrmehê de daxuyandina kantonan, li herêma Kurdistana Surîyeyê ku em wê wekî Rojava jî dizanin, birastêketina de facto ya birêvebirina leşkerî, birêveberî û terîtoryal... Wekî din jî, li Iraqê, Referanduma Serxwebûnê ya Kurdistanê ku di Cotmeha sala 2017an de çêbû... Bi kurtayî, gava li Enqereyê ev her du krîzên sereke didomîya, krîzeke din, krîza Kurdistanê derket ku pozîsyona hemû aktoran guherand an jî bandor li wan kir.

Bi qasî ku ez dibînim, dewletê, bo van krîzan, bersivek da ku sê rûyên wê hene. Ya yekem, hêz û desthilat ji nû ve hat organîzekirin. Bi awayekî giştî mirov dikare ji vê re bêje, konsolîdasyona otorîterîyê. Lê ez di deqbenda meseleya Kurdan de, du têgihên ku pêwendîyên wan bi hev re heye, bi kar tînim. Ya yekem, ji nû ve navendîbûn, yanê resantralîzasyon (recentralization). Piştî 15ê Tîrmehê, demajoyeke veguherînê li me qewimî ku tê de hêz û desthilat ji nû ve û di navendê de hat avakirin. Ya duyem, têgiha dekonsantrasyonê ye. Ji desantralîzasyonê cudatir, dekonsantrasyon tê vê wateyê; dest û lingê navendê berpêyî herêman dirêj dibe, berpêyî herêman berbelav dibe. Ez dixwazim ji bo berbelavbûna Enqereyê ya ji Edîrneyê heta bi Hekaryanê, têgiha dekonsantrasyonê pêşnîyaz bikim. Ji ber ku ez wisa difikirim, ev her du têgih wê bikin ku em karibin tiştên der heqê meseleya Kurdan de diqewimin fam bikin û ev têgih ji bo siberojê jî asoyeke ronî didin ber me. Bi kurtayî, hêz û desthilat; ji hêlekê ve bûn navendî ji hêla din ve jî, navenda ku ji nû ve hat avakirin, berpêyî herêman berbelav bû.

Meseleya ku divê ez di vê çîrokê de vebêjim, ev e: Gava em bala xwe didin pêdeçûna wê ya dîrokî, pevçûna bi Kurdan re, di avakirina rejîma li Enqereyê de, her tim bûye navgîneke kêrhatî. Heke ez pir bi kurtayî bêjim, pevçûna bi Kurdan re, di qada polîtîk de wekî jêderka otorîterîyê, di qada aborîyê de jî wekî jêderka newekhevîyê erk bi cî anî.

Di van heşt salên dawîyê de, ya rast, pevçûn bi meseleya Kurdan re ne bisînorkirî ye. Di çapana Tirkîyeyê de, pevçûneke mezintir heye. Lê em dibînin ku di vê pevçûnê de jî, meseleya Kurdan, careke din jî, bi aqilekî navgînger, bi taybetî di qada sîyasî de, wekî jêderka otorîterîyê tê bikaranîn.

Tevî ku hêz û desthilat ji nû ve hatin organîzekirin jî, wekî ya duyem, di qada sîyasî de, ya rasttir, di qada îdeolojîk-polîtîk de jî, bersiv ji bo krîza dewletê hatin peydekirin. Ez ê bixwazim piştî hilbijartinên 28ê Gulanê vê yekê hinekî gengeşî bikim, lê belê, ez wisa difikirim ku di van heşt salên dawîyê de, restorasyoneke dewletê ya sekuler-miletperest heye. A rast, argumana min ya

sereke ya ji bo geşedana sekulerîyê ev e: Di sala dawîyê de, hegemonyaya Îslamperest derbeke giran xwar. Bi awayekî normatîf, hegemonyaya Îslamperest derb xwar. Tabloyeke wisa derket rastê: Bawerîyeke wisa berbelav di civakê de çêbû; ji sîyaseta Îslamperest kesên diz û nelayiq mane ku hemû angaştên xwe yên normatîf û nirxî ji destê xwe berdane. Di salên 1990î de, angaştên normatîf yên tevgera Îslamperest hebûn. Dibetî ye ku piştî tevgera Kurdan tevgera duyem ya normatîf bû. Tevgereke wisa bû ku dikaribû bigota, "Heke misilman werin ser karê birêvebirina hikumetê wê rewşa welat bi vî awayî xweştir be."

Digel rûxîna normatîf, piştî 15ê Tîrmehê, xebateke mezin yê feşilandinê (tesfiyekirinê) li hemberî sazî û kadroyên Îslamperest hat kirin. Di nava şeş mehan de, binesazîya rêxistina Gülen, bi taybetî hêza operasyonî û mirovî ya hegemonyaya Îslamperest ya li Tirkîyeyê ye hat serûbinêhevkirin. Lê digel wê jî, AK Partî ya ku li Tirkîyeyê xweyî dezgeha herî modern bû, di salên dawîyê de ji hêza xwe ya sazîbûnê ket.

Ez li bendê bûm ku demajoya restorasyona sekuler miletperest di 28ê Gulanê de bi dawî bibûya. Aşkere bêjim, min hêvî dikir ku qet nebe wê Îslamperestî li paş me bimîne. Ez dixwazim bêjim, ez di wî warî de xelitîm. Di vê wateyê de, hewcetî pê dibînim têkilîya restorasyona dewletê ya sekuler miletperest ya bi Îslamperestîyê re heyî gengeşî bikim. Dawîya dawî, hilbijartinên meha Gulanê, qadeke pênc salî çêkir ji bo sîyaseta Îslamperest. Vê pêlê, ji bo sîyaseta Îslamperest, paceyeke din ya fersendê bi dest ketiye. Dibe ku xebata restorasyona sekuler miletperest berevajî bibe.

Wekî dawî jî, di polîtîkaya hevgirîyê, di têkilîyên derveyî de veguherînek çêbû. Polîtîkayeke wisa derveyî li pêşberî me ye ku berê xwe ji rêgeha Yekîtîya Ewropayê diguherîne û Rûsyayê dixe navenda xwe.

Deqbenda Herêmî

A niha, di vê qonaxê de, ez dixwazim berê xwe bidim deqbenda herêmî. Di meseleya Kurdan de, ji hêla deqbenda herêmî de jî guherîneke girîng çêbû. Yek jê Rojava, ya din jî referanduma serxwebûnê ya li Herêma Kurdistanê ye ku guherînên di deqbenda jiwêdeyî-sînor de çêbûn, şikestin pêk anîn ku ez wan wekî şikestina sêyem ya jeopolîtîk bi nav dikim.

Bi kurtayî, şikestina yekem ya jeopolîtîk di sala 1990î de li me qewimî. Di dema Şerê Kendavê de, Herêma Kurdistana Iraqê, bi awayekî defacto hat avakirin û şikestinek di deqbenda herêmî ya meseleya Kurdan de çêbû.

Di navbera salên 2003-2005an de, DYAyê (Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê) destkarî li Iraqê kir û Herêma Kurdistanê ji avanîya defacto qulibî ser avanîya jure, bû avanîya ku bi awayekî qanûnî tê nasîn û Kurd li Bexdayê tev li birêvebirinê bûn, vê deravê jî, di deqbenda jeopolîtîk ya meseleya Kurdan ya Tirkîyeyê de, şikesteka duyem anî holê.

Di sala 2012an de Rojava hat avakirin û di sala 2017an de jî li Herêma Kurdistanê ya Iraqê bi referandumê lêgerînek bo serxwebûnê hat kirin û ev derav jî bû sedema şikestina sêyem.

Bi qasî ku ez dibînim, dewleta Tirkîyeyê û hikumetên wê, helwesteke wisa danî ku birîna pêla Kurdan ya ku li hemû herêmê radibû li xwe dikir armancên sereke. Ev helwest heta roja îroyîn jî didome.

Li paş vê helwestê meseleyeke mezintir heye. Ew jî pozîsyona DYAyê ya li herêmê ye. Ji ber ku DYA, hem têkilîya xwe bi Herêma Kurdistana Iraqê re didomîne hem jî li herêma Rojavayê, aktora sereke ya dijatî û nanakirina (îtirazkirina) Kurdan e. A rast, -mamoste Tanıl jî hinekî behs jê kir- gengaz e ku mirov bêje, jêderka bêjara "xwemalî" û "milî" jî ev der e. Guherîn û şikestinên ku di hîma xwe de, di deqbendeke jiwêdeyî-sînor de çêdibin û hebûna aktoreke kûrewî ya wekî

DYAyê ya di nava vê deravê de, kir ku Tirkîye berê xwe bide sîyaseta xwecihî û milî. Em dikarin bêjin, ev sîyaset di hîma xwe de, xwegir û xweparêz e.

Wekî dawî, di deqbenda herêmî de, gengaz e ku mirov bêje piştî sala 2015an, li Rojavayê guherînek çêbû. Ew jî, bi kurtayî ev e: Sîyaseta Kurdan, heta sala 2015an, di hîma xwe de sîyaseteke ku wekî rêya sêyem tê binavkirin tercîh dikir, yanê hê bi serê xwe tevdigerîya û ji derveyî blokên heyî dima, lê ji 2015an û şûnde tercîh kir ku bi awayekî aşkere bi DYAyê re hevgirîyê bike. Vê yekê jî kir ku li Tirkîyeyê, di deqbenda meseleya Kurdan de, guherîneke radîkal çêbibe.

Jidestçûyîyên Qada Kurdan

Heke ez ji wir berê xwe bidim bi alî qada Tirkîyeyê ve, piştî du deqbendên di zemînên herêmî û dewletî de, bi qasî ku dikarim şirove bikim, di qada Kurdan de sê jidestçûyî hene. Berî ku ez van jidestçûyîyan dahûrînim, parantêzekê vekim. Gava ez der heqê meseleya Kurdan de dahûranan dikim, tim balê dibim ser meseleyekê: navbera di deman de heyî, demkîbûna dahûrana we kirî an jî navberîya dema dahûrana we ya trendî, wê dahûrana we biguherîne. Heke hûn bala xwe bibin ser dema piştî sala 2015an, dibetî ye ku çileya zivistanekê bibînin. Lê gava hûn xala xwe ya destpêkê bibin salên 90î, dibe ku ev yek bibe beşeke zivistanî ya biharekê. An jî, heke hûn hinekî din jî ji pêş ve dest pê bikin, dibe ku hûn bêjin ya rast, zivistaneke nerm ya bihareke dirêj e. Ji ber hindê jî, dahûrana ku ez ê bikim, herî zêde der heqê heşt salên dawîyê de ye û dibe ku dahûran li ser çileya zivistanê be. Lê belê, gava em ji deqbendeke dîrokî ya berfirehtir bala xwe didinê, ez wisa difikirim ku divê em ji cîyekî reşbînî lê hêvîdartir lê binêrin. A rast, ez wisa jî lê dinêrim.

Jidestçûyîya yekem ya sîyaseta sereke ya Kurdan an jî jidestçûyîya yekem ya nanakirina taxa Kurdan, jidestçûna hêvî û bawerîya heyî ye û her wisa, jidestçûna kirdetîya sîyasî ye ku ji ber vê jidestçûna jêbawerkirinê qewimîye. Ez vê rewşê, bi awayekî giştî, bi têgiha wêrekîyê rave dikim. Di salên 1990î de, dema girtinê çil roj bû. Digel ku gava bihatana girtin wê çil rojan di hepsê de bimana jî, mirovan xwe ji liv û tevgerê nedida alî û diketin nav liv û tevgerê. Ez vê yekê bi têgiha wêrekîyê rave dikim. Wêrekî ne netirsîn e, hûn ditirsin, lê digel tirsîna we, tiştek heye ku divê hûn bikin û hûn wê dikin. Du hêzên hîmî û esasî hene ku mirov bi tevî ku ditirsin jî gavan diavêjin: Yek jê hêvî ye ya din jî bawerî ye. Heke bawerîyeke we ya wisa hebe ku hûn ê karibin tiştekî biparêzin an jî biguherînin, bi gelemperî hûn wêrekîyê dikin. Ya duyem jî, ji ber ku mirov lîmîtên xwe yên kesaneyî dizanin, heke aktorên kolektîf hebin an jî ji van aktoran were bawerkirin, -ev aktorê kolektîf carinan gelê Amedê ye, carinan hemû Kurd in carinan tevgera demokrasîyê ye carinan jî tevgereke civakî ye- heke aktor an jî aktorên kolektîf hebin li wê navê, hûn ê li liv û tevgerê kevin.

Bi qasî ku ez dibînim, piştî şerên li bajaran, taxa Kurdan hem hêvîya xwe hem jî bawerîya xwe ji dest xwe berda. Ji ber ku piştî demajoyên aştîyê yên bi pazdeh salan yên pêşveçûnî û şûndemanî, heşt bajarên rûxandî hêlan li paş xwe. Li gorî dewletê 10-11 hezar, li gorî hin sazîyên navneteweyî, bi qasî 3 hezar kes hêlan li pey xwe ku nikaribûn şîna wan bikin. Windayî û jidestçûyîyên wan hebûn û wan nedikarî bi wan re rûbarî hev bibin, nedikarîn şîna wan bikin û bi ser de jî ev yek piştî demajoyeke aştîyê ya bi qasî pazdeh salan ajotî li wan qewimîbû û vê yekê kir ku hêvîyeke pir mezin di wan de sar bibe.

Digel vê windakirina hêvîyê, bawerîya wan jî nema ji bo aktorên kolektîf yên di qadê de. Heke ez ji vê deravê biçim ser HDPê, bi qasî ku ez dibînim, sîyaseta HDPê, nûnerîya du sîyasetên Kurdan bû ku di Demajoya Çareserîyê û di qonaxa dawî de derketibû rastê. Yek jê sîyaseta aştîyê bû, ya din jî sîyaseta entegrasyonê bû. HDPê ne dikarî xweyîtî lî sîyaseta aştîyê bike ne jî dikarî

li sîyaseta entegrasyonê bibe xweyî. Di şerên bajaran yên piştî sala 2015an de, li taxa Kurdan, hem hêvîya ji bo veguherîna sîyasî heyî sar bû hem jî bawerîya ji bo aktorên kolektîf yên di qadê de heyî, nema.

Wekî ya duyem, jidestçûyîyek heye ku ez dikarim wê wekî jidestçûyîya binezasîya sazîyî bi nav bikim. Nîşaneya herî sembolîk ya vê deravê, qeyûm in. Em balê bikişînin serê û bêjin, bi hatina qeyûman re, qada sivîl û polîtîk ya Kurdan tengtir bû. Gengaz e ku em medyaya Kurdan, akademîya Kurdan, hemû tevgerînên civakî yên Kurdan tev li vê yekê bikin. Torên sazîyî yên formel û enformel ku berê dikirin ku kuçe û kolan li liv û tevgerê bikevin, -ez ê nexwazim hûn vê yekê tenê wekî yên sazîyên formel fam bikin- ji hev de ketin. Ev yek jî bû sedem ku Kurd bi awayekî giştî ji liv û tevgerê bikevin.

Wekî dawî, wekî encama van her du jidestçûyîyan, ya rast, tevgera Kurdan pêleke mezinbûn û berfirehbûnê li xwe xistibû, lê belê piştî sala 2014an, piştî Demajoya Aştîyê êv pêla ku rabûbû, hinekî danî. Pir bi kurtayî bêjim; kevneşopîya HDPê, ya ku ji sala 1991ê heta bi sala 2014an, di hilbijartinan de nikaribû ji benda ji sedî 6,5an rabihure, gihîşt ser benda ji sedî 12-13an. Hêza xwe kir du carî. Bi hesabekî serkî ji 8 bajaran belavî 20 bajaran bû û di 11 metropolan de jî ji benda ji sedî 5an hat ser benda ji sedî 10an. Vê pêla piştî sala 2014an rabûyî, hinekî danî. Nîşaneya herî berbiçav ya vê yekê, hilbijartinên Gulana sala 2023yan e. Lê ya herî girîng, şîyana litevgerêketinê ya taxa Kurdan, heta tu bêjî bes, hat kêmkirin û jihêzêxistin. Îro ro, ev rewşa jihêzêketinê an jî ya jilivûtevgerêketinê, bi giranîyeke mezin, didome.

Hewcetîya Veavakirinê

Bi qasî ku ez dibînim, li pêşberî van jidestçûyîyan, hewcetîyeke veavakirinê heye. Ez ê vê hewcetîya veavakirinê di çar xalbendan de binirxînim. Ya yekem, avakirina kirdetîya sîyasî ye. Ez wisa bawer dikim ku nanakirina Kurdan hewcetîya xwe ya avakirina kirdetîyeke sîyasî ya nû ye. Û li ser fikira min, navnîşana sereke ya vê kirdetîya sîyasî jî HDP ye. Lê belê, li pêşîya HDPê du meseleyên esasî, du azmûnên esasî hene. Ya yekem, meseleya tundûtûjîyê ye, yanê meseleya jiçekkirina PKKê û dûrxistina meseleya Kurd ya ji zemîna tundûtûjîyê ye. Ya duyem jî, divê HDP wekî navnîşana nû ya nanakirina Kurdan, wekî navenda nû xwe cî bi cî bike.

Ji bo kirdetîya sîyasî, divê bi meseleya tundûtûjîyê re rûbarîhevbûnek çêbibe û ji wê derê û şûnde çareserîyek were peydekirin. Wekî din jî, ez wisa bawer dikim ku divê HDP ji pozîsyona xwe ya ku bêtir di çeperê de dima, wekî aktora hilgir û nûner bi pêş de dihat, dûr keve û bibe navnîşana navendî, aktora nû ya avakar an jî divê ji nû ve xwe cî bi cî bike. A yekem ev e.

Wekî ya duyem, digel avakirina kirdetîya sîyasî hewcetî bi avakirina aşopkirinê jî heye. Ji ber ku di van salên dawîyê de, li ser Tirkîyeyîbûn û Kurdistanîbûnê gengeşîyek heye. Bi qasî ku dibînim, ji salên 1990î û bi vir ve ye tevgera Kurd gelek têgih afirandin. Têgiha "komara demokratîk" ya di navbera salên 1999an û 2005an de li dar bû, ya yekem bû. Di pey re, têgiha "xweserîya demokratîk" ket şûna wê û heta salên 2013an û 2014an domand. Di sala dawî ya Demajoya Çareserîyê de jî têgiha "demokrasîya herêmî" ket rojevê.

Ev têgih hemû, di hîma xwe de, bervekirî bûn û ji hin alîyan ve jî nedîyar bûn. Lê belê, di demajoyên çareserî û dîyalogan de, bi wateya ku hevdîtinan geş bike, maseya hevdîtinê biparêze û di navbera xwe û dewletê de qadeke hevdîtinê çêke, erkeke van bêjaran hebû. Piştî ku demajoya çareserîyê bi dawî bû; di deraveke wisa de ku her tişt hişktir bû û pevçûn careke din jî geş bûn, bervekirîtîya bêjara sîyasî ku nedîyarîyekê jî di xwe de dihewand, kir ku hêza aşopkirinê nemîne. Her wiha, di vê zemîna pevçûnê de, hewcetî bi veavakirina aşopkirina sîyasî heye.

Di vê mijarê de, ez wisa difikirim ku her du sîyasetên ku wekî Tirkîyeyîbûn û Kurdistanîbûnê tên

binavkirin, ne wekî dijberên hev, berevajîya wê, divê wekî du sîyasetan werin famkirin ku hev xweyî dikin. Ev têgih, ji têgihên ku Hamit Bozarslan wan wekî Iraqîbûn û Kurdistanîbûnê bi kar tîne, hatine afirandin. Ne ew têgih in ku me ew afirandine, di vê navê de em mamosteyê xwe jî bînin bîra xwe. Ez wisa bawer im ku di hevkêşa di navbera her du sîyasetan de pirsgirêkek heye. Gelo xeta stratejîk ya sîyaseta sereke ya Kurdan, Tirkîyeyîbûn e an jî Kurdistanîbûn e? Teza min ya sereke ev e; Tevgera Kurd çi qas bibe Kurdistanî ew qas dikare bibe Tirkîyeyî. Mebesta min ev e; sîyaseta Kurd çi qas karibe xwe ava bike û çi qas karibe hegemonyaya xwe di qada Kurdan de, li cografyaya Kurdan û di biwara Kurdan de kûrtir û berbelavtir bike, dikare qada xwe ya li Enqereyê jî berfirehtir bike. Berevajîya wê jî têw e (valid). Çi qas karibe qada li Enqereyê berfirehtir bike qada li Amedê jî ew qas dikare berfirehtir bibe. Lê ez wisa bawer dikim ku, xeta sereke ya di navbera van her duyan de, ne ya duyem e lê ya yekem e. Ez wisa difikirim ku di gengeşîyên ku di van demên dawîyê de li ser vê mijarê tê kirin, giranîya stratejîk hinekî ji cî şiqitî. Lê belê, ez di vê deravê de, wisa difikirim ku ji şaşbûna sîyaseta Tirkîyeyîbûnê zêdetir, divê li ser meseleya hevkêşa di navbera sîyaseta Tirkîyeyîbûn û sîyaseta Kurdistanîbûnê de heyî gengeşî were kirin.

Wekî dawî jî, di nav hemû gengeşîyan de, ji bo çareserîya meseleya Kurdan, hewcetî bi bernameyeke şênbertir û taybettir heye. Ez li ser navê xwe bêjim, ez pir pê bawer im, a niha, em biçin li kuçe û kolanan ji 10 HDPyîyan bipirsin û bêjin, "Gelo HDP der heqê çareserîya meseleya Kurdan de çi dixwaze?" em ê bersiveke jî sererast hilnedin. Di vê deravê de, bi wateya armancên sîyasî, bi wateya bernameya sîyasî, hewcetî bi çarçoveyeke zelaltir heye. Ez wisa bawer dikim ku di vê deravê de jî jidestçûyîyek heye. Bêjara bervekirî û nedîyar ya di demajoya hevdîtinan de, vê gavê, em bicîanîna erkê daynin hêlekê, bûye kartêkeke wisa ku di nava girseyan de bêlivman û jitevgerêketinê zêdetir dike.

Wekî ya sêyem, di sîyaseta hevgirtinê de jî hewcetî bi veavakirinê heye. Hêlekê vê meseleyê asta navneteweyî ye. Gava Kurd li Tirkîyeyê sîyasetê dikin, hevgirtinên wan yên di qada navneteweyî de bi kê re ne? Bi qasî ku ez dibînim, Kurd vê pirsê zêde gengeşî nakin. A rast, pir zêde eleqeya xwe jî pê nakin. Gava em bala xwe didin ser sîyaseta Kurdan ya legal, ev qad ne xetên sereke yên stratejîk in. Di vê yekê de hewcetî bi pênasekirineke nû heye.

Wekî ya duyem, li hemû Tirkîyeyê, hewcetî bi sîyaseta hevgirtinê heye. Ez vê yekê pir aşkere û yekser derbibirim; Heke em hilbijartinên dawî yên li Tirkîyeyê wek pîvan qebûl bikin, partîyên ultra nasyonalîst hene ku li ser benda ji sedî 23yan in: İYİ Partî, MHP, Partîya Zafer û Partîya Yekîtîya Mezin. Li ser benda ji sedî 61ê jî, du hêz hene ku bi van ultra nasyonalîstan re hevgirtinê datînin: CHP an jî Ak Partî. Wekî tevdehî, li ser benda ji sedî 84 avanîyeke miletperest heye ku naxwaze bi Kurdan re û bi HDPyîyan re biaxive û bi wan re têkeve nava wêneyekî. Ji bilî Kurdan, kêm zêde li ser benda 1,5-2 sosyalîst û komunîst hene. Belkî em dikarin feminîstan jî tev li wan bikin. Tabloya me ev e.

Her wiha, gava em bersiva pirsa "Li Tirkîyeyê, hêzên sereke yên hevgirîya sîyasî yên Kurdan kî ne?" bidin, ez wekî kesekî ku qîmetê dide têkilîya Kurdan ya ku bi tevgerên çepgir-sosyalîst re datîne, ez wisa difikirim ku divê ev hevgirtin, nebe xeta sereke ya stratejîk. Ji bo ku karibin veguherîneke stratejîk û hêzeke stratejîk bi dest xwe ve bînin, tu şansekî Kurdan tune ye di vê biwarê de. Loma jî, hewcetîya Kurdan pê heye ku di van waran de xwe nû bikin.

Em dikarin wekî xeleka duyem vê yekê lê zêde bikin. Li Tirkîyeyê sîyaseteke sosyal demokrat heye ku di nava Ak Partîyê de hema bêje qet nema, lê belê, hinekî di nava Partîya DEVAyê de maye û hinek jî di nava CHPyê de nûnerîya wê heye. Lê kêrhatî ye ku em lîmîtên hêza sîyasetê jî bizanibin.

Em ji bo kêlîyekê senaryoyeke wiha saz bikin; Kurdan li Enqereyê ji sedî 20 deng hilda. Wê çi

bibe? Ne 80, 120 mebûs hebin wê çi bibe? Ez wisa bawer dikim ku xeta sereke ya stratejîk ji vê derê nabihure. Gava li Enqereyê hikumeteke demokrat hebe û Kurd jî parçeyekî wê bin, wê ev yek qada Amedê berfirehtir bike, wê bêhna Kurdan derxîne. Lê belê, ne gengaz e çareserîya meseleya Kurdan ji wir çêbibe. Loma jî, divê xeta sereke ya stratejîk, careke din jî bi alî Kurdistanê ve bişiqite.

Wekî dawî, divê em di mijara hevgirtina di navbera Kurdan de jî behsa qadên jiwêdeyî-sînoran bikin. Bi ya min, divê sîyaseta Kurdan ya legal, di deqbendeke jiwêdeyî-sînoran de, berê xwe bide sîyaseteke hevgirîyê. Ez wisa bawer dikim ku divê bi tevgerên cuda yên Kurdan re, yên li Rojava û li Herêma Kurdistana Iraqê û li Îranê hevgirtinê dayne û vê hevgirtinê jî wekî parçeyekî têkoşîna li vê derê qod bike û vê yekê jî di deqbendeke wisa de saz bike ku karibe wê di qada legal de û bi zimanekî aşkere biparêze û li paş wê bisekine. Her wiha, hevgirtinên jiwêdeyî-sînoran hatî danîn, pir girîng e ji bo veavakirina sîyaseta hevgirtinê ya ku min behs jê kir.

Wekî qada çarem ya avakirinê, ez behsa qadekê dikim ku em dikarin wê wekî avakirina sîyasetê formule bikin. Gengaz e ku em vê bi têgihên wekî sîyaseta ji jêr ve, sîyaseta biçûk derbibirin. Ez dixwazim bi referanseke ji Hamit Bozarslan bikudînim. Bozarslan, ji bo qada Tirkîyeyê têgiheke baş bi kar anîbû û sîyaset wekî qada pedagojîya demokratîk pênase kiribû. Di veguherîna tax û kuçeyê û di pêkanîna pedagojîyeke demokratîk ya li ser wê de, girîngîyek dabû sazîya sîyasetê. Ev yek, ji bo qada Kurdan jî girîng e.

Em dikarin bêjin di vê dabaşê de, rewşa qada Kurdan, kêm zêde baştir e ji yên din. Sîyaseta sereke ya Kurdan, bi ya min, di salên dawîyê de, wekî aktoreke pedagojîk demokratîk erka xwe bi cî anî. Di taxa Kurdan de, veguherîneke demokratîk pêk anî ku mirov nikare wê paşçav bike. Em heqê vê yekê bidinê. Qada ku ev yek herî zêde tê de xuyanî dike, qada zayenda civakî ye, qada têkoşîna jinan e. Belkî jî qada duyem, polîtîkaya zanava azadîxwaz e. Bi qasî zanava Kurdan, ji bo zanava Ermenîyan, bi qasî zanava misilmanên Sunî ji bo zanava Elewîyan, zanava Êzdîyan jî qad hat vekirin. Sîyaseta sereke ya Kurdan di van her du qadan de Kurd guherandin.

Mebesta min ji gotina veavakirina sîyasetê ev e: ji nimandinê wêdetir, fikirîna sîyasetê wekî qadeke avakirinê... Ji hêlekê ve li Enqereyê nimandina hemû dijatîya civakî, ji hêla din ve jî fikirîna sîyasetê ya wekî karekî avakirinê ya di qadê de, li herêmê û li şûna xwe... Ez dikarim di vê deravê de, li ser mijara populer, li ser zimanê dayikê mînakê bêjim. Ji hêlekê ve ji bo ku heqên zimanî werin bidestxistin wê bi Enqereyê re bilebike, bi Enqereyê re hevdîtinan çêke, ji hêla din ve jî, ji bo çareserîya meseleyên zimên, wê hemû çavkanîyên xwe yên mirovî û sazîyî yên formel an jî enformel bilivîne û li tevgerê bixe; behsa avakirina sîyaseteke wiha dikim... Gengaz e em mînaka ku min ji bo qada zimên da, ji bo gelek qadên ji hev cuda bifikirin. Em dikarin sîyasetê ji qalibê nimandinê derxînin û dikarin wê veguherînin ser qadeke avakirinê ku pirrehend e, pirteweq e, piraktor e û digel wê jî em dikarin wê bikin qada ku dengê vê avakirinê tê de vedide. Ez vê yekê bînim ser formasyoneke wiha; ji nimandinê wêdetir avakirin dibe navend û nimandin jî wekî dengê avakirinê ji nû ve tê sazkirin.

Ya din jî, belkî jî bi vê sîyaseta avakirinê re têkildar, fikirîna sîyasetê ya ji wêdetirî partîyên sîyasî... Dahûrandina min ya der heqê AK Partîyê de ev bû: Min digot, dezgeh rûxîya û li benda hinek têkçûnê bûm. Lê belê van hilbijartinan ev yek nîşan da. Dezgeha AK Partîyê rûxîya lê belê hemû torên formel û enformel yên sîyaseta rastgirîyê hê jî li kar in. Wekî komele, wekî weqf, wekî cimaet, wekî qursên Qur'anê, wekî rêxistinkirinên di mizgeftê de, em behsa torên toran yên qerase yên şêst salî dikin. Divê torên wekî vê werin avakirin. Divê sîyaset wekî vê were gengeşîkirin ku karibe sîyasetê veguhêzîne wêdetirî partîyên sîyasî... Di vê yekê de, bi taybetî herêmîbûn, kirina sîyasetê ya li herêman, meseleya herêmîkirina sîyasetê, girîngîyeke xwe ya pir zêde û krîtîk hene.

Wekî dawî, ez balê bikişînim ser vê yekê. Gava ev karûbarên sîyasî werin kirin, divê aqilê dijatîyê, aqilê rexnegir di navendê de were cîbicîkirin... Ez wisa difikirim ku sîyaseta Kurdan hewceyî dijatîyeke (mixalefeteke) xurt e; dijatîyeke dostane, dijatîyeke li ser aramanca avakirinê hatiye sazkirin, dijatîyeke çêker. Ev dijatî, helbet wê ji partîyên sîyasî dest pê bike. Lê belê, digel vê yekê, hewcetîya me bi avakirina dijatîyeke çêker û rexnegir heye ku karibe bigihîje medyayê, akademîyê û civaka sivîl.

Qaqibokirin

Di beşa dawî ya axaftina xwe de ez ê behsa heft qaqibokirinan bikim. Ya yekem, meseleya hewandina nanakirina Kurdan ya mihafizekarî an jî rastgirîya Kurdan e. Ev qaqibokirineke girîng e... Ew rewşa Kurdbûnê ye ku ji sala 2014an û bi vir ve ye, dike ku HDP ji benda 6,5an rapere benda ji sedî 13an. Ez ji vê re dibêjim, Kurdbûna mihafizekar û dîndar. Ji salê 1990î û bi vir ve ye, digel Kurdbûna ku HDPê wê dinimîne, Kurdbûneke duyem ava dibe. Ev Kurdbûn dîndartir e û mihafizekartir e. Beşeke vê Kurdbûnê niha di nava AK Partîyê de ye beşeke din jî di nava HDPyê de ye. Beşeke mezin ya piştgirîya heq û esasî ya kir ku HDP ji benda 6,5an rapere benda ji sedî 13an, ji vê damarê hat. Her wiha, meseleya hevgirtina du halên Kurdbûnê; Kurdbûna mihafizekar, -ez di deqbenda kuçeyê de dibêjim, avakirina vê ji salên 1990î dest pê kir- û Kurdbûna duyem ku sekulertir e, xemên wê yên wekî zayenda civakî hene, dijatîya neolîberalîzmê dike, bi temamî qaqibokirin e.

Şîyana çalakîya kolektîf ya du halê Kurdbûnê, bi ya min qaqibokirina duyem e. Dibe ku dijatîyên hev bin, dibe ku ji hev cihê bin, lê belê, ev her du halên Kurdbûnê ku berê wan li çareserîya meseleya Kurdan e, wê karibe şîyana xwe ya çalakîya kolektîf nîşan bide. Qet nebe di deqbenda bernameya sîyasî de; wekî meseleya zimanê dayikê, wekî heqê Kurdan ya xwebirêvebirinê an jî bi awayekî giştî, firehbûna qada sîyasî û demokratîk. Di deqbenda armancên sîyasî de, şîyana çalakîya kolektîf ya her du Kurdbûnê, qaqibokirina mezin ya duyem e.

Qaqibokirina sêyem ew e ku qada sîyasî ya Kurdan, wekî qadeke ku tê de dijayetî û aqilê rexnegir xurttir e, ji nû ve were avakirin. Meseleyeke wisa ye ku di serî de li ser milê koma HDPê û ji wir tê heta cimaeta sivîl yên wekî DİTAMê (Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê-NLCD). Ez dixwazim di vê deravê de du pêşnîyazan bêjim. Ya yekê, piştgirîkirina civakî sivîl ya ku ne partîzan e, ya duyem jî, avakirina rêxistinên têkel, dibe ku ev her du pêşîlêveker bin. Wekî sîyasî û îdeolojîk, hewcetî bi rêxistinên têkel, hewcetî bi qadeke civaka sivîl ya nepartîzan heye.

Qaqibokirineke din ya sereke, meseleya çînayetîyê ye. Ji sala 1999an bi vir ve ye, veguherîneke çînî li nanakirina Kurdan qewimî. Pir bi kurtayî, di nava bîst salên dawîyê de, ji tevgereke çîna jêrîn veguherî ser koalîsyona çînên jêrîn û navîn. Di vê koalîsyonê de halê bihevrebûnê, bi qasî ku dibînim, halekî pevçûnî ye... Ev pevçûn, di hin qadên dîyar de xwe dide der. Di meseleya zanavê de pevçûneke wisa mezin tune. Lê di meseleya çavkanî û parvekirinê de, ez wisa difikirim ku xizanên Kurdan winda dikin. Di dema birêvebirina herêmî de li ser vê meseleyê pir hat axaftin. Çavkanîyeke Kurdan jî heye, hem darayî ye hem jî sembolî ye. Loma jî, gava hevgirtina çînên jêrîn û navîn hat avakirin, divê nûbûnek were kirin da ku xizan û çînên jêrîn hê bêtir karibin bigihîjin çavkanîyan. Qad û navgînên ku her du çînên civakî bi kar tînin jî ji hev cuda ne. Hewce ye li ser van mijaran jî gengeşî û danûstendin çêbin. Bi kurtayî, ez wisa bawer dikim, navgînên ku wê çînên jêrîn û navîn karibin bi awayekî kolektîf pêk bînin, di rêbazan û di zimanan de, qaqibokirinek heye.

Qaqibokirina pêncem, têkilîya bi AK Partîyê re ye. Ev yek ji ber du wateyan girîng e. Ya yekem, pênc salên pêşîya me, dewlet bi xwe AK Partî ye. Ka ji sedî 84an bi hev re bînin bîra xwe, ji %23 nasyonalîstên ultra û ji %61 AK Partî û CHP. Li hemberî me bloqeke miletperest heye ku ji %84an pêk tê. Bi qasî ku dibînim, di navbera partîyên li Enqereyê de, cudatîyên wisa beloq

tune ye ku sîyaseta sereke ya Kurdan karibe di ser wan cudatîyan re xwe bigihîne hin armancan.

Yanê cudatîyeke xuya heye. Demên hilbijartinan, hinek be jî paceyeke fersendê vedikin. Ji hêla din ve bloqek heye li hemberî te. Ez wisa difikirim ku di vê bloqê de, muxatabê sereke ya Kurdan, dewlet e. Hikumet jî dewleta aniha ye. Ji ber wê yekê, gava mirov xeta sîyasî, ji hilbijartinan wêdetir cî bi cî bike û ji partîyên sîyasî zêdetir, wekî hevdîtina bi dewletê re, dîyaloga bi dewletê re qod bike, ew jî meseleyek din e. Vê pêlê, aktora vê yekê AK Partî ye. Nêzikî heşt sal in, -ev têkilî duhêlî ye- hemû têkilî, bi awayekî beranberî hatiye xerakirin. Li pêşberî me, hikumetek heye ku hê pênc salên wê hene. Dibetî ye ku piştî hilbijartinên meha Gulanê, wê yek ji qaqibokirinên sereke yên sîyaseta Kurdan, ev be; ew ê ji nû ve li ser têkilîyên xwe yên bi AK Partîyê re bifikirin.

Lê belê, di vê deravê de, meseleyeke girîngtir heye, ev e: AK Partî ji bilî ku partîyeke di navendê de ye, di heman demê de li herêmê tê wateya Kurdbûna duyem. Li herêmê, Kurdên ji derveyî HDPyê, bi rêjeyeke mezin di nava AK Partîyê de sîyasetê dikin, li tevgerê dikevin. Navnîşana vê Hüda Par nîn e an jî cimaetên din nîn e. Di esasa xwe de AK Partî ye. Loma jî, halê dîyalogîyê yê van her du Kurdbûnê, bi wateya halê hevdîtinan jî, ez wisa bawer dikim dîyaloga bi AK Partîyê re girîng e. Gava Ak Partî hem wekî dewlet hem jî wekî navendekê were dîtin û ji ber hindê jî wê wekî mixatab qebûlkirin, bi ya min qaqibokirineke bêhenek e. Lê belê, jê jî girîngtir, divê bê dîtin ku rûyê AK Partîyê yê herêmê, rûyê duyem yê Kurdan e, li wê derê jî nimandineke Kurdbûnê heye û dixwazim bêjim, danîna dîyalogekê ya bi vî rûyî re, pir tiştekî krîtîk û girîng e.

Meseleya şeşem, ev e; têkilîdanîna bi qada Kurdan ya jiwêdeyî-sînor re. Divê Partîya Kesk ya Siberoja Çepgir, wekî aktora nû ya HDPê an jî ya sîyaseta sereke ya Kurdan, xwe wekî aktoreke jiwêdeyî-sînor jî cî bi cî bike. Wekî partîyeke qanûnî, dibe ku xeteke hebe ku li ser deqbenda jiwêdeyî-sînor ya meseleyê difikire û xwe di vê derê de cî bi cî dike. Dibe ku gava wekî partîyeke legal, têkilî bi Kurdên li Rojavayê, li Herêma Kurdistana Iraqê re dayne û wan têkilîyan veguhêzîne heta van taxan, ev yek ji bo qada Kurdan bibe xwîneke germ, dibe ku qadeke nû veke. Di vê deravê de, ez wisa bawer dikim ku ger HDP wekî aktorekê bi pêş de were, wê ev yek ji bo wê heme bibe azmûnekê û hem jî wê bibe qaqibokirinekê.

Wekî dawî, ez dixwazim bibîrxistinek bikim der heqê têkilîyên bi miletperestên Tirkan re ku di danişîna yekem de hat axaftin û paşê jî axaftina xwe bi dawî bikim. Ev jî azmûneke sîyaseta Kurd e. Ez yek ji wan kesan im ku em ê di siberoja xuya ya li pêş me de, ji bêgavî bi aktorên li Tirkîyeyê re vê yekê biaxivin. Ez wisa difikirim ku ne gengaz e ku Kurd mîsyoneke wisa veguherandina miletperestên Tirk bidin ser milê xwe. Demokratîkkirina taxa Tirkan, seroktîkirina bo taxa Kurdan -heke ez careke din jî mamoste Hamit li xwe bikim palder- ne ew bar e ku taxa Kurdan, sîyaseta Kurdan û nanakirina Kurdan li milê xwe bike. Ev bar bi qasî ku Kurd nikaribin wê rakin, giran e. Wekî ya duyem, ne ew kar e ku sîyaseta Kurd karibe di asta operasyonel de wî bike. Dibe ku di taxa Tirkan de sîyaseteke sosyal demokrat çêbibe û sîyaseta Kurd jî piştgirîyê bide, tevkarîyê lê bike. Lê pir tiştekî dijwar e ku seroktîyê lê bike.

Di vê deravê de, ez dikarim du pêşnîyazan bikim, an jî dikarim balê bikişînim ser du azmûnan. Ya yekem, heke em ê vê meseleyê li Tirkîyeyê, di nava sînor de û bi rêbazên derveyî tundûtûjîyê çareser bikin, wekî Kurd, em bêgav in hewcetîyên taxa Tirkan bibînin ku piranîya wan miletperest in. Ez ê bibîrxistinekê li ranêzikîyên ku di teorîya pevçûnê de bi pêş de tên, bikim û wiha bêjim: Bêyî ku hûn hewcetîyên taxa Tirkan bibînin, hûn ê nikaribin her tim bi pevçûna bi wê derê re, bi pêş de biçin. Ji ber ku pevçûn li ser me jî li ser wan jî ser bihayekî giran e. Ji ber vê hindê jî, divê em rêbazên wisa peyde bikin ku bi qasî hewcetîya me dabîn dike ew qas jî hewcetîyên qada li hember jî dabîn dike û qaqibokirineke wisa heye li pêşberî me. Di vê deravê de, fikira min ya kesaneyî, ji ya ku normatîf e, ji ya ku îdeal e zêdetir, li ser ya ku operasyonel e, ya ku dikare were pêkanîn, ya ku rasyonel e dimîne û divê em di vê yekê de vebijêrkan peyde bikin.

Di çareserkirina pevçûnan de, heke hûn hevkêşê wekî qazanc bike-qazanc bike saz bikin, hûn ê bi pêş de bikudînin. Divê em rê û rêbazên wisa, bêjarên sîyasî yên wisa, navgînên wisa bi pêş

xînin û peyde bikin ku karibin nîşan bidin gengaz e hewcetîya Kurdan ya bo aştîyê, hewcetîya Kurdan ya xwebirêvebirinê an jî hewcetîya Kurdan ya ji bo parvekirina hêzê û desthilatê, ji bo taxa Tirkan jî kêrhatî be.

Şansekî we heye ku hûn ji vê deravê dîyalogekê bi wan re daynin. Lê belê, ez wisa bawer dikim ku roleke me ya wisa tune ye ku em wê taxê veguherînin û li wê derê bi rola pedagojîyeke demokratîk rabin. Pir pir em dikarin tevkarîyê li wê yekê bikin, tu şansekî we yê serokbûnê an jî aktorbûnê tune ye.

Meral Özdemir – Cîgira Serokê DİTAMê

We ji jidestçûna hêvî û bawerîyê perspektîfeke xurt ya ji bo siberojê danî ber me. Spas dikim.

Pirs û Beşdarî

Cabbar Leygara – Sîyasetvan / Parêzer

Ji sala 1991ê û şûnde ye, sîyaseta Kurd her tim hatiye çewisandin. Tu hilbijartineke me, ji bilî hilbijartina 2015an, tu hilbijartineke me bi rihetî çênebûye. Vedat Aydın, di sala 1991ê de Serokê me yê Bajêr bû, hevalê me bû ku berê me dabû sîyasetê, pêşnîyaza sîyasetvanî li me kiribû. Di 10ê Tîrmehê de hat kuştin, piştre jî di meha Cotmehê de hilbijartin çêbûn. Heta bi Vedat, ji Komeleya Mafê Mirovan, ji parêzerên herêmê, ji karsazan, gelek kes hatin kuştin. Çaxa kuştinên kujyar nedîyar bû. Digel van hemûyan, dînamîka sîyasî ya Kurdan her tim geşe bi xwe dida. Digel kelecanîyekê, hêvîyekê û bendewarîyekê, wekî bidestketîyên ji bo siberojê, her tim li dar bû. Ji ber ku ez gazî vê civîna xweş kirime, keda hemû hevalên li vir xweş be. Ez yek ji wan kesan im, bawer dikim ku gotin û fikirên mamoste Cuma yên li ser vê demajoyê, wê gelek tevkarî li sîyaseta Kurd bike. Ji salên 90î û şûnde, me di Partîya Keda Gel de, digel hin hevalên vê derê, dest bi sîyasetê kir. Me bi Sedat Yurtdaş, Mehmet Vural, Emin Aktar û hê bi gelek kesan re ku dem têr nake em navên wan hemûyan bêjin, gelek kar kirin. Em di nava vê têkoşînê de car bi car bûn aktor, car bi car em di nava vê maratonê de man car bi car jî di navîna wê de bûn, lê em tim tê de bûn. Em çawa hatin van rojan? Heke em hinekî jî behsa borîrojê bikin, ez dixwazim bi kurtayî ezmûneyên xwe ji we re bêjim. Di sala 1991ê de, gava me dest bi vê têkoşînê dikir, ez dixwazim bi şêweyên me, bi jargona me bêjim, hin heval hebûn cara pêşî diketin qada legal ya Kurdan. Vedat Aydın hebû, rehma Xwedê lê be, em wî bi bîr tînin.

Gava me bi SHPê re hevgirtin çêkir û di sala 1991ê de em bi wî awayî ketin hilbijartinan, em li benda 10 mebûsan bûn lê me 22 mebûs derxistin. Piştre jî di sala 1994an de hilbijartinên herêmî çêbûn. Dîsa hemû hevalên me hatin girtin. Şaredarên me hatin girtin. Me nekarî têkevin hilbijartinan. Di sala 1995an de em hatin ser benda ji sedî 4,2, paşê di sala 1999an de benda ji sedî 6, 2, 2002yan de ji sedî 7,2 û piştre jî di hilbijartina serokkomarîyê ya Selahattin Demirtaş de, em hatin ser benda ji sedî 9,8an. Tim hilbûnek hebû û ev hilbûn bi hilbijartinên 7ê Pûşpera sala 2015an de hat tacîdarkirin û em hatin ser benda 13,12. Ev bend bû xala me ya bandevê. Heta vê derê, em di sîyasetê de bi pêlikan berbijor hil dibin. Piştî 1ê Mijdarê daketinekê dest pê kir û ew daketin hê jî didome. Divê daketina di sîyasetê de, di cîyekî de were rawestandin. Heke neyê rawestandin, wê daketin tim bidome.

Gava em bala xwe didin ser hilbijartinên 7ê Pûşperê, mamoste Cuma jî nirxand. Ez jî wiha dinirxînim. Bi taybetî, demajoya çareserîyê hebû. Di demajoya çareserîyê de derfetên me yên xebatê pirtir bûn. Lê belê, li wê derê, xala krîtîk ev bû: HDP di sala 2012an de xwe wekî partîya

demajoya aştîyê ava kir. Têkilîya xwe bi borîrojê re birî, yanê salên 1991ê tune hesiband, DEHAP tune hesibandin, 49an tune hesibandin. Di vîdeoyên wan yên danasînê de, gava hûn berê xwe didin salvegera avabûna HDPê, mîna ku têkoşîna Kurdan di sala 2012an de dest pê kiriye, berîya wê tune. Di sala 2012an de, profîla gelekî hebû, ya hilbijêran hebû ku ji ber rihetîya demajoya çareserîyê dihat HDPê. HDPek hebû ku wisa ji jor de li borîrojê dinihêrî, ji ber ku serketinek jî hebû li rastê, dendikekî kakilîn hebû û di her helûmercê de deng dida HDPê û HDPê wisa ji jor de li wan dinêrî. Car caran em jê aciz dibûn û me dianî zimên. Heta ku piştî bûyerên xendekê mesele hinekî guherî. Mirovên ku di demajoya çareserîyê de li dora me kom dibûn hêdî hêdî ji me dûr çûn. Wê çaxê jî, pêşnîyaza seroktîya bajêr hat kirin, bi fikira ku em ê xwe ji nû ve bi bidin ser hev. HDP jî hay ji vê yekê bû. Wê çaxê, birêz Selahattin Demirtaş Serokê Giştî bû. Me digot, 'Ne rast e ku xwe ji kevneşopa berxwedanê ya borîrojê dûr dihêle. Ji Şêx Seîd, ji Seyîd Riza, ji Seîdê Kurdî, ji 49an, her kes bi awayekî tevkarî li vê têkoşînê kiriye. Em rast nabînin ku ew tune werin hesibandin û her tişt mîna ku têkoşîn ji sala 2012an dest pê kiribe were kirin. Birêz Serok, we di sala 2015an de 13,12 bi dest xistin. Ev di dîroka sîyaseta Kurdan de serketina herî mezin e. Helûmercên wê hene, ez naxwazim îro hûrgilîyên wê li vê derê gengeşe bikim, lê belê, di awayê nêrîna me de, parastina serketinê, lêzêdekirin û bidestxistina serketinên din dijwartir bû. Ji ber wê yekê jî, divê em li hemberî kadroyên wê yên bingehîn, li hemberî kadroyên wê yên li bajaran ew qasî çorsane û guhnedêr tevnegerin. Ji ber vê yekê jî divê tu biparêzî.' Piştî ku em di sala 2016an de bûn serokê bajêr, sê meh şûnde hewldarîya derbeyê çêbû û demajo her ku çû dijwartir bû. Em hemû ketin hepsê û jê derketin...

Dengê ku Selahattin Demirtaş girtibû, ji sedî 8,2 bû. Me nekarî dengê ku lê zêde bûbû, pê ve bihêlin û her ku em hatin çewisandin, dor li me teng bû û me nekarî serketinên nû bi dest bixin, girseya hilbijêran yên nû bi alî me ve nehat. Ez hinceta ku dibêje, li vê derê tenê zextûzor hebû, birêveberên me yên xurt û baş di hepsê de bûn, rast nabînim, ji ber ku jixwe em di bin zext û zorê de hatin van rojan, zextûzor bi berxwedanên me hatin şikandin, em bi mirin û kuştinan hatin. Serokên me yên bajêr hatine kuştin, mebûsên me hatine kuştin. Tevî vê yekê jî dengê me zêde bûye. Gava dengê me ji sedî 4,2yan bo ji sedî 6,2yan zêde bibe, wate jê ew e ku ji sedî 50 lê zêde bûye. Sîyaseta Kurd xwe dispêre sosyolojîyekê, cografyayekê. Xwe dispêre cografyayê bi xwe, yanê cografyaya Kurdistanê. Rast nabînim ku bi mebesta ez ê bibim Tirkîyeyî, ev yek were paşguhkirin. Her du jî ew nêrîn in ku hev xurt dikin, kartêkê li hev dikin. Gava me HEP ava kir, kesên wekî Fehmi Işıklar, Abdullah Baştürk, kesên ji çepgirîyê, ji sendîkayan hebûn di nava me de. Di dema avakirinê de jî bi me re bûn. Tevgera şoreşger ya çepgir ya Tirkîyeyê, her tim di nava me de bû. Sedema ku heta roja îro tengavî li me neqewimî ew e ku her kes bi zanava xwe ya resen ma, em man wekî Kurd, bi zanava xwe ya Kurd. Ew jî man bi çanda xwe ya çepgir û şoreşger. Kes nebû wekî kesî. Loma jî, me rê kudand. Tevgera şoreşger ya Tirkîyeyê her tim hevkarên me yên stratejîk in. Car caran dibe ku şaştîyên taktîkî werin kirin. Lê bi ya min HDP di mijara Kurdan de şaştîyên mezin kirin. Li Kurdistanê, di sala 2015an de, Kurdên sosyalîst, Kurdên lîberal, Kurdên dîndar, hemû jî bi nasnavên xwe ve, bi azadîya xwe ve di nava HDPê de cî dan xwe û serketin hat bidestxistin. Piştî vê serketinê, avanîya burokratîk, avanîya ku guh nedida gel, avanîyeke teknokrat çêbû û ji gel qut bû. Ji bo ku hûn karibin pêwendîyên xwe bi gel re daynin divê hûn bi aktorên ku ji nava gel hatine re tevbigerin. Di vê deravê de, HDP a niha, hêdî hêdî vegerîya ser girseya xwe ya dendikî, kakilîn. Ji ber vê yekê, bi taybetî ev daketin, piştî 1ê Mijdara 2012an paşê jî di sala 2018an de çêbû. Li gorî me, di hilbijartinên sala 2019an de jî, dî şaştîyeke mezin hat kirin. Li bajarên mezin, bêşertûmerc, endamên CHPê hatin piştgirîkirin. Ev kirin ji bo sîyaseta Kurdan pir bîyan e. Em tevgera gel in. Heke tu yê piştgirîyê bidî yekî, bi yekî bidî qazanckirin, tu yê bala xwe bide ser çeper û mewzîyên xwe jî. Tu yê li ser bidestketîyên xwe jî bifikirî. Bi vê wateyê, em wekî sîyaseta Kurdan, berevajîya wê, bi mebesta bila Tirkîye bibe demokratîk û em tiştekî naxwazin, di sala 2019an de, me piştgirî da û tiştên di destê xwe de jî ji destê me çûn. Em wekî Kurd, me piştgirî da wan, çi bû? Kelecanîya heyî sar bû.

Di hilbijartinên sala 2023yan de jî dîsa piştgirîyeke bêmerc hat dayîn. Me nekarî wan sloganên ku Kurd û bi taybetî jî cografyaya Kurdistanê û ew girse û avanîya bingehîn û kakilîn hînî wan bûne, biqîrin. Wekî mînak, "Bila zindan vala bibin!" Tiştekî wisa ye ku kelecanî dide girseya me. Gava tu vê dibêjî, wê Öcalan bê berdan, tê famkirin. Bila Selahattin Demirtaş bê berdan. Bila bê famkirin. Em dixwazin bila Öcalan jî bê berdan. Bila yên din jî bên berdan. HDPê, bi piştgirîya ku da Hevgirtina Miletê, ji nasnava xwe kêm kir. Ji nasnava xwe ya resen, ji bêjarên xwe yên resen, gava endamekî me peyveke Kurdistanî got, tavilê hat bêdengkirin. Em ketin hilbijartinekê, em çi dixwazin? Di sala 2023yan de, tenê guherîna hikumetê. Lê belê, ev ne nirxên me ne. Bêjarên me yên ku em hînî wan bûne, me kelecanî dikin, dikin ku mirov derkevin kuçe û kolanan û bêjar û sloganên me yên Kurdî ku wê hilbijêrên nû bîanîya ji me re, pir hindik bûn.

Piştî vê divê em çi bikin? Divê pêşî em di cografyaya xwe de yekîtîya xwe ava bikin. Yekîtîya Kurdistanî, divê hevgirtineke wisa bê çêkirin ku pir xurt be û lingên wê erdê bigire û her kes bi nasnava xwe ya xweser tev lê bibe. Paşê, dîsa jî dikare bi tevgera çepgir ya Tirkîyeyê re, bi sosyal demokratan re jî dibe. Lê bi rastî jî, CHPê pêşîya sîyaseta sosyal demokratan girtiye, di nava CHPyîyan de ne û rêxistinên wan yên nû jî tunene. Gava hûn yek bi yek bi kesan re jî biaxivin, gelek dijwar e ku hûn wan ji wê civatê dûr bixin. Ji ber wê yekê jî, demajoya hilbijartinên herêmî li pêşîya me ye. Ji bo me derfet hene ji bo ku em xwe bidin hev. Hewcetî bi bêjareke nû heye. Muxatabê sîyaseta Kurdan ne partî ne, dewlet bi xwe ye. Divê rêya dîyalogê bi dewletê re were peydekirin, ji bo ku daxwaz werin qebûlkirin, ji bo daxwazan divê zemîna qebûlkirinê werin amadekirin. Divê di hilbijartinên li pêşîya me de, êdî em bêmerc kevir daneynin ser kezaba xwe û piştgirîya yekî nekin. Ji ber ku ev yek êdî di girseya me ya dendikî û kakilîn de jî dibe sedema şikestinan. Divê tevgera Kurd, serê pêşîn navê Partîya Kesk ya Çepgir biguherîne; ev tevger, tevgera gel e, divê bi navekî ku tê de peyva gel heye, bi perspektîfeke nû berê xwe bide xwe.

Hakan Tahmaz – Serokê Weqfa Aştîyê / Nivîskar

Serê pêşîn ez spasîya xwe li birêveberîya DİTAMê (Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê-NLCD) dikim. Di deraveke hestyarî ya piştî hilbijartinê de û di mercên binketinên giran de, desteyeke wiha anî cem hev û vê yekê kir ku em xwe baş hîs bikin. Qet nebe, kir ku ez xwe baş hîs bikim. Ez dibêjim qey, wê ji bo hemû kesên ku tev li civînê dibin, baş be. Ya duyem jî, ez spasîya xwe li Cuma dikim ji ber pêşkêşîya wî. Dostê me, hevalê me yê têkoşînê, pêşkêşîyeke wisa kir ku ez bi piranî pê re me. Gava axaftinên wisa di taxa Kurdan de zêdetir û berztir bibin, ji alî mirovekî wekî min ve ku ji bo çareserîyê hewlê dide, tiştekî hêvîder û kelecanîder e.

Ji alî sîyaseta Kurdan ve, ji alî sîyaseta Kurdan ve, gelemşeyeke mezin, binketineke mezin heye li pêşberî me. Sedema vê yekê, sîyaseta ku birêveberîya HDPê di hilbijartinan de kir, armanca ku danî ber xwe û bi awayekî giştî jî bendewarîyên me. Sedema wê ya esasî jî ev e; nekarî bi awayekî rast tiştên ku li Tirkîyeyê qewimîn, guherînên sosyalî û sîyasî yên li herêmê çêbûn, fam bike û ji ber vê yekê jî, nekarî gelemşe bi awayekî rast dahûrîne û çareyên baş û xweş peyde bike.

Ji 1ê Mijdara 2015an û şûnde, di her hilbijartinê de dengê HDPê kêmtir bû. Her çend di hilbijartina 2018an de, mîna ku hînek xwe li hev bi keys dike xuya kir û di hilbijartina 2019an de ku hema piştî demeke kurt çêbû, şaredarî ji qeyûman paşve hatin girtin lê digel wê jî nêzikî 10 şaredarî ji dest çûn. Wê hingê em li ser vê yekê neaxivîn. Em li ser dengên ku me di 2018an de girt, neaxivîn.

We got çima? Cuma Çiçek, avakirina HDPê bi du tiştan pênase kir: Wî got. Yek jê, demajoya çareserîyê ya di navbera salên 2013-2015an de, ya duyem projeya Tirkîyeyîbûnê. Her du jî, li cem Kurdan jî li Rojavaya Tirkîyeyê jî cuda hat famkirin û digel qewamên Herêmî jî, ji hev cuda hatin xwendin. Demajo û bûyeran, ji ber van cudatîyan, berê xwe dan cîyekî pir xerab. Di pey

re jî, rûxîn û bobelateke mezin qewimî, derbeke mezin lê ket. Bû dem û dewraneke dîtir û dînamîkên demajoyê bi xwe çêbûn. Ji ber wê yekê jî, gava mirov bi neheqîlêkirinê nirxandinan bike, nirxandinên li ser demê bike, ev yek tiştekî dicîde ye.

Ji hêla din ve, heke em bêjin, em her yek bi pênc hevokan kurteya Tirkîyeyîbûnê bêjin, ez nizanim ka wê çend bersivên me hevpar bin. Her kes ji hêlekê ve bi wê digire. Ev yek, ji bo birêveberîya partîyê jî wisa ye, ji bo tevgerê jî wisa ye.

Lê belê, ez wisa difkirim ku gelemşeya esasî li vê derê ye. Tirkîye guherî, cografyaya Kurdan guherî, ji sala 2016an û şûnde pir tişt guherî. Mîna ku tu tişt neguherîbin, mîna ku dînamîkên sîyasî çênebûbin, em nirxandinan bikin, proje û polîtîkayan hilberînin û bendewarîyan çêkin, pir sirûştî ye ku em nikaribin rê bikudînin.

Ez van gotinan tenê ji bo tevgera Kurdan, ji bo sîyaseta Kurdan nabêjim. Ez van ji bo hemû dijatîyê (mixalefetê) dibêjim. Heke ez bi hevokekê tiştên ku hilbijartinên 2023yan nîşanî me da bêjim, divê em hemû ezbera xwe biguherînin. Ez bi balkişandinê vê bêjim. Ez vê yekê ji bo hemû dijatîyê dibêjim.

Ne rast e ku ez wekî neKurdekî, wekî kesekî ku ji tevgera çepgir ya Tirkîyeyê, ji tevgera sosyalîst tê û çareserî bo pevçûnan û bo aştîyê bi rê ve dibe, bersivê bidim pirsa Divê Kurd Çi Bikin?

Lê belê, ez wekî kesekî ku li ser vê mijarê dixebite, dikarim vê bêjim. Divê sîyaseta Kurd guherînên di taxa Kurdan de, guherînên li taxa li Amedê, li Batmanê, li Wanê, li Stenbolê, li Bağcılarê, li Kadifekaleyê û dînamîkên veguherînê bibîne. Taxa Kurdan êdî ne ew taxa sala 2011an, 2013an û 2020î ye. Kurd êdî dixwazin bi awayekî din sîyasetê bikin. Pêşînîyên wan yên di sîyasetê de guherîn, bendewarîyên wan guherîn. Piştî salên 90î, nifşeke nipînû hat. Gelek mirov êdî bi awayekî din li meseleya Kurdan, li meseleya mafan dinêre. Êdî ew ji paceyên berê lê nanêrin. Êdî parvekirina serdestîyê ne ew tercîha rêza yekem e. Divê em vê bibînin. Daneyên bêhenek hene di vî warî de. Bi taybetî bi lêkolînên ku Rawest dike, em pir zêde rastî van yekan tên.

Ya herî girîng, geşedanên herêmî yên jîyanî jî hene. Hewlêr, wekî herêma Kurdan, ne Hewlêra berê ye. Rojava, Kobanî, ne ew Kobanîya di sala 2013an, 2014an de ye! Em ketin rewşeke pir cuda. Mesut Azizoğlu got, êdî Kurd ji bendewarîyên xwe pir dûr ketin. Ne tenê li Tirkîyeyê jê dûr ketin. Li hemû dinyayê hêvî û bendewarî guherîn, guherîneke sosyalî û sîyasî çêbû. Miletperestî, bêjarên li ser nefretê, dijberîya bo penaberan her diçe berbelavtir dibe.

Heke em dixwazin sîyaseteke nû, dînamîkeke nû ya civakî bi pêş bixin û ji nû ve rêya aştîyê vekin, divê hesabê wê bi awayekî bêhenek were kirin. Divê êdî HDP dînamîkên xwe yên avakirinê, demajoya xwe ya avakirinê û avanîya xwe ya hundirîn têxe ber hesabê. Tiştekî bi navê hiqûqa pêkhateyê heye. Divê ev hiqûq were revîzekirin. Ji ber ku bi dînamîkên hiqûqa pêkhateyan Tirkîyeyîbûn çênabe.

Di hemû hilbijartinên ku piştî hilbijartina 2015an, ku em wê wekî biserketinê bi nav dikin, hatine kirin, tevgera sîyasî ya Kurdan, di 21 bajarên Tirkîyeyê de endam nîşan dane. Di 44 bajaran de ji sedî 1ê zêdetir deng negirtiye. Mirov dikare van daneyan aşkere bike.

Problema ku ji van hemûyan mezintir e, guherîna polîtîkayên Kurdan ya bi awayekî kûrewî ye. Geşedanên di meseleya Sûrîyeyê de, fîşeka nîşanê ne.

Gava em geşedanên li Tirkîyeyê yên vê dawîyê tînin ber bala xwe, divê mirov her tiştî ji nû ve bifikire û pîlan bike.

Şansê tevgera sîyasî ya Kurdan, şansê Qendîlê tune ye ku têkilîya xwe ya heta îro ya bi sîyaseta demokratîk re domandîye, wekî xwe bidomîne. Divê pêşînî biguherin. Divê demajoyeke wisa çêbibe ku tê de qayde û dînamîkên sîyaseta sivîl ya Kurdan li kar bikeve, têkilîyên ku bi civaka sivîl re hatine danîn, biguherin, sîyaseta sivîl ya Kurdan dev ji sîyaseta baxçê paş berde û dîna-

mîkên wê yên civakî yên wî bi xwe çêbibin. Di vê demajoya nû de, ez nikarim bêjim wekî partî, lê dibetî heye ku em bi sîyaseta Kurdan ya pirhêlîbûyî re rû bi rû bimînin. Gel, ji alî tevgera sîyasî ya Kurdan ve, ji alî têkoşîna civakî ya Kurdan ve, ji alî têkoşîna Kurdan ve girîng e û krîtîk e. Ji ber ku ya ku geşe pê bide, ew e.

Partîya ku em wê wekî sîyaseta Kurd bi nav dikin, ne têkoşîneke wisa bi HDPê an jî bi navê dîtir hatiye bisînorkirin. Divê di qada sivîl de, têkilîyeke wisa bên danîn ku bi bandor be, kartêker be, xwedî bike û pê xwedî bibe. Di warê civaka sivîl de, ji bo têkilîya partî/tevger hewcetî bi hesab-dîtinekê heye. Sîyaseta Kurd, di vî warî de, ji rengûawayê Tirkan pir ne cudatir e.

Divê ruhê banga ku Qendîl û Öcalan di destpêka demajoya çareserîyê de kirin, geş bibe. Fera-seteke demokratîk ya li gorî hewcetîya vê yekê. Ew jî ev e. Wekî divêtîya teza ku dema têkoşîna çekdarîyê ya Kurdan bi dawî bûye, divê bibîne ew ê bi sîyaseta di qada demokratîk de nikaribe têkilîyên xwe yên bi civaka sivîl re heyî wekî heta îro domandî, bidomîne. Di têkilîyên di navbera Kurdan de jî heman tişt babet e.

Sîyasetvanên Kurd yên li herêmê, wekî sîyaset nikarin bên cem hev lê belê, Kurd wekî dilînî nêziktirî hev dibin, bi awayekî sosyal jî dibin hevkar. Ez wisa difikirim ku divê Hewlêr, Kobanî, Amed vê yekê bibînin, qebûl bikin û têbigihîjin.

Şerefxan Cizirî – Tevgera Zimanê Kurdî

Ez ê Kurdî biaxivim. Ez berdevkê platforma zimanê Kurdî me. Spas ji bo hevalên me yê DİTAMê û mêvanên ku hatine. Min baldarî kek Cuma guhdarî kir. Lê tiştekî ez dixwazim di wir de zelal bikim. Niha dibêje pirsa perwerdeya bi zimanê Kurdî, zimanê dayikê divê belav bibe di nav me de. Ji bo wilo, em çi rastî be wê bikin, meriv divê çi bike? Di wir de ez dixwazim hin tiştan bêjim ku pêşiya me vebe. Gelek carî qala ziman dikin, em dibêjin ziman girîng e û hebûna netewe û gelek tiştên din e. Lê gotin tê ser a dawî sîyasetmedarên me yên ku li vir in, gelek ji wan Tirkî diaxivin. Civînên xwe em bi Tirkî dikin. Yanê, em li Dîyarbekir in em li Amedê ne em civînên xwe bi Tirkî dikin. Tirk be, em dibêjin xem nake, mêvan e. Xuya ye ku em jî gelekî hez dikin vê Tirkiya ku çelko melko lê dikin, tu dizanî. Hinekî di wir de em ê çi bikin, çilo bikin, em çawa bikin em dikaribin, Kurdî, fikirandina Kurdî, zimanê Kurdî bikin serdest? Hevalê Tirk jî, wexta ku hatin, mêvanên me ne, ser çavan, ser seran.

Mehmet Emin Aktar – Serokê Baroya Amedê yê Berê

Pêşî ez bi henekekê dest pê bikim. Li Agirîyê, du Kurd diçin cem walîyê Agirîyê. Dibêjin, em dixwazin bibin Tirk. Divê em çi bikin? Ji wan re dibêjin, li bandeva Çîyayê Agirî du alayên Tirkan hene. Gava hûn diçin destê xwe didin wan alayan, hûn dibin Tirk. Her du destbirak, hildikişin bandeva çiyê. Lê belê dîrega alayê hinekî bilind bûye, nikarin dest bidinê. An jî bejna wan kin e, de êdî çi be, nikarin xwe bigihînînê. Ji xwe re dibêjin, em çi bikin. Yek dibêje, bila yek ji me xwe xwar ke yê din derkeve ser pişta wî, dest bidiyê û paşê jî yê din bila wisa bike. Heke wisa be, em ê her du jî dest bidinê. Yê pêşî xwe xwar dike, yê din derdikeve ser pişta wî, dest dide alayê, paşê dadikeve xwarê. Hevalê wî dibêje, dor ya min e. îcar tu xwe xwar ke. Yê din lê vedigere û dibêje, “de here wêde, Kurdê pîs, ê heram! Tirk tu car xwar nabe...” Gava wisa awirên serwerîxwaz çê-dibin, em nikarin bibin tiştekî.

Bi min wisa tê ku nayê famkirin ka em çi dibêjin. Çend sal berê, em li Amedê, li Demir Otêlê, belgefîlmeke bi navê Hawara Lîcê temaşe kiribû. Wê rojê, hiqûqnasekî Stenbolî ku bi awayekî rasthatî wê rojê li wir bû, cara pêşî wî mîkrofon dabû destê xwe, bi hejandina tilîya xwe, wiha gotibû: Divê rewşenbîrên Kurd, serokên cimaetan, bîrûbawerîyan, rast ji vî fîlmî fam bikin, divê

encamên erênî jê derînin. Paşê min mîkrofon da destê xwe. Min got, yên tên kuştin, yên tên qetilkirin em in. Me ev jî dît. A niha we spartekeke din ji me re derxist. Hûn dibêjin, hûn bi xwe encama rast ji vê yekê derînin. Pê re jî hûn tilîya xwe li me dihejînin û ji me re wisa dibêjin. Hûn bi xwe, gava li Stenbolê rûdinên, li ser konfora xwe dijîn, ev dewleta ku hûn hevwelatîyê wê ne, gava ev zilm li Kurdan dikir, we qet tu tişt ji xwe pirsî?

Meseleya mamoste Tanıl got, ji alî Kurdan ve, problema esasî parvekirina serdestîyê ye. Em hemû vê dibînin û vê dijîn. Kurd dixwaze para xwe ji nêmetên vî welatî bigire û bi kêrî xwe bîne. Pevçûn hemû ji ber vê ye. Ji ber wê jî, gava miletî hakîme dikeve bin talûkeyê, jixwe li ba her kesî refleksên miletperest xurt dibe.

Ez bi gelemperî bi mamoste Cuma re me. Dîtina me ya hevpar, pêşî Kurdistanîbûn paşê jî Tirkîyeyîbûn e. Bêyî vê tu tişt çênabe. Ji ber ku heke statuyeke we tunebe, hûn ê bihelin, entegre bibin û tune bibin. Jixwe tu wateyeke vê jî tune ye. Tu kes wê qîmetekê nede we. Lê belê, ez ne bi wê fikirê re me ku dibêje, li Kurdistanê Kurdên di nava AKPê de dikarin xwe derbibirin û nanakirinên wan hene. Nanakirinên wan çi ne, min fam nekir. Li ser mijara xwebirêvebirina bi zimanê dayikê, hevfikir in. Hema wisa şaş neyê famkirin. Gelo we bihîst ku Kurdekî ku di nava AKPê de xwe derdibire, rojekê li dijî qeyûmê rabû? Mesela, şaredarî yek ji navgînên xweheyîkirinê û xwebirêvebirinê ye û gava dest danîn şaredarîyan, we nanakirinek ji wan bihîst? Me nebihîst. Jixwe, di van demên dawîyê de, ji vê jî hêzê digirin û gelek kes li gelek cîyan dibêjin, min hilbijêrin, heke ez werim wê qeyûm neyê. Ev yek, vê nîşanî me dide. Ev kes, an proje ne û wekî projeyeke ji navenda dewletê amadekirî bi rastê dikevin an jî bi rastî jî van hevalan fam nekiriye ka qeyûm çima tên avêtin. Ji ber ku di encamê de, qeyûm li dijî vîna xwebirêvebirinê ya Kurdan tên van deran. Dibêjin, bi giştî ji ber ku kesên krîmînal an jî ji ber ku kesên ku der heqê wan de zêde lêpirsîn hene, wekî endam tên nîşandan, ev yek çêdibin. Ew ê hinekî mîzahî be lê me gotibû, "sîyasetvanekî sifir kîlometre ye" û ew berendam nîşan dabû, di sicîla wî te tu tişt jî tunebû. Hevalê me wekî şaredar hat hilbijartin, lê belê, şaredarî jê jî girtin. Ez parêzerê her du Şaredarên Bajarê Mezin im, hem ya Gülten Kışanak hem jî Selçuk Mızraklı, me dît ku di dosyeya wan de, tu tawandarkirineke ku li medyayê û di nava raya giştî de tê gotin, tunene. Gava em ji vî alîyî ve bala xwe didinê, me dît ku dewlet naxwaze Kurd xwe heyî bike û dewlet di vî awayê bikaranîna xwe ya serdestîyê de jî top avêtiye.

Ez dixwazim bizanibim, Kurdên ku di nava AKPê de dixwazin xwe heyî bikin an jî nanakirina wan ya ji bo bikaranîna vê serdestîyê, gelo mamoste Cuma dikare ji me re bêje, ew nanakirina hevpar, tiştekî çawa ye?

Doğan Hatun - (TMMOB) İKK

Li ser çîroka Emin Aktar, çîrokeke biçûkî jî ez bêjim. Di salên borî de, li Kurdistanê, li dibistanê, ji zarokekî re gotiye, "Tu dikarî gotina 'Ne Mutlu Türk'üm Diyene'yê wergerînî Kurdî?" Zarok jî gotiye, "Kim söylese ben Kürdüm keyf onun keyfidir." (Kî Bêje Ez Kurd im, Kêf Kêfa Wî Ye) Ger mesele kêfa Tirkan e, ev nabe kêfa Kurdan. Serê pêşîn ez spasîya xwe li DİTAMê (Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê-NLCD) dikim.

Divê em di sedsala 21ê de hebûna Kurdan baş fam bikin. Piştî Şerê Kendavê ku we behs kir, Kurdistana Başûr niha hat ber statuya dewletekê, piştî salên 2013an û 2014an, Rojava bi hêzeke pir tekûz, a niha, gihîştiye hêzeke wisa ku dikare hikm li Rojhilata Navîn bike; û digel van, Kurdên li Tirkîyeyê, di têkoşîneke bi wateya legal de, têgiheke wekî demokratîkkirina Tirkîyeyê afirandin û civaka ku li ser kêfa xwe xwe wekî kî bêje Tirk im kêf kêfa wî ye derdibire, rabû têgiha me dejenere kir û wekî Tirkîyeyîbûn guherand û ew bi hin têgihan car din dixwazin me entegreyî xwe bikin. Ez li demajoya demokratîkkirina Tirkîyeyê wekî Tirkbûna Kurdan nanêrim û wisa fam

nakim. Heta ku ev ziman bi me re be, em ê nikaribin ji nava vê gera beqan derkevin. Belê, têkoşînkirina bi Tirkekî demokrat re, rûniştina bi wî re li ser heman maseyê, jihevfamkirin, tiştekî pir xweş û mezin e.

Lê belê, gava mirov bi yekî mîlîtarîst, miletperest re li ser heman maseyê û ji bo têkoşîna mafan rûnê, ev yek gelemşe ye, jixwe hebûna maseyeke wisa jî gelemşe ye. Ez vê yekê aşkere bêjim, em di navendên xwe yên giştî de, bi sosyal demokratê wan re, bi cumhurîyetparêzên wan re, tew bi Kemalîstê wan re û bi mengîparêzê wan re muxatab dibin lê ancax em dikarin bi kesên ku di asta herî kêm de em jê re dibêjin sosyal demokrat e, sohbetekê bikin. Em dikarin di dawîya rojê de, parîyek nan bi kesê sosyal demokrat re bixwin. Em nikarin bi faşîstê mengîparêz re şîvekê bixwin, em nikarin li hev rûnên û gengeşîyan bikin. Çi bi me re ew semaxkirin heye ne jî bi wan re heye. Loma jî, demokratîkbûna Tirkîyeyê, tê wateya ku gelemşeyên heyî bi awayekî wekhev werin gengeşîkirin. Divê em meseleyê ne wisa fam bikin ku Kurd teslîmî Tirkan tên kirin û tên kolekirin an jî Kurd tên Tirkkirin. Ez vê yekê şaş dibînim û ev ziman her tim dike ku gelek tişt ji dest me biçe. Serwerîya me ya psîkolojîk ya heyî jî ji destê me digire. Tevgera sîyasî ya Kurdan di xala herî jorîn û xurt de, hat ji sedî 13an û di gotina Tirkîyeyîbûnê de, cara pêşî rola wê ket ser vîtesa berepaşçûnê, daketinê. Çima divê em li ser vê baldar bin? Piştî ku di Mijdara 2015an de, li bajaran pevçûnan dest pê kir, êdî demajoyeke din dest pê kir û dewletê navgîn û amrazên xwe guherandin û navgîn û amrazên zextlêkirinê, zordestîyê li kar xist. Demokratîkbûn, demajoyeke wiha bû; demajoya ku em wê wekî demajoya aştîyê bi nav dikin, ji navê rabû û car din rêbazên mîlîtarîst li şûna wê hat tercîhkirin. Ev yek, di heman demê de, şerê psîkolojîk e, demajoyeke psîkolojîk e û wan serwerîya me ya psîkolojîk ji me stend. Me dinya Xwedê hevokên wekî HDPê Kurdan dike Tirkîyeyî û pê re jî dike Tirk, me trîlyon heb hevokên wisa bihîstin û em bi hev re bûn şahidên vê demê.

Pirseke min heye ji Cuma Çiçek. Di destpêka Îslamîyetê de, demajoyeke Hîcretê ya Hz. Mihemed heye. Diçe, hêza xwe dide hev û tê car din şer dike. Rojava, ew cîyê navenda hîmî ya Kurdan e ku Kurdan di demên Şêx Seîde de, tew di demên berîya wê de, ji Bakur koç kirine û çûne wan deran. Di heman demê de, asta wê ya polîtîk jî pir bilind e. Kurdên ku ji Bakur çûne Rojavayê, piştî demekê wekî koça hişûbîrî hatine Bakur, yên wisa bi hezaran in. Gelek Kurdên nivîskar û di sîyasetê de navdar hene. Di sedsala 21ê de, Başûrê Kurdistanê, xweyî statuyekê ye. Rojava bi hêza xwe li ser darê lingan dimîne û gava ew her du parçe bibin yek, di vê pozîsyona yekbûnê de, enerjîya ku wê ji vî ruhî çêbibe, wê bandoreke çawa li Kurdên Bakur bike? Gelo ev yek dikare me ji vê gera beqan derîne? Gelo dikare car din moral û kelecanî bi me re çêke? Gelo dikare serwerîya pîskolojîk têxe destê me?

Erol Katırcıoğlu- Akademîsyen/Sîyasetvan

Di deqbenda sîyaseta ku wê bimeşîne, digel wê jî, li ser ka tevgera sîyasî ya Kurdan wê bi kîjan alî ve biçe, ez wisa difikirim ku hate cîyekî girîng. Guherîn tiştekî wisa ye ku bi daxwazên civakê re eleqedar e. Gava em li Tirkîyeyê dinihêrin, li Tirkîyeyê daxwaza civakî, sê jêderkên xwe hene.

Yek ji van sekulerê me ne ku mirov dikare bi kurtayî bêje di Partîya Gel ya Cumhurîyetê de ne, yê din Îslama sîyasî ye ku mirov dikare bi kurtayî bêje di Ak Partîyê de ne, yê din jî, daxwaza demokrasîyê ye ku mirov dikare bi kurtayî bêje di nava Kurdan û bi taybetî di HDPê de ne. Heta ku ev daxwaz hebe, Kurd wê li Tirkîyeyê bibin aktorê sîyasî yên herî girîng. Ez ne Kurd im, lê bi qasî ku dibînim, hebûna Kurdan û daxwazên Kurdan, bêgav e Tirkîyeyê biguherîne. Gava em li demokrasîya li Tirkîyeyê an jî bi awayekî giştî li asta birêvebirinê difikirin, gengaz e ku mirov bêje, hebûna Kurdan, motora guherînê ye jî.

Tiştê ku ez dixwazim wekî yê duyem bêjim, ev e. Gava Öcalan, di esasa xwe de, pêşnîyaz lê kir ku Partîya Demokratîk ya Gelan ava bibe, wî HDP di esasa xwe de, di ser tiştên ku Ernesto

Laclau re, di ser fikira demokrasîyeke radikal re ava kir. Ev tê vê wateyê. Ev perspektîfeke wisa ye; heke li welatekî zanav hebin, heke têkilîyên sîyasî yên van zanavên ji hev cuda di bin zext û zordestîyê bin an jî heke ev zanav xwe mexdûr hîs dikin, ji bo ku di ser mexdûrîya wan zanavan re hegemonya were avakirin, divê hewl bê dayîn. HDPê ev yek li xwe kir armanc. Lê belê, beşên çepgir û sosyalîst yên ku HDPê bi wan re hevgirtin danî û wekî pêkhate ew xistin nava xwe, di esasa xwe de zanaveke dîyar temsîl nedikirin. Mesele ji vê derê dest pê kir. Ez aşkeretir bêjim. Ev rêxistin hemû, di esasa xwe de rêxistinên qalikî ne. Wekî mînak, ev rêxistin xwe digihînin çîna karkeran? Ev hemû ji xwe re dibêjin sosyalîst. Baş e, ev zanavên ku sosyalîst in, hemin ku wekî encama sirûştî sosyalîzm têkilîyeke xwe heye bi çîna karkeran re, gelo têkilîyeke van partîyan bi çîna karkeran re hebû? Na tunebû. Ji ber vê jî, ez wisa bawer dikim ku yek ji sedemên esasî yên binketina me ya di van hilbijartinan de, ev tişt e.

Ev yek, di esasa xwe de, tiştekî wisa ye ku li paş serketina CHPê ye. CHPê xwest kesekî Elewî bi Sunîyên sekuler re bi hev bigihîne. Belkî zilamekî baş û rind bû. Lê belê, partîyên ku digot qey Sunîbûnê temsîl dikin, ne partî bûn, ew partîyên qalikî bûn. Çi partîya Davutoğlu, çi partîya Ali Babacan, çi jî ew partî bûn ku bera bera xwe digihandin Sunîyan. Jixwe encamên ku di hilbijartinan de bi dest xistin jî dîyar e. loma jî, tiştê ku dixwazim bêjim ev e. Kurd û kesên ku li Tirkîyeyê têkoşîna demokrasîyê dikin, divê bi vê perspektîfê bikudînin. Tiştê ku divê em bikin ev e; divê em zanavên ji hev cuda bînin cem hev û perpesktîfeke avakirina demokrasîyê daynin. Bi min wisa xuya dike ku peywira me di esasa xwe de daxwaza demokrasîyê ye. Qet jî ne wekî wan demokrasîyan e ku a niha li dinyayê hene. Ez wekî naverokî behsa demokrasîyeke temsîlî nakim. Ez HDPê wekî lêgerîna demokrasîyeke beşdar dinirxînim. Tiştên wekî yên Syrîza ku wî li Ewropayê dan destpêkirin. Em cî bi cî, ji wan serketîtir bûn. Lê belê, di van hilbijartinan de, bi rastî jî gelek sedemên xwe yên din jî hene helbet, me encama ku me dipa, bi dest nexist.

Li vê derê, bersiva pirseke wekî divê Kurd çi nekin, aşkere ye. Her çawa be jî, Kurd ew gel in ku li vî welatî, divê di têkoşîna demokrasîyê de li pêş bin. Di paşxaneya vê yekê de meseleya mêtingehbûn û tiştên wekî wê hene. Lê belê, mîsyoneke we ya wiha heye. A rast, ez deng li hevalên Kurd dikim û dibêjim, li Tirkîyeyê demokrasî bêyî Kurdan ava nabe. Heke em ji vajî ve bêjin, her wekî Tanıl Bora jî pir baş got, di esasa xwe de miletperestîyên heyî, miletperestîya Atatürk an jî miletperestîya Îslama sîyasî, li ser nebûna Kurdan hatine avakirin û ev miletperestî ji hêlekê ve jî, Kurdan wekî gelekî di ast û dereceya duyem de jî nabînin. Loma jî, divê em vê têkoşînê li hember wan bikin.

Wekî dawî, armanca Tirkîyeyîbûnê, di esasa xwe de ji ber vê sedemê hatiye gotin. Di civaka ku bermayîya Osmanîyan e û pirzanav e, di esasa xwe de divîya her partî Tirkîyeyîbûnê pêk bianîya. Wekî mînaki AKP û CHP ne ew partî ne ku Tirkîyeyî bûne. Ji ber ku ew zanavekê tenê temsîl dikin. Ji ber wê jî, hûn dikarin bêjin, HDP, wekî partî têra xwe bandorê lê nekir, hûn dikarin rexneyê lê bikin, lê belê, bi kurtayî, ya rasttir, tiştê ku divê mirov bi balkişandinê bêje ev e; HDP partîya avakirineke wiha bû û ji ber wê jî, peywira Kurdan ya wisa heye ku divê li Tirkîyeyê ji Tirkan zêdetir li ser civakê bifikirin. Ji ber hindê jî, divê em mehd û mirûzê xwe xera nekin. Ne tenê, Divê Kurd Çi BİkIn? Li Tirkîyeyê, çi kesê ku dixwaze bila demokrasî cî bi cî bibe, divê bi Kurdan re vê rêyê bimeşe. Ez yek ji avakarê Partîya Kesk ya Çepgir û Partîya Wekhevî û Demokrasîyê me. Lê belê, gava ez ji partîyê vediqetîyam, min got, heke HDP berîya me ava bibûya, min ê tercîh bikira ku ez bibim HDPyî. Ji ber ku di esasa xwe de em pir zêde Tirkên spî ne. Ji ber vê yekê jî, hêvîdar im vê civînê tevkarî li vê yekê jî kiribe.

Moderator - Meral Özdemir Cigira Serokê DİTAMê

Spas bo we. A niha ji bo ku bi awayekî giştî ber bi hev bîne, ez gotinê dispêrim Mamoste Cuma. Paşê ez ê gotinê bispêrim Orhan Gazi Ertekin û Levent Korkut.

Cuma Çiçek – Akademîsyen

Ji ber pirsa wî spasîya xwe ji Mamoste Şerefxan re dibêjim. Belkî jî, divê em hemû li ser mijara zimên xwe rexne bikin. Pêşnîyaza min ya di meseleya zimanê dayikê de ev e: Divê hevdîtinên bi Enqereyê re werin domandin û hêza vê hevdîtinan jî ji avakirinê were girtin. Mînaka Med TV tê bîra min. Kurdan, bi wateya weşangerîyê, hegemonyaya dewletê bi Med TVyê pûç kir. Bi kurtayî, ji hêlekê ve li bendê bûn ku dewlet pêşîya weşangerîyê veke hevdîtin bi dewletê re dikirin, ji hêlekê ve jî, li Ewropayê, ya yekem bi hêza ku dîasporayê dida, ya duyem, bi derfetên ku teknolojî didayê, di ser peykê re, dest bi weşangerîya Kurdî kir. Kurdan, hegemonyaya dewletê ya di qada weşangerîya Kurdî de, pûç kir. Dewlet piştî bi salan ji bêgavî vegerîya ser vê meseleyê û TRT Kurdî vekir.

Hêza sîyaseta sereke ya Kurdan heye, hêzeke qerase ya civaka sivîl heye; perê wê heye, mirovên wê hene, sazîyên wê hene, aktorên wê hene. Ez di vê yekê de tiştekî xerab bînim bîra we. Ez mînaka Kanada/Quebec bêjim. Heke em di demeke nêzik de jî, li ser kaxiz be jî, wekhevîyekê pêk bînin jî, dibetî ye ku ev yek wê têrî parastina Kurdî neke. Li Quebecê ev yek çêbûbû. Di navbera Fransî û Îngilîzî de wekhevîyek hebû. Lê belê vê wekhevîyê têrî parastina Fransî nekiribû. Her çend em li ser kaxiz wekhevîyê çêkin jî, dibe ku ev yek têrî parastina Kurdî neke.

Divê Kurd bi polîtîkayeke duzimanî ya asîmetrîk berê xwe bidin vê meseleyê û qet nebe divê bi awayekî kiryarî qada Kurdan were Kurdîzekirin. Gengaz e ku çareserîya vê meseleyê wiha be. Gava dibêjim qada Kurdan, tenê behsa Amedê nakim. Kuçeya Kurdan ya li Bağcılara Stenbolê jî tê de ye. Heke em kuçeya Kurdan Kurdîze nekin, a rast, heke em sibê du sibê li ser kaxiz heqê xwe bi dest bixin jî, dibe ku em nikaribin vegerin ser Kurdî.

Ez dikarim sê pêşnîyazan bikim. Ya yekem litevgerêxistina çavkanîyan. Divê Kurd hemû çavkanîyên xwe ji bo zimanê xwe yê dayikê li tevgerê bixin.

Stratejîya biqîmetkirinê dikare li dû vê were bicîanîn. Sedema ku Îngilîzî berbelav dibe, ev ziman di jîyana mirovan de qîmetekê çêdike, qîmeteke zêdekirî çêdike. Ji ber wê jî heke Kurdî di qada Kurdan de nebe hêmaneke ku qîmeteke zêdekirî çêdike, jê û şûnde wê bibe hewldana dilyar ya çend hezar kesan. Ez ji keça xwe mînakekê bêjim. Ez pê re bi Kurdî diaxivim lê ew bi Tirkî bersiva min dide, axaftina min têr nake. Ji bo Kurdî hewcetî bi qadeke giştî dibînim. Divê em ji bo Kurdî qadeke giştî biafirînin û vê ava bikin.

Wekî dawî, ez dikarim teorîya prestîjê bînim bîra we. Mirov çima xwe ji zimanekî didin alî? Di esasa xwe de, berê xwe didin zimanê ku prestîja wê zêdetir e, ji bo ku karibin xwe bigihînin prestîja bilind ya koma ku bi wî zimanî diaxive. Mirov bi awayekî sosyo-ekonomîk û sosyo-polîtîk, berê xwe didin zimanê koma ku prestîja wê zêde ye. Ji bo prestîja xwe ya sosyo-ekonomîk û sosyo-polîtîk bilind bike, berê xwe bi zimanekî din ve dike. Loma jî, divê em li ser vê teorîya prestîjê bixebitin, ji bo zêdekirina prestîja Kurdî xebatan bikin. Wekî pêşnîyazekê, di serî de, bi taybetî aktorên ku bi prestîj in, tev li hewldanên bo Kurdî bibin, wê baştir be.

Spasîya xwe ji Emin Aktar re dibêjim, ji bo ku karibim sererast bikim, keys bo min çêkir. Wekî dîrokî, du kevneşopên Kurdan hene. Ji sala 1950yî bi vir ve ye, em bêjin nîvê Kurdan, rêxistina xwe ya resen ava dikin û têkoşîna mafê xwe didin. Nîvê mayî jî, dibin dûvika herêmî ya partîyên li Enqereyê. Nîvê Kurdên Sunî, îro di AKPê de, nîvê din jî di HDPê de sîyasetê dike. Nîvê Kurdên Elewî di CHPê de ne nîvê din jî di HDPê de... Kurd hene ku wekî dûvika herêmî ya partîyên navendîyê ne û ji salên 90î û bi vir ve ye, di nava van Kurdan de, aşopkirineke Kurdbûnê geşe daye.

Di teza min ya doktorayê de, li ser du mijarên hîmî ku min di qadê de dîtiye, di navbera Kurdan de lihevkirinek çêbûye. Ya yekem, polîtîkaya zanavê. Li ser mijara, divê Kurd zanava xwe biparêzin û veguhêzin nifşên nû, digel HDPê, Kurdên AK Partîyî, heta bi Hüda Parê hemû Kurdên Îs-

lamperest, di pozîsyoneke hevreng de cî didin xwe. Ya duyem, mafê Kurdan ya xwebirêvebirinê. Di vê yekê dei ji ademî navendîbûnê heta bi federasyonê, modêlên cuda tên pêşnîyazkirin. Lê belê, der heqê xwebirêvebirinê de, şansê taxa HDPê jî heye ku bi taxên din re dîyalogekê dayne. Dîyaloga ku wê li ser van her du xetên bingehîn dest pê bike, qet nebe, wê karibe vê daxwaza Kurdan bigihîne Enqereyê.

Bi ya min jî qeyûm meseleyeke serdestîyê ne. Bi qasî ku dibînim dewlet, fikirî ku li "Başûr" Kurdistaneke nû tê avakirin; ji sînorê Îranê heta bi Derya Medan, her çend sîyasî nebe jî, dibe ku wekî cografîk, Kurdistaneke yekbûyî ava bibe. Wekî bersiva vê, sîyaseta xwemalî û milî hilberand. Bi vê ranêzikîyê, di esasa xwe de, li xwe kir armanc ku li derveyî sînor li Rojavayê, li Herêma Kurdistana Iraqê pêla Kurdan bibire, li hundir jî, li xwe kir armanc ku bandora van her du birêvebirinên terîtoryal kêm bike da ku di zemîneke sîyasî û sazîyî de negihîje ba Kurdên li Tirkîyeyê û ger bigihîje jî karibe wê ji navê rake. Sîyaseta qeyûmê di navenda vê sîyasetê de cî bi cî kir.

Ez wekî akademîsyenekî ku di qada çareserîya pevçûnê û avakirina aştîyê de dixebitim, ez dikarim bêjim, di esasa xwe de, meseleya Kurdan, meseleyeke serdestîya terîtoryal e ku li ser hîma zanavê rûniştiye. Ji bo çareserîya mayînde û seqamgir ya meseleyê, divê em modêlên li ser hîma parvekirina serdestîyê peyde bikin.

Pirsa Doğan Beg; Gelo bihevrebûna li Başûr û li Rojavayê dikare li Bakur bayekî rake? Dikare bandorê bike? Gengeşîya yekîtîya neteweyî ya Kurdan demeke zêde ye didome. Li min negirin, lê em Kurd wekî cimaet, cimaeteke birakujîyê ne. Birakujî, yanê bi wateya kuştina fizîkî ya birayan, li paş ma. Lê belê, hem wekî aktorîya sîyasî hem jî wekî mirovên ji reşexelk, şîyana wan ya çêkirina çalakîya kolektîf, çi heyf, bisînorkirî ye. Em dikarin di civîneke din de li ser vê dûrûdirêj gengeşî bikin.

Ezmûna li Kurdistana Iraqê, vê yekê nîşanî me dide. Şîyana çalakîya kolektîf ya aktorên sîyasî yên Kurdan bisînorkirî ye. Heke ji sala 2011-2012an û şûnde, di navbera Rojava û Kurdistana Başûr de karibûya pirek bihata avakirin, heke karibûya pêwendîyeke xurt bihata danîn, gengaz bû ku em îro di meseleya Kurdan ya li Tirkîyeyê behsa tiştên din bikin. Lê belê, bi qasî ku ez dibînim, sîyaseta partîzan ne tenê li Tirkîyeyê li Iraqê jî heye, li Rojavayê jî heye. Ez wisa difikirim ku divê Kurd, qet nebe, xwe ji sîyaseta partîzan bişon. Civaka sivîl, dikare di vê deravê de bibe aktoreke ku hin tiştan hêsantir dike û çareserîyan peyde dike. Ji aktorên sîyasî zêdetir, ez wisa difikirim ku civaka sivîl, medya, qada çandê, civaka kar, dikarin di vê yekê de xwe di pozîsyonekê de bi cî bikin. Ev yek, hindik be jî, dikare qadê berfireh bike.

Em ji salên 2011-2012an û heta niha mînaka Rojavayê bidin. Bi zorlêkirina DYAyê, du enîyên sereke yên Kurdan hewlê didin ku li ser maseyê rûnin. Hê rûneniştine. Ji navê 11-12 sal derbas bûne. Ev rewş, li ser bawerîya min, ji bo civaka Kurdan, qaqibokirineke mezin dide der. Divê Kurd karibin jihevcudabûnên xwe li hev nekin dijminî û di asta dijatîyê (mixalifî) de bihêlin. Em dikarin, meseleya ku em pir bi rihetî dikarin dijatîya wê bikin, li hev dikin têkilîya dijminatîyê û hemû danûstendinên xwe ji hev dibirin. Ev ne tenê arizî vê derê ye. Ez Îranê baş nizanim, lê belê, her wekî li vê derê heye, ev mesele di nava Kurdên Iraq û Surîyeyê de jî heye.

Bi tevî tengavîya mezin ya heşt salan, gava hûn ji taxa Kurdan bipirsin ka ev tirûşa wan ji çi ye, bersiva min jeopolîtîk e. Jixwe gava hûn bala xwe bibin ser pêdeçûna dîrokî ya meseleyê, hûn ê bibînin di formasyona meseleya Kurdan ya li Tirkîyeyê, dînamîka ku herî bibandor e, jeopolîtîk e. Min wekî şikestina yekem ya jeopolîtîk, di salên 1990î de, avabûna defacto ya Herêma Kurdistana Iraqê nîşan kir. Wekî şikestina duyem, di sala 2003-2005an de ev avanî hat naskirin û wekî dawî jî, min wekî şikestina sêyem, avakirina Rojavayê ya di navbera salên 2012an û 2017an de û Referanduma Serxwebûnê ya Kurdistanê nîşan kir. Jeopolîtîk, meseleya sereke ye ku siberoja

Amedê dîyar dike. Divê Kurd xebata xwe li ser vê yekê bikin, aktorên ku piştê didin hevkarîyê zêde bikin, qadan berfirehtir bikin û biwaran mezin bikin.

Wekî dawî, dixwazim du gotinan li balpêdanên mamoste Erol zêde bikim. Têkoşîna Kurdan motora sereke ya demokratîkbûna li Tirkîyeyê ne, lê belê, li Tirkîyeyê, ji bilî Kurdan jî hewcetî bi navgeya (focus) demokratîk heye. Ew şansê me tune ye ku em demokratîkbûna Tirkîyeyê li ser milê Kurdan bar bikin û bimeşin. Rûxînên çil salan hene, êş hene, bi awayekî beranberî kuştî hene. Ev hemû rê nadin ku Kurd li hemû Tirkîyeyê bibin serokê pêla demokratîkbûnê. Helbet, do û îroya meseleya Kurd, hêmana sereke ya veguherîna Tirkîyeyê ye. Sîyaseta sereke ya Kurdan, di vê mijarê de, di zayenda civakî, di polîtîkaya zanavê ya azadîxwaz û piranîparêz, di avakirina sîyaseta sekuler de, li Tirkîyeyê, di asteke hêjayî gotinê de, qadên fireh vekirin û bandor li ser komên ji hev cuda kirin. Lê belê, digel van hemûyan, gava mirov seroktîya demajoya demokratîkbûnê li ser milê Kurdan bar bike, hem ne ew rê ye ku bimeşe hem jî neheqî ye li Kurdan.

Divê tevgera sosyal demokrat ya li Tirkîyeyê bibe navgeyeke nû ya sîyasî. Gelo navnîşana wê CHP ye, DEVA ye, partîyeke nû ye? Ev dikare were gengeşîkirin. Lê belê, heta ku navgeyeke wisa çênebe, heta ku ji bilî seroktîya HDPê navgeyek çênebe, ez dibêjim qey em ê hê pir civînên wisa bikin û li ser van meseleyan biaxivin. Ez jî, aşkere bêjim, hêvî dikim ku navgeyeke wisa çêbibe. Lê belê, ji ber ezmûneyên xwe yên ji borîrojê baş dizanim ku ev yek ne hêsan e.

Pirs û Beşdarî

Levent Korkut - STGM

Piştî civîna serê sibehê, ya rast, em hatin ser xaleke din ku em bêjin Divê Tirk Çi Bikin? Divê em bi vî awayî jî biguherînin. A rast, divê em vê pirsê jî bikin. Ez bi temamî bi Cuma Çiçek re me. Li rojavayê, di nava civaka Tirkî de, hewcetî bi tevgereke demokrasîyê ya bêhenek heye. Zehmet e ku mirov li Tirkîyeyê, tenê di ser HDPê an jî di ser Tevgera Kesk ya Çepgir re, tevgereke demokrasîyê ava bike. Tew jixwe ji wêdetirî vê yekê, hewcetîya Tirkîyeyê bi lihevkirineke ser-partîyan heye. Gava em asta makeqanûnê an jî demajoya aştîyê difikirin, hewcetî bi avanîyeke berfirehtir heye. Gelo ev pêkan e? Dibe ku di demeke kin de ne pêkan be lê belê bêyî ku avanîyeke wiha hebe, zehmet e ku meseleyên mezin çareser bibin. Ew ê pir xweş çareser nebin.

Di vê deravê de, tiştê ku ez dixwazim destnîşan bikim, gava em bipirsin, gelo dibetîya dubarebûna demajoya aştîyê çi ye, em dikarin bêjin, di demeke kin de ev yek ne gengaz e. Ji ber ku rewşa li Tirkîyeyê, ji wan herêmên din ku tê de demajoya aştîyê çêdibin, cudatir e. Ev cudatîya hîmî, a rast, ji vê diqewime; ji ber ku mesele bûye navneteweyî. Di vê derava navneteweyîbûyî de, têr nake ku li Tirkîyeyê desthilat hêmanên hîmî yên demajoya aştîyê di destê xwe de bihêle û vîna wê erênî be û li pişta wê piştgirîyeke sosyal hebe û rêxistinên hîmî bi çavekî erênî lê binêrin. Ji vê jî wêdetir, divê derava navneteweyî jî bê hesabkirin û divê mirov bizanibe ka ew ê çawa ji vê yekê re bibe kostek an jî bibe destek. Û bi ya min derava niha, neyînî ye.

Ev rewş dike ku em dûrûdirêj lê binêrin. Lê ka em ê li vê derê çi bikin? Heta ku rewş hat wê kewnê, divê em çi bikin? Helbet divê ev yek ji alî rojava û rojhilata Tirkîyeyê ve cuda were nirxandin. Ji alî Kurdan ve, tiştê ku ez girîngîyê pê didim, divê li herêman, bi taybetî li herêma me, avanîyên sivîl dîsa geş bibin û bihêz bibin. Tu kes behsa vê yekê nake lê bi ya min heke Kurdbûn hebûna xwe bidomîne û heke ev yek bibe mayînde, yek ji hêmanên esasî çand e. Yanê, divê em di ser herêmîbûnê û hêmana çandî re jî li meseleyê binêrin. Ev yek, di asta neteweyî de bandorê neke an jî wê kartêkê li hemû heyîna Tirkîyeyê neke. Her du bi hev re, pir bi rihetî, dikarin werin bicîanîn. Xwegirtina di herêmê de jî pir tiştekî ne rast e. Lê belê, di vê deravê de,

bi ya min, hêmanên ku demokrasîyê xurt dikin, civaka sivîl xurt dikin û balpêdanên bingehîn yên bo çandê pir girîng in. Ez vê yekê, di demeke wisa de, tiştekî pir pêwîst dibînim. Bandorên navendîkirinê yên ku Cuma Çiçek behs jê kir, a rast, li Tirkîyeyê dibin tiştên ku standard dikin û eynî dikin. Ne tenê li van herêman, deraveke wisa heye ku hemû Tirkîyeyê dixe qalibekî, bajaran dike wekî hev, taybetîyan tune dike, loma jî, gava li van deran, tiştên wisa aj bidin, çand bi pêş keve û geşe bide xwe, wê ev yek hem ji hêla Tirkîyeyê ve hem jî ji hêla herêmê ve tiştekî baş û girîng be. Xurtbûna demokrasîya herêmî û avanîyên civaka sivîl, mînakeke sakar e, lê girîng e. Li erdhejê, mesela li vê derê gel erdhej çawa nirxand, platforma ku hat avakirin, xebateke girîng e. Heke em vê yekê li Tirkîyeyê berbelav bikin, hê bêtir li ser van tiştan xebatê bikin, ev yek wê hem enerjîyekê çêke hem jî wê bibe ew sedem ku ew çand bi demeke dûrûdirêj zindî bimîne. Ji hînbûna Kurdî ya zarokan heta bi tunebûna hin taybetîyên herêmî, em dikarin çi bikin da ku peritîn û rûxînê rawestînin? Divê em vê bifikirin. Ez wisa difikirim, ev tişt, wê ji bo rola tevgera sîyasî ya Kurdan ya li Tirkîyeyê nebin kendûbend, berevajîya wê, wê xurttir bike.

Orhan Gazi Ertekin / Hiqûqnas

Ji alî min ve, du girîngîyên van civînan hene. A yekem, em guhdarîya derpêşkirinên pir xurt dikin. A duyem jî, em weşanên Kurdî û zimanê Kurdî dibihîsin. Ez Kurdîyê fam nakim, lê belê hîn dibim ku divê Kurdî hê bêtir li min biqewime. Ez hay ji ziman û gotina Kurdan dibim. Ez wisa difikirim ku divê ez zêdetir bibihîsim vî dengî. Ev her du xal, ji alî min ve pir girîng in.

A yekem, derpêşkirina mamoste Tanıl, pir aşkere, pir zelal, sade û kurt bû, lê belê mirov dixist nava xwe. Cuma Çiçek jî derpêşîyeke têr û tije kir. Helbet wekî guhdarekî pir dijwar e ez bi van derpêşkirinan re serederîyê bikim. Pir çetin e ku ez karibim ji bo hemûyan tiştên birêkûpêk bêjim. Lê ez dixwazim tiştekî pir giştî bêjim. Belkî ne wekî rexneyekê ye lê belê dibe ku bilê bibe ser her du derpêşkirinan jî. A niha, gava mirov rastînîparêzîya tevgera Kurd datîne ber çavan, ez wisa bawer dikim ku derpêşkirinên konvansîyonel têr nakin. Dahûranên adetî û kevneşopî, zêdetir meyla xwe didin ser wê yekê ku tevgera Kurdan, rastînîya Kurdan, tevgera milî ya Kurdan di nava dubendîyeke sîyaset û tundûtûjîyê de fam bikin. Meyl ew e ku di nava têkoşîna çekdarî û têkoşîna parlementer de were famkirin. Halwe, parlementerîzmeke Kurdan heye ku ji Yusuf Azizoğlu dest pê dike. Nêzikî dozdeh sal in li ser parêzerîya Kurdan dixebitim. Ji Kamûran Bedirxan heta bi Qazî Mihemed, heta bi Faik Bucak, ji wir em bên ser Selahattin Demirtaş, ez a niha, sê parêzerên giranbiha û pêşeng nas dikim ku li ser miqamê zal in. Ez wisa difikirim ku parlementerîzma Kurdan û ezmûneya Kurdan ya birêvebirinê, di nava tevgera Kurdan de, xweserîyên pir mezin û derasa afirandiye û pê re jî, raya giştî ya Kurdan û qada sîyasî ya Kurdan çêkiriye.

Lê belê, gava em wekî dahûrana adetî, ji nava miletperestîya Tirkan bala xwe bidinê, zimanek heye ku li ser gotinên, "terorîst, serokê terorîstan" hatiye sazkirin. Gava ev ziman berê xwe dide çepgirîyê, bi giştî di nava deqbenda tundûtûjî û sîyasetê de tê nirxandin. Mîna ku ev xweserî hemû tên neqandin. Ez dikarim mînaka dîplomasîyê lê zêde bikim. Li ser van qadan, nivîseke baş ya mamoste Melek heye li ser hişmendîya heqxwazîyê ya bi Kurdan re. Gava em bala xwe bibin ser tevgerên milî yên li dinyayê, gelek pirsên nû hene ku nehatine kirin, gelek bersivên nû hene ku nehatine dayîn. Heman tişt ji bo parêzerîya Kurdan jî li dar e. Bala xwe bidinê, di nava tevgerên milî yên li dinyayê de, em dikarin çend ji wan bêjin ku tê de parêzer hene û çalak in. Tevgera Kurd ya milî, yek ji wan çend tevgeran e ku di nava xwe de hilgirîya sîyasî ya parêzeran dihewîne. Bala xwe bidin miletperestîya Tirkan, hûn ê nikaribin yek jî peyde bikin. Bala xwe bidin miletperestîya Farisan, hûn ê nikaribin yek jî peyde bikin. Belkî hûn ê karibin di nava parêzerîya Filistînê de, di nava parêzerîya Arfîkaya Başûr de peyde bikin. Li Afrîkaya Başûr jî tune ye ku ew qas bombe lê hatiye barandin. Li dinyayê mînakên wê pir kêm in ku gava ev qas bomberbaran hebin, qetlîamên ku leşker dikin hebin û gava ew hemû bibin dozên mehkemeyan

û parêzer jî bi dehan salan li ser wan dozan bigerin. Belkî, di nava welatparêzîya Amerîkayê, di nava miletperestîya Amerîkayê de, sê kesên pêşî parêzer in. Yê duyem, parêzer e, dadger e.

Di nava hilgirîya zanava neteweyî de, taybetîya parêzerîya Kurdan tiştekî pir dîrokî ye. Me li ser vê mijarê, pirtûkeke bi navê Parastina Kurdan, nivîsî. Ez wisa difikirim ku dahûranên konvansîyonel, bala xwe nadin ser tiştên wisa, divê ew hê bêtir binsernivîsan ava bikin, divê hê bêtir başa xwe bidin ser van taybetîyan û tê de bixebitin û divê ev taybetî werin veguherandin jî. Wekî mînak, ez birêz Sertaç Bucak dibînim. Der heqê Faik Bucak de, bi qasî ku ez pê dizanim, hema bêje we tenê pirtûk nivîsîne. Halwe, divê herî kêm bîst heb hebin. Der heqê Kamûran Berdirxan, der heqê Tahir Elçi de, yanê hejmareke pir zêde ye. Mehmet Emin Aktar digel min bû. Divê xebatên wisa bên kirin ku bala xwe dide ser van taybetîyan, xebatên di van qadan de li xwe dike peywir û spartek.

2015'ten 2023'e, 8 Yılın Ardından Kürt Siyasetinde Mevcut Durum ve Nedenleri; Yeni Dönem Politikaları ve Beklentiler

2015'TEN 2023'E, 8 YILIN ARDINDAN KÜRT SİYASETİNDE MEVCUT DURUM VE NEDENLERİ; YENİ DÖNEM POLİTİKALARI VE BEKLENTİLER

8 Temmuz 2023 / DIYARBAKIR

Bu "Yayın" Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve STGM tarafından yürütülen BİRLİKTE Kurumsal Destek Programı tarafından hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi Derneği'nin (DİTAM) sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

DİTAM Yönetim Kurulu
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
Barış YAVUZ
Sevim VURAL
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Nevin SOYUKAYA
Mahmut LEZGİN YALÇIN
Cihan AY

Çalışma Ekibi
Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Kürtçe Çeviri
Dilawer ZERAQ

İngilizce Çeviri
Burcu Sıla CANDAN

Tasarım
A Grafik Creative Solutions

Tanıtım

Cuma Çiçek - Akademisyen

1980 yılında Diyarbakır'da doğdu. İstanbul Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü'nü tamamladı. Aynı üniversitede 2005-2008 yılları arasında Şehir ve Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı'nı bitirdi. 2009-2014 yılları arasında Paris Politik Etütler Enstitüsü'nde (Institut d'Etudes politiques de Paris - Sciences Po.) Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda, Siyaset Sosyolojisi ve Kamu Politikaları/Eylemleri alanında doktorasını tamamladı. Birikim, Praksis, İktisat Dergisi, Turkish Studies, Dialectical Anthropology dergilerinde Kürt meselesi, Kürt İslâmcılığı, yerel yönetimler, bölgesel eşitsizlik, sınıf ve kimlik ilişkileri, çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası konularında makaleleri yayınlandı. Mardin Artuklu Üniversitesi Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi iken Barış için Akademisyenlerin 'Bu suça ortak olmayacağız' bildiriye imza attığı gerekçesiyle 2017 yılında KHK ile ihraç edildi.

Yayınlanmış Kitapları: Ulus, Din, Sınıf Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası (İletişim Yayınları, 2021) «Süreç» Kürt Çatışması ve Çözüm Arayışları (İletişim Yayınları, 2018), The Kurds of Turkey: National, Religios and Economic Identities [Türkiye Kürtleri: Ulusal, Dini ve Ekonomik Kimlikler] (Londra: I.B. Tauris, 2017); Ulus, Din, Sınıf: Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası (İletişim Yayınları, 2015); Zimanek Çima Tê Qedexekirin: Polîtîkayên Zimanî û Rewşa Kurdî li Tirkiyeyê [Bir Dil Neden Yasaklanır: Dil Politikaları ve Türkiye'de Kürtçenin Durumu] (Peywend Yayınları, 2013); Küreselleşme ve Yerel Demokrasi: Liberal Katılımın Söyleminin Sınırları & Diyarbakır Örneği (Vate Yayınları, 2011); Demokratikleşme Süreçlerinde Sivil Toplum Örgütleri: Bir Alan Araştırması Örneği Olarak Güneydoğu (İstanbul: Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2004).

DİTAM'dan

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM), 2013'ten bu yana düzenlediği 'Tigris Diyalogları' toplantılarında sivil toplum örgütleri ile siyasi parti liderlerini, akademisyenleri ve kanaat önderlerini bir araya getiriyor.

Bu kapsamda 8 Temmuz 2023 tarihinde Diyarbakır'da 'Kürtler Ne Yapmalı' başlığıyla bir toplantı düzenledik. Toplantıda aşağıdaki konular üzerinde tartışmalar yürütüldü;

'Türk Sağı, Türkiye'de Milliyetçilik ve Kürtler' - Araştırmacı-Yazar Tanıl Bora

'2015'ten 2023'e, 8 Yılın Ardından Kürt Siyasetinde Mevcut Durum ve Nedenleri; Yeni Dönem Politikaları ve Beklentiler',- Akademisyen Cuma Çiçek

'Değişen Türkiye ve Kürt Sosyolojisinin Önümüzdeki On Yıllarda Kürt Meselesine Etkileri, Kürtlerin Gelecek Perspektifi', - Doç. Dr. Bülent Küçük

'2023 Seçimleri ve Seçmen Davranışları'- Prof. Dr. Ali Çarkoğlu

'Uluslararası Gelişmelerin Kürt Sorununa Etkisi; Kürtler ve Diplomasi' - Arzu Yılmaz

Bu yayında Akademisyen Cuma Çiçek'in '2015'ten 2023'e, 8 Yılın Ardından Kürt Siyasetinde Mevcut Durum ve Nedenleri; Yeni Dönem Politikaları ve Beklentiler' konusu üzerindeki sunum, katılımcıların katkı ve soru içerikleri yer alıyor.

DİTAM Yönetim Kurulu

Giriş[3]

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi(DİTAM), 2010 yılında farklı meslek gruplarından yaklaşık 50 kişinin bir araya gelerek oluşturduğu Diyarbakır merkezli bir düşünce kuruluşudur. DİTAM, bu 13 yıllık süre içinde farklı konularda birçok projeler yürüttü ve raporlar yayınladı. Farklı şehirlerden 70'e yakın STK ve aktivistin içinde yer aldığı Toplumsal Barış Ağını durdu ve 10 farklı şehirde Kürt sorununun konuşulduğu Toplumsal Barış Ağı toplantılarını düzenledi. Toplantılarda Kürt sorununun çözümünde sivil toplumun rolü üzerine tartışmalar yapıldı.

Bugün burada bir araya geldiğimiz Tigris Diyalogları toplantılarını da DİTAM olarak 2013 yılından beri düzenliyoruz. Tigris Diyalogları toplantılarında sivil toplum örgütleriyle, siyasi parti liderlerini, akademisyenleri ve aktivistleri bir araya getiriyoruz. Türkiye'de 2023 genel seçimlerinin ardından siyasette özellikle de muhalefette iç tartışmalar başladı. Kürtler açısından da Kürt siyasetini de kapsayan genel bir tartışma başladı. Kürtler ve Kürt siyaseti Haziran 2015 seçimlerindeki belirleyici rolünden bugün Kürtlerden uzak durularak seçim kazanılan bir duruma geldi. Kürt siyasetinin Türkiye toplumu ile neredeyse bağı kesildi ve bu ötekileştirme üzerinden seçim kazanmanın bir yöntem olarak kullanılma aşamasına geldi.

Seçim sonuçları, Türkiye'de milliyetçilik ve değişen sosyoloji ve uluslararası ilişkilerin Kürt sorununda gelecekteki etkileri gibi iç içe geçmiş başlıklar gündemimize getirdi. DİTAM olarak bunlardan hareketle bugünkü toplantının başlığını 'Kürtler Ne Yapmalı?' diye belirlerken sadece seçim sonuçlarının konuşulduğu güncel bir tartışma değil, Kürt meselesinin bugünkü mevcut durumunun gelecekte neye dönüşeceğini de konuşmak gerekir diye düşündük.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne Kürt meselesiyle ilgili söylemleriyle, uygulamalarıyla ve yasalarıyla sürekliliği olan bir devlet yaklaşımı var. Bu yaklaşım, iktidar değişikliklerinden bağımsız olarak devamlılığını sürdürüyor. Bu devamlılığın sonucunda bugün ortaya çıkan yolun on yıl sonra, yirmi yıl sonra Kürtleri nereye götüreceğiyle ilgili daha fazla düşünmek gerekiyor. Çünkü geçmiş deneyimler, bu yolun sonunun Kürtlerin istediği gibi olmama ihtimalinin yüksek olduğunu gösteriyor.

Prof. Dr. Hamit Bozarslan, Zoom üzerinden DİTAM'ın 25 Mart 2023 tarihinde Diyarbakır'da düzenlediği toplantıdaki konuşmasında Kürtlerle ilgili bölümünde şöyle demişti: 'Bir toplum sadece tarihiyle var olmuyor. Aynı zamanda geleceği tahayyül edebilme kapasitesiyle var olabiliyor. Siyaset zorunlu ama tek başına yeterli değil.' Bu nedenle bu meseleyi hayatın diğer alanlarını da kapsayacak şekilde 2030'ları, 2040'ları hedefleyerek düşünmek gerekir. Hamit Hoca'nın bu sözlerinden hareketle siyaset kadar, siyaset dışı alanlarla ilgili olarak da yeni içerikler aramak ve bulmak gerekiyor. Bunun için de daha fazla tartışmaya, bir araya gelmeye ihtiyaç var. DİTAM gibi kuruluşların da, bizlerin de yapacağı şey bu beraberlikleri sağlamaktır. Bugünkü toplantının bu konulara katkısı olacağını umut ediyoruz. Bugün burada konuşmacı olarak aramızda bulunan Sayın Arzu Yılmaz'a, Sayın Tanıl Bora'ya, Sayın Cuma Çiçek'e, Sayın Bülent Küçük'e ve Sayın Ali Çarkoğlu'na bu sıcak ve tatil döneminde bizlerle bir arada olmaya tercih ettikleri için teşekkür ediyoruz.

3 Bu giriş metni, DİTAM YK Başkanı Mesut Azizoğlu tarafından 8 Temmuz 2023 tarihinde toplantı başlangıcında yapılan açılış konuşmasıdır.

2015'ten 2023'e, 8 Yılın Ardından Kürt Siyasetinde Mevcut Durum ve Nedenleri; Yeni Dönem Politikaları ve Beklentiler[4]

Moderatör - DİTAM Başkan Yardımcısı Meral Özdemir

Bir önceki oturumda sevgili Tanıl Bora hoca "Kürtlerin siyaset sahnesinde belirleyici olmasına karşı Türk milliyetçiliğinde muazzam bir reaksiyon ve hınç var" dedi. Bunu kenarda tutarak ve hınç kavramının olanca yıkıcılığından hareketle, Kürt meselesi bağlamında iki asırlık tarihsel ve siyasal gidişat, hep mücadeleyle ve zorlu geçti.

2000'li yıllarda ise kimilerine göre kısmi bir demokratikleşme süreci yaşayan Türkiye, sonrasında otoriterliğe doğru hızla evrildi. Akamete uğrayan 2013 ve 2015 çözüm süreci sonrası Kürt kentlerindeki çatışmalar, yıkımlar, 2015 sonrası darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL süreci, kayyum uygulamaları ve nihayetinde Kürt siyasetçilerin tutsak edilmesi şeklinde antidemokratik uygulamalarla süre gitti.

Bunlar yaşanırken Kürt toplumunda da özellikle kent çatışmalarının ardından kayıplar, yıkımlar büyük bir kırılmaya neden oldu. Bugün değerli Cuma Çiçek Hoca, bize bütün bu olan biteni ve o dönem süresince yaşadıklarımızı aktaracak. Gelecekle ilgili de bir perspektif sunacak.

Cuma Çiçek'in Kürt meselesi, Kürt İslamcılığı, yerel yönetimler, bölgesel eşitsizlik, sınıf ve kimlik ilişkileri, çatışma çözümü ve toplumsal barışın inşası konularında, ulusal, uluslararası makaleleri ve yayınları bulunuyor. Sözü sayın Çiçek'e veriyorum. Buyurunuz hocam.

Cuma Çiçek - Akademisyen

Bugün burada buluşmamıza vesile olan, emeği geçen bütün arkadaşlara, tüm DİTAM[5] ekibine teşekkür ederek başlamak istiyorum.

Esasında sorular sorduracak ve tartışmalara katkı sunacak bir çerçeve sunmayı amaçlıyorum. Başlarken konuşma akışına dair bilgi vereyim. Önce bir hatırlatma yaparak başlayacağım ve 15 Temmuz sonrası devletin dönüşümüne, ardından sınır ötesi bağlamda Kürt meselesinin yeni haline dair kısa vurgular yapacağım. Daha sonra son sekiz yıldaki ana-akım Kürt siyasetinin kayıplarına ve bunun karşısında yeniden inşa ihtiyacına değineceğim. Son olarak, yeniden inşanın önündeki temel imtihanlardan, meydan okumalardan bahsederek konuşmayı tamamlayacağım.

Devletin Dönüşümü

Ana-akım Kürt siyasetinin ya da Türkiye'deki Kürt itirazının bağlamında önce devletten bahseyim. 15 Temmuz[6] sonrasında daha net görünen, ama belki 2010'a, hatta 2007'e kadar götürebileceğimiz bir devlet krizinin olduğu kanaati içerisindeyim. 2010 yılındaki anayasa referandumunun ardından darbe girişimi, ardından 2017'deki yeni sisteme geçiş ve belki bu son Mayıs seçimlerine kadar devlet krizinin sürdüğünü söylemek mümkün.

4 Bu konu, 8 Temmuz 2023 tarihinde Diyarbakır'da gerçekleşen 'Kürtler Ne Yapmalı' adlı toplantının 2. oturumunda tartışılmıştır.
5 Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi
6 15 Temmuz 2016 Askeri Darbe Girişimi

Bu devlet krizi, üç temel çatışmaya dayanıyor. İlki, İslamcı hegemonyanın iki ana kanadı arasındaki krizdi. Kastettiğim Gülen örgütüyle Milli Görüş Hareketinin yenilikçi kanalı arasındaki kriz. Zira, ikisinin ittifakı aslında AK Parti'nin ilk on yıldaki başarısını mümkün kılmıştı. Ama 2010 Anayasa Referandumundan sonra bu iki hegemonik güç özellikle devlet yönetiminde kritik eşiği aştıktan sonra bir iç kavgaya tutuştular. Bu kriz, bizi bugünlere kadar getirdi. Bahsetmiş olduğumuz ara durakların tamamını; 15 Temmuz'u, 17 Nisan 2017'de geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini, bu dönemdeki seçimlerin tamamını devlet krizinin durakları olarak görmek mümkün.

İkincisi, ülkenin geleneksel elitleriyle bu yeni hegemonik İslamcı hegemonya arasındaki kavgadan bahsetmek mümkün. Özellikle 2010 sonrasında bu iki hegemonik güç arasındaki ilişki muhalefet ilişkisinden düşmanlık ilişkisine dönüştü. Aslında Mayıs seçimlerinde bu kavga en azından İslamcı hegemonyanın kısmen lehine sonuçlanmış gibi görünüyor.

Bu iki kavga, bu iki kriz devam ederken üçüncü kriz başladı. O da Kürdistan krizi. 2011'de Suriye'deki iç çatışmalar, 12 Temmuz'da kantonların ilanı, Rojava olarak bildiğimiz Suriye'de Kürdistan bölgesinde askeri, idari ve teritoryal yönetimin de facto ortaya çıkışı... Bir de Ekim 2017 yılında Irak'ta gerçekleşen Kürdistan Bağımsızlık Referandumu... Özetle, Ankara'da bu iki ana kriz devam ederken bütün aktörlerinin pozisyonunu değiştiren ya da etkileyen üçüncü bir kriz çıktı: Kürdistan krizi.

Gördüğüm kadarıyla devlet bu krizlere üç yüzü olan bir cevap verdi. İlk olarak, gücün ve iktidarın yeniden organizasyonu sağlandı. Çok genel hatlarıyla buna otoriterliğin konsolidasyonu demek mümkün. Ama ben Kürt meselesi bağlamında genelde birbiriyle ilişkili iki kavram kullanıyorum. Birincisi yeniden merkezileşme, yani re-santralizasyon. Gücün, iktidarın merkezde yeniden kurulduğu ve merkezin yeniden inşa edildiği bir dönüşüm süreci yaşadık 15 Temmuz sonrasında. İkincisi de-konsantrasyon kavramı. De-santralizasyondan farklı olarak de-konsantrasyon merkezin elinin, ayağının yerellere uzanması, yerellere doğru yayılması anlamına geliyor. Ankara'nın bir ahtapot gibi Edirne'den Hakkari'ye yayılması olarak dekonsantrasyon kavramını önermek istiyorum. Zira Kürt meselesine dair olan bitenleri anlamayı sağlayan ve geleceğe dair ufuk açıcı iki kavram olduğunu düşünüyorum. Özetle, güç, iktidar bir yandan yeniden merkezileşti, öte yandan yeniden kurulan bu merkez yerellere doğru yayıldı.

Bütün bu hikâyede anlatmam gereken bir mesele şu: Tarihsel seyrine baktığımızda, Kürt çatışması Ankara'daki rejim inşasında her zaman kullanışlı bir araç oldu. Çok özetle söylersem Kürt çatışması politik alanda otoriterlik kaynağı, ekonomik alanda eşitsizlik kaynağı olarak işlev gördü.

Son sekiz yılda aslında kavga sadece Kürt meselesiyle sınırlı değil, Türkiye ölçeğinde daha büyük bir kavga var. Ama bu kavgada Kürt meselesinin yine araçsalcı bir akılla özellikle siyasal alanda otoriterlik kaynağı olarak kullanıldığını görüyoruz.

Gücün, iktidarın yeniden organizasyonunun yanı sıra, ikinci olarak, siyasal alanda, daha doğrusu ideolojik-politik alanda da devlet krizine cevaplar üretildi. 28 Mayıs seçimlerinden sonra bu argümanı biraz tartışmak isterim, ancak son sekiz yılda bir seküler milliyetçi devlet restorasyonu olduğu kanaati içerisindeyim. Aslında sekülerliğin gelişmesine dair ana argümanım şu: Son yılda Türkiye'deki İslamcı hegemonya büyük bir darbe aldı. Normatif olarak İslamcı hegemonya bir darbe aldı. İslamcı siyasetten geriye tüm normatif, değersel iddialarını kaybetmiş, liyakatsizlerin ve hırsızların kaldığına dair toplumda yaygın bir kanaatin oluştuğu bir tablo ortaya çıktı. 1990'lı yıllarda İslamcı hareketin normatif iddiaları vardı. Muhtemelen Kürt hareketinin yanı sıra ikinci normatif hareketti bu hareket. "Müslümanlar yönetime gelirse ülke şöyle iyileşebilir" diyebilen bir hareketti.

Normatif çöküşün yanı sıra, 15 Temmuz sonrasında İslamcı kurum ve kadrolara yönelik büyük

bir tasfiye hareketi gelişti. Türkiye'deki İslamcı hegemonyanın özellikle insan kaynağı ve operasyonel gücü olan Gülen örgütünün bütün insani ve kurumsal altyapısı altı ay içerisinde yerle bir edildi. Ama onun yanında Türkiye'nin en modern teşkilata sahip olan AK Parti de son yıllarda teşkilatını büyük oranda kaybetti.

Beklediğim seküler milliyetçi restorasyon sürecinin 28 Mayıs'ta sona ermesiydi. En azından İslamcılığı arkada bırakacağımız bir sayfa bekliyordum açıkçası. Orada yanıldığımı söylemek isterim. Bu anlamda seküler milliyetçi devlet restorasyonun İslamcılıkla ilişkisini tartışma ihtiyacı duyuyorum. Son kertede Mayıs seçimleri İslamcı siyasete beş yıllık bir alan yarattı. İslamcı siyasete yeni bir fırsat penceresi doğmuş durumda. Seküler-milliyetçi restorasyonun tersine dönme ihtimalleri ortaya çıkabilir.

Son olarak, ittifak politikasında, dış ilişkilerde radikal bir dönüşüm oldu. Avrupa Birliği yörüngesinden Rusya'yı merkeze alan yeni bir dış politikayla karşı karşıyayız.

Bölgesel Bağlam

Şimdi buradan bölgesel bağlama geçmek isterim. Kürt meselesinde bölgesel bağlamda da önemli bir değişim oldu. Çok hızlıca biri Rojava, diğeri Irak Kürdistan Bölgesi'ndeki bağımsızlık referandumu olmak üzere sınır-ötesi bağlamda meydana gelen değişimler üçüncü jeopolitik kırılma dediğim bir kırılma meydana getirdi.

Çok özetle jeopolitik kırılmanın birincisini 1990'da yaşadık. Irak Kürdistan Bölgesi'nin defacto olarak kurulduğu Körfez Savaşı sonrası dönemde Kürt meselesinin bölgesel bağlamında bir kırılma oldu.

2003-2005 yıllarında ABD'nin Irak'a müdahalesi ve Kürdistan Bölgesi'nin de facto yapıdan de jure yapıya, yasal olarak tanınmış yapıya dönüşmesi ve Kürtlerin Bağdat'ta yönetime dahil olması, Türkiye'nin Kürt meselesinin jeopolitik bağlamında ikinci bir kırılma meydana getirdi.

2012 yılında Rojava'nın kuruluşu ve 2017 yılında Irak Kürdistan Bölgesi'ndeki bağımsızlık arayışının referandumda kendisini ifade etmesi üçüncü bir kırılma yarattı.

Görebildiğim kadarıyla Türkiye devleti ve hükümetleri bölge genelindeki yükselen Kürt dalgasını kırmayı ana stratejik hedeflerinden biri olarak benimseyen bir tutum aldı. Bu tutum bugüne kadar devam ediyor.

Bu tutumun arkasında daha büyük bir mesele var. O da ABD'nin bölgedeki pozisyonu. Zira, ABD, hem Irak Kürdistan Bölgesi'yle ilişkisini sürdürüyor hem de Rojava bölgesinde Kürt muhalefeti ve itirazının ana destekleyici aktörüdür. Esas olarak -Tanıl Hoca da biraz bahsetti- «yerli" ve "milli" söyleminin çıkış kaynağının da burası olduğunu söylemek mümkün. Temelde sınır-ötesi bağlamda meydana gelen değişimler, kırılmalar ve bunun içerisinde ABD gibi küresel bir aktörün varlığı Türkiye'de milli ve yerli siyasete yönelmeyi getirdi. Bu siyasetin esas olarak içe kapanmacı ve savunmacı olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak, bölgesel bağlamda, 2015'ten sonra Rojava'da bir değişimin olduğunu söylemek mümkün. O da şu, çok özetle: Kürt siyaseti, 2015'e kadar esas olarak üçüncü yol olarak tarif edilen ve daha bağımsızlıkçı, yani mevcut blokların dışında kalan bir eğilimden, ABD'yle daha açık ittifaka yönelen bir siyaseti tercih etti. Bu da Türkiye'deki Kürt meselesinin bağlamında radikal bir değişim yarattı.

Kürt Sahasının Kayıpları

Buradan Türkiye sahasına dönersem bölgesel ve devlet bazındaki iki bağlamdan sonra görebildiğim kadarıyla Kürt sahasında üç büyük kayıp var. Bu kaybı, analiz etmeden bir parantez açayım. Kürt meselesine dair analiz yaparken hep altını çizdiğim bir mesele var: Zaman aralığınız, analizinizin zamansallığı ya da trend analizinin zaman aralığı analizi değiştirir. 2015 sonrasına bakarsanız muhtemelen bir kara kış görürsünüz. Ama baz aldığınız noktayı 90'lara çekersiniz, bu bir baharın kısmi kışı olabilir. Ya da belki bazı biraz daha geriye götürürseniz aslında uzun bir baharın hafif bir kışını yaşıyoruz da diyebilirsiniz. Dolayısıyla burada yapacağım analiz daha çok son sekiz yıla dair, biraz kara kış analizi olabilir. Ama daha geniş bir tarihsel bağlamdan baktığımızda karamsar ama umutlu bir yerden bakılması gerektiğini düşünüyorum. Öyle de bakıyorum açıkçası.

Ana-akım Kürt siyasetinin birinci kaybı ya da Kürt sokağındaki ana itirazın birinci kaybı umut ve güven kaybı, yine umut ve güven kaybının yaratmış olduğu bir siyasal öznellik kaybı. Ben bu durumu genelde cesaret kavramıyla açıklıyorum. 1990'lı yıllarda kırk günlük gözaltı süreleri vardı. Kırk günlük göz altıya rağmen insanlar mobilize olmaktan çekinmiyorlardı ve mobilize oluyorlardı. Ben bunu cesaret kavramıyla açıklıyorum. Cesaret korkmamak değildir, korkarsınız, ama korkmanıza rağmen yapmanız gereken bir şey vardır ve onu yaparsınız. Şimdi korkuya rağmen insanları adım atmaya yönelten esasında iki temel güç var: Biri umut, biri de güven. Bir şeyi korumaya ya da bir şeyi değiştirmeye dair umudunuz varsa genelde cesaret gösterirsiniz. İkinci olarak da kişisel limitlerimizi bildiğimiz için kolektif aktör ya da aktörlere güven varsa -bu kollektif aktör bazen Diyarbakır halkıdır, bazen Kürtlerdir, bazen demokrasi hareketidir, bazen toplumsal bir harekettir- ortada güven veren kolektif aktör ya da aktörler varsa mobilize olursunuz.

Görebildiğim kadarıyla kent çatışmalarından sonra Kürt sokağı hem umudunu hem güvenini kaybetti. Çünkü on beş yıllık inişli çıkışlı barış süreçlerinden sonra arkalarında yakılmış, yıkılmış sekiz şehir bıraktılar. Devlete göre 10-11 bin, kimi uluslararası kuruluşlara göre 3 bin civarında daha yasını tutamadıkları kayıplar bıraktılar. Bu ağır kayıplar ve bu kayıplarla yüzleşememe, yasını tutamama hali ve bunun bir de on beş yıllık uzun bir barış sürecinden sonra gerçekleşmesi devasa bir umut kaybı yarattı.

Bu umut kaybıyla beraber, sahadaki kolektif aktörlere dair bir güven kaybı yaşandı. Buradan HDP'ye bağlarsam, HDP siyaseti benim görebildiğim kadarıyla son kertede Çözüm Süreci içerisinde ortaya çıkmış ve Kürtlerin iki siyasetinin temsiliydi. Biri barış siyasetiydi, diğeri de entegrasyon siyasetiydi. HDP ne barış siyasetine sahip çıkabildi ne de entegrasyon siyasetine. 2015'ten sonraki kent çatışmalarında Kürt sokaklarında hem siyasal dönüşüme dair bir umut kaybı yaşandı hem de sahadaki kolektif aktörlere dair bir güven kaybı yaşandı.

İkinci olarak kurumsal altyapının kaybı olarak tarif edebileceğim bir kayıp söz konusu. Bunun en sembolik ifadesi kayyumlar. Kayyumlarla beraber Kürt sivil ve politik sahasının daraldığının altını çizelim. Buna Kürt medyasını, Kürt akademisini, toplumsal hareketlerinin tamamını katmak mümkündür. Daha önce sokakların mobilizasyonunu mümkün kılan formel ve enformel kurumsal ağlar, -bunu tek başına formal yapılar olarak anlamanızı istemem- ağlar çöktü. Bu da yaygın bir demobilizasyona neden oldu.

Son olarak, bu iki kaybın bir sonucu olarak aslında Kürt hareketinin 2014 sonrasında, Çözüm Süreci sonrasında yakaladığı büyüme dalgasında kısmi bir kayıp yaşandı. Çok özetle; 1991'den

2014 yılına kadar seçimlerde yüzde 6,5 bandını aşamayan HDP geleneği yüzde 12-13 bandına oturdu. Gücünü ikiye katladı. Kabaca 8 Kürt ilinden 20 ile yayıldı ve 11 metropolde yüzde 5 bandından yüzde 10 bandına çıktı. 2014'ten sonraki bu yükseliş dalgasında kısmi bir kırılma yaşandı. Bunun en somut ifadesi Mayıs 2023 seçimleri. Ama ondan daha önemlisi Kürt sokağının mobilizasyon kapasitesi önemli oranda kırıldı. Bu kırılma ya da demobilizasyon hâli bugün büyük oranda devam ediyor.

Yeni İnşa İhtiyacı

Bu kayıplar karşısında benim görebildiğim bir inşa ihtiyacı var. Bu inşa ihtiyacını dört ana başlık etrafında ele alacağım. İlki, siyasi öznellik inşasıdır. Kürt itirazının yeni bir siyasi öznellik inşasına ihtiyacı olduğu kanaatindeyim. Bu siyasi öznelliğin ana adresinin de HDP olduğunu düşünüyorum. Ama HDP'nin önünde iki temel mesele, iki temel imtihan var. Bunun ilki, şiddet meselesi, yani PKK'nin silahsızlandırılması ve Kürt meselesinin şiddet zeminden çıkarılması meselesidir. İkinci olarak da HDP'nin Kürt itirazının yeni adresi olarak, yeni merkezi olarak konumlanması meselesidir.

Siyasi öznelik için şiddet meselesiyle yüzleşilmesi, orada bir çözüm üretilmesi gerekir. Ayrıca, HDP'nin bugüne kadar daha çeperde kalan, daha çok taşıyıcı ve temsilci aktör olarak konumlanan pozisyondan çıkıp bir merkez adres, yeni bir kurucu aktör olarak var olabilmesine ya da yeniden konumlanmasına bağlı olduğu kanaati içerisindeyim. Birincisi bu.

İkinci olarak, siyasi öznelliğin inşasının yanı sıra siyasi tahayyül inşasına ihtiyacı var. Zira Türkiyeleşme ve Kürdistanileşme kavramları üzerinden son yıllarda yürüyen bir tartışma var. Görebildiğim kadarıyla 1990'lı yıllardan bu yana Kürt hareketi çeşitli kavramlar geliştirdi. 1999 ile 2005 arasındaki "demokratik cumhuriyet" bu kavramların ilkiydi. Ardından bunun yerini "demokratik özerklik" aldı ve 2013-2014'lere kadar sürdü. Çözüm Süreci'nin son yılında ise "yerel demokrasi" kavramına geçildi.

Bu kavramların tamamı, esas olarak ucu açık ve belli ölçüde belirsizlik taşıyan kavramlardı. Ama çözüm ve diyalog süreçlerinde müzakereyi canlı tutma, müzakere masasını koruma ve biraz devlet ile müzakereye alan bırakma anlamında belli işlevleri olan söylemlerdi. Çözüm Süreci'nin bitiminden sonra; tablonun sertleştiği ve çatışmanın yeniden canlandığı bir ortamda siyasal söylemdeki belirsizlik içeren ucu açıklık siyasal tahayyül kaybına neden oldu. Dolayısıyla bu çatışma zemininde, siyasal tahayyülün yeniden inşasına ihtiyaç var.

Bu konuda, Türkiyeleşme ve Kürdistanileşme şeklinde iki siyasetin birbirine karşıt değil, birbirini besleyen iki siyaset olarak algılanması gerektiğini düşünüyorum. Bu kavramlar Hamit Bozarslan'ın kullandığı Iraklılaşma ve Kürdistanileşme kavramlarından üretilen kavramlar. Bizim ürettiğimiz kavramlar değiller, Hocamızı da hatırlayalım burada. Ben burada bu iki siyaset arasındaki dengede bir sorun olduğu kanaatindeyim. Ana-akım Kürt hareketinin stratejik hattı, Türkiyelileşme midir yoksa Kürdistanileşme midir? Ana tezim şu; Kürt hareketi Kürdistanileştikçe Türkiyelileşebilir. Kastettiğim şu; Kürt siyaseti kendisini inşa ettikçe ve Kürt sahasında, Kürt coğrafyasında, Kürt alanında hegemonyasını derinleştirip yaygınlaştırdıkça Ankara'daki alanı genişletebilir. Tersi de geçerlidir. Ankara'daki alanı genişlettikçe de Diyarbakır'daki sahası genişleyebilir. Ama bu ikisi arasında ana hattın ikinci değil birinci olduğu kanaati içerisindeyim. Son yıllardaki bu tartışmalarda stratejik ağırlığının biraz kaydığını düşünüyorum. Ama burada Türkiyelileşme siyasetinin yanlışından ziyade, Türkiyelileşme ile Kürdistanileşme siyasetleri arasındaki denge meselesinde bir tartışma olması gerekir diye düşünüyorum.

Son olarak da tüm bu tartışmalar içerisinde Kürt meselesinin çözümüne dair daha somut, daha

spesifik bir siyasi programa ihtiyaç var. Sokaktaki 10 HDP'liyle konuşsak, "Kürt meselesinin çözümüne dair HDP ne istiyor?" diye sorsak, ben kendi adıma tek cevap almayacağımızdan eminim. Burada siyasal hedefler anlamında, siyasal program anlamında daha net bir çerçeveye ihtiyaç var. Burada da bir kaybın olduğu kanaati içerisindeyim. Müzakere süreci içerisindeki açık uçlu ve belirsiz söylem, şu an bırakın işlev görmeyi, kitlelerdeki demobilizasyonu arttıran bir yapıya dönüşmüş durumdadır.

Üçüncü olarak da bir ittifak siyasetinde yeniden inşa ihtiyacı var. Bu meselenin bir yanı uluslararası düzeydir. Kürtler Türkiye'de siyaset yaparken uluslararası alanındaki siyasal ittifakları kimlerdir? Görebildiğim kadarıyla Kürtler, bu soruyu çok tartışmıyorlar. Aslında çok fazla ilgileri de yok. Legal Kürt siyasete baktığımızda bu alanlar ana stratejik hatları değil gibi. Burada yeniden bir tanımlanmaya ihtiyaç var.

İkinci olarak Türkiye ölçeğinde bir ittifak siyasetine ihtiyaç var. Burada çok düz ve açık ifade edeyim; Türkiye'de son seçimleri baz alırsak yüzde 23 bandında ultra nasyonalist partiler var: İYİ Parti, MHP, Zafer Partisi ve Büyük Birlik Partisi. Yüzde 61 bandında da bu ultra nasyonalistlerle ittifak kuran iki güç var: CHP veya AK Parti. Toplamda yüzde 84 bandında karşımızda Kürtlerle, HDP'yle konuşmak istemeyen, fotoğraf vermek istemeyen milliyetçi bir yapı var. Kürtler dışında kabaca yüzde 1,5-2 bandında sosyalistler ve komünistler var. Belki bunlara feministleri de dahil edebiliriz. Tablomuz bu.

Dolayısıyla "Türkiye'deki Kürtlerin ana siyasal ittifak güçleri kimlerdir?" sorusuna cevap verdiğimizde, Kürtlerin sol-sosyalist hareketlerle kurduğu ilişkiye kıymet veren biri olarak, bu aktörlerle kurulan ittifakın ana stratejik hattı oluşturmaması gerektiğini düşünüyorum. Kürtlerin bu alanda stratejik bir dönüşüm ve stratejik bir güç elde etme şansları yok. Dolayısıyla Kürtlerin buralarda da yenilenmeye ihtiyacı var.

Buna ilave ikinci halka olarak şu dahil edilebilir. Sosyal demokrat siyaset diyebileceğimiz, AK Parti'de artık hemen hemen tükenmiş olan ama biraz DEVA partisinin bir parçası olan, biraz CHP içerisinde temsili olan Türkiye'de bir sosyal demokrat siyaset var. Ama bunun gücünün de limitlerini bilmekte fayda var.

Bir an şöyle bir senaryo kuralım; Kürtler yüzde 20 oranında bir oy aldılar Ankara'da. Ne olacak? 80 değil 120 vekil parlamentoda olsa ne olacak? Ana stratejik hattın buradan geçmediği kanaati içerisindeyim. Ankara'da demokrat bir hükümetin olması ve Kürtlerin bunun bir parçası olması Diyarbakır'ın sahasını genişletir, Kürtleri rahatlatır. Ama Kürt meselesinin çözümünü oradan sağlamak mümkün değil. O yüzden ana stratejik hattın yeniden Kürdistanileşme siyasetine kayması gerekir.

Son olarak, Kürtler arası ittifak siyasetinde bir de sınır-ötesi alanlardan bahsetmek lazım. Bence legal Kürt siyasetinin sınır-ötesi bağlamda yeni bir ittifak siyasetine yönelmesi gerekir. Rojava ile Irak Kürdistan Bölgesiyle ve İran'daki farklı Kürt siyasi hareketleriyle ittifakı da buradaki mücadelenin bir parçası olarak kodlayıp bunu legal alanda açık bir dille savunabileceği, arkasında durabileceği bir bağlama çekebilmesi gerektiği kanaatindeyim. Dolayısıyla sınır-ötesi Kürt alanındaki ittifaklar bu bahsettiğim ittifak siyasetinin yeniden inşasında önemli bir meseledir.

Dördüncü inşa sahası olarak, siyasetin inşası diye formüle edebileceğimiz bir alandan bahsediyorum. Bunu aşağıdan siyaset, küçük siyaset gibi kavramlarla ifade etmek de mümkün. Hamit Bozarslan'dan referans ile bahsetmek istiyorum. Türkiye sahası için iyi bir kavram kullanmıştı Bozarslan ve siyaseti demokratik pedagoji alanı olarak tanımlamıştı. Sokağın dönüşümünde ve demokratik bir pedagojiye tabi tutulmasında siyaset kurumuna önem affetmişti. Bu, Kürt sahası için de önemli.

Bu konuda Kürt sahasının görece daha iyi bir durumda olduğunu söyleyebiliriz. Ana-akım Kürt siyaseti bence son yıllarda demokratik pedagojik bir aktör olarak işlev gördü. Kürt sokağında göz ardı edilemeyecek bir demokratik dönüşüm yarattı. Bunun hakkını teslim edelim. Bunun en çok görünür olduğu saha toplumsal cinsiyet alanıdır, kadınların mücadele alanıdır. Belki ikinci alanı çoğulcu ve özgürlükçü kimlik politikasıdır. Kürt kimliği kadar Ermeni kimliğine, Sünni Müslüman kimliği kadar Alevi kimliğine, Ezidi kimliğine alan açıldı. Bu iki alan ana-akım Kürt siyasetinin toplumu değiştirdiği alanlar.

Siyaseti yeniden kurmaktan kastettiğim şu: siyaseti, temsilden öteye bir inşa alanı olarak düşünmek... Bir yandan bütün bu toplumsal muhalefeti Ankara'da temsil ederken, öte yandan siyaseti alanda, sahada, yerelde bir inşa işi olarak düşünmek... Burada popüler konu olan anadil meselesi üzerinden örnek verebilirim. Bir yandan dil haklarının tanınması için Ankara'yla kavga ederken, Ankara'yla müzakere ederken, bir yandan da formel veya enformel bütün insani ve kurumsal kaynaklarını dil meselesinin çözümü için mobilize eden, harekete geçiren bir siyasetin inşası... Dil alanında verdiğim örneği birçok farklı alan için de düşünmek mümkün. Siyaseti biraz temsilden çıkarıp çok ölçekli, çok katmanlı, çok aktörlü bir inşa ve bununla birlikte bu inşanın sesinin duyulduğu bir alana dönüştürebiliriz. Bunu şöyle bir formasyona taşıyayım: Temsilden öteye inşayı merkeze almak ve temsili de inşanın sesi olarak yeniden kurmak.

Bir diğeri, belki bu inşa siyasetiyle ilişkili olarak, siyaseti siyasi partilerden öteye düşünmek... AK Parti'ye dair analizim şuydu: Teşkilat çöktü diyordum ve biraz başarısızlık bekliyordum. Ama bu seçimler şunu gösterdi. AK Parti teşkilatı çöktü ama sağ siyasetin altmış yıllık bütün o formel ve enformel ağları hala çalışıyor. Dernekler olarak, vakıflar olarak, cemaatler olarak, Kur'an kursları olarak, cami örgütlemeleri olarak, yardım dernekleri olarak, devasa altmış yıllık ağların ağından bahsediyoruz. Buna benzer ağların kurulması lazım. Buna benzer bir şekilde siyaseti, siyasi partiden öteye taşıyacak bir inşayı tartışmak... Burada özellikle yerelleşme, siyaseti yerelde yapmak, siyaseti yerelleştirme meselesi çok kritik bir öneme sahip.

Burada son olarak şunun altını çizeyim. Bütün bu siyasal işleri yaparken muhalefet aklını, eleştirel aklı merkeze almak... Kürt siyasetinin güçlü bir muhalefete ihtiyacı olduğu kanaati içerisindeyim; dostane bir muhalefet, inşa üzerine kurulmuş bir muhalefet, yapıcı bir muhalefet. Bu muhalefet elbette ki siyasi partilerden başlayacak olan bir muhalefet. Ama bununla beraber medyaya, akademiye, sivil topluma taşması gereken, yapıcı, eleştirel muhalefet inşasına ihtiyacımız var.

Meydan Okumalar

Konuşmanın son bölümünde yedi meydan okumadan bahsedeceğim. Birincisi Kürt itirazının, Kürt sağını ya da Kürt muhafazakarlığını içerme meselesidir. Bu önemli bir meydan okuma... 2014'ten bu yana HDP'nin yüzde 6,5'ten 13 bandına sıçramasını sağlayan ikinci Kürtlük hali. Ben buna dindar ve muhafazakâr Kürtlük diyorum. 1990'lı yıllardan bu yana HDP'nin temsil ettiği Kürtlüğün yanında ikinci bir Kürtlük inşa oluyor. Bu Kürtlük, daha dindar ve daha muhafazakâr. Bu Kürtlüğün bir kısmı şu an AK Parti'de, önemli bir kısmı da HDP içerisinde. HDP'nin yüzde 6,5'ten yüzde 13 bandına çıkışını sağlayan, yükselmesini sağlayan ana kan, ana damar buradan geldi. Dolayısıyla muhafazakâr Kürtlükle, -sokak bağlamında söylüyorum, bunun inşası 1990'lardan başlayan bir süreç-, bu ikinci Kürtlükle bildiğimiz daha seküler, toplumsal cinsiyet gibi dertleri olan, neoliberalizme daha muhalif olan birinci Kürtlük halinin ittifak meselesi bir meydan okuma.

İki Kürtlük halinin kolektif eylem becerisi bence ikinci büyük meydan okuma. Muhalif olabilirler, ayrı olabilirler, ama Kürt meselesinin çözümüne dönük bu iki Kürtlük hali kolektif eylem

becerisini gösterebilecek mi? En azından siyasal program bağlamında; anadil meselesi gibi, Kürtlerin kendisini yönetme hakkı gibi ya da genel olarak demokratik, siyasal alanın genişlemesi gibi, siyasal hedefler bağlamında iki Kürtlüğün kolektif eylem becerisi ikinci büyük meydan okumadır.

Üçüncü meydan okuma, Kürt siyasal alanının muhalefetin ve eleştirel aklın daha güçlü olduğu bir saha olarak yeniden kurulmasıdır. Bu başta HDP camiası olmak üzere, DİTAM gibi bütün sivil camiaya düşen bir mesele. Burada iki öneri sunmak istiyorum. Biri, partizan olmayan sivil toplumu desteklemek, ikincisi de karma örgütler kurmak ön açıcı olabilir. Siyasi ve ideolojik olarak karma örgütlere, partizan olmayan bir sivil toplum sahasına ihtiyaç var.

Bir diğer ana meydan okuma sınıf meselesi. 1999 yılından bu yana Kürt itirazı bir sınıfsal dönüşüm yaşadı. Çok özetle, son 20 yıl içerisinde bir alt sınıf hareketinden alt ve orta sınıfların koalisyonuna dönüştü. Bu koalisyonla bir arada olma hali görebildiğim kadarıyla bir çatışmalı hâl... Bu çatışma, belli alanlarda kendisini dışa vuruyor. Kimlik meselesinde çok büyük çatışma yok. Ama kaynak ve bölüşüm meselesinde Kürt yoksullarının kaybettiğini düşünüyorum. Yerel yönetimler döneminde bu mesele çok fazla konuşuldu. Kürtlerin de bir kaynağı var hem maddi hem de sembolik kaynağı var. Dolayısıyla bu alt ve orta sınıf ittifakını kurarken, yoksulların, alt sınıfların pozisyonunu daha fazla güçlendirecek ve daha fazla kaynağa erişimlerini sağlayacak bir yenilemeye ihtiyaç var. Her iki sınıfın kullandığı siyasal alanlar ve araçlar da farklı. Buralarda da tartışmaya ihtiyaç var. Özetle, alt ve orta sınıfların kolektif eyleyebileceği araçlar, yöntemler ve dillerde bir meydan okuma olduğu kanaati içerisindeyim.

Beşinci ana meydan okuma AK Parti ile ilişki. Bu iki anlamda önemli. Birincisi, önümüzdeki beş yıl devlet demek, AK Parti demek. Yüzde 84'ü bir daha hatırlayın, %23 ultra nasyonalisteler ve yüzde % 61 AK Parti ve CHP. Karşımızda yüzde 84'lük bir milliyetçi blok var. Görebildiğim kadarıyla ana-akım Kürt siyasetin aralarındaki farklara oynayabileceği bir farklılık yok Ankara'daki partiler arasında.

Yani belli bir farklılık var. Bu seçim dönemleri, kısmen bir fırsat penceresi yaratıyor. Öte taraftan karşında bir blok var. Bu blokta Kürtlerin ana muhatabının devlet olduğu kanaatindeyim. Hükümet de şu anki devlet. Dolayısıyla siyasal hattı, seçimlerden öteye konumlandırıp siyasal partilerden ziyade, devletle müzakere, devletle diyalog olarak kodlamak bir diğer meseledir. Şu an bunun ana aktörü, AK Parti. Yaklaşık sekiz yıldır -bu çift yönlü bir ilişki- bütün ilişkiler karşılıklı yıkılmış durumda. Karşımızda önünde beş yılı olan yeni bir hükümet var. Muhtemelen Mayıs seçimlerinden sonra Kürt siyasetinin ana meydan okumalarından biri AK Parti ile ilişkileri yeniden düşünmek olacak.

Ama burada daha önemli bir mesele var, o da şu: AK Parti'yi merkezdeki bir parti olmaktan öteye aynı zamanda bölgedeki ikinci Kürtlük demek. Bölgede HDP'nin dışındaki Kürtler büyük oranda AK Parti'de siyaset yapıyorlar, mobilize oluyorlar. Bunun adresi HÜDA PAR değil ya da başka cemaatler değil. Esasında AK Parti'dir. Dolayısıyla bu iki Kürtlüğün diyalog hali, müzakere hali anlamında da AK Parti ile diyaloğun önemli olduğu kanaatindeyim. AK Parti'yi hem bir devlet olarak hem merkez olarak düşünmek ve bundan dolayı muhatap almak bence ciddi bir meydan okumadır. Ama ondan da önemlisi AK Parti'nin bölgesel yüzünün Kürtlerin ikinci yüzü olduğunu, orada bir Kürtlük temsilinin olduğunu görüp bu temsille bir diyalog kurmanın kritikliğini hatırlatmak isterim.

Altıncı mesele, sınır-ötesi Kürt sahasıyla ilişki kurmak. HDP'nin ya da ana-akım Kürt siyasetinin yeni aktörü olarak belki Yeşil ve Sol Gelecek Partisi'nin kendisini bir sınır-ötesi aktör olarak da konumlandırması gerekir. Bir yasal parti olarak meseleyi sınır-ötesi bağlamını düşünen ve burada konumlanan bir hat olabilir. Rojava'daki Kürtlerle, Irak Kürdistan Bölgesi'ndeki aktör-

lerle legal parti olarak ilişkilenmek ve bu ilişkileri buralara taşımak, bu sokaklara taşımak, Kürt sahasına yeni bir kan olabilir, yeni bir alan açabilir. Burada yeni bir aktör olarak HDP'nin öne çıkmasının bir imtihan, bir meydan okuma olduğu kanaati içerisindeyim.

Son olarak, ilk oturumdaki Türk milliyetçileriyle ilişkilerle ilgili tartışmaya gönderme yapıp bitirmek istiyorum. Bu da Kürt siyasetinin bir imtihanıdır. Önümüzdeki görünür gelecekte Türkiye'deki aktörlerle bu işi konuşmak zorunda olduğumuzu düşünenlerdenim. Kürtleri Türk milliyetçiliğini dönüştürmek gibi bir misyon üstlenmesinin mümkün olmadığını düşünüyorum. Türk sokağını demokratikleştirmek, Türk sokağına liderlik etmek – yine Hamit Bozarslan Hoca'yı referans verirsem-, Kürt sokağının, Kürt siyasetinin, Kürt itirazının yüklenebileceği bir yük değil. Bu yük Kürtlerin kaldıramayacağı kadar ağır bir yük. İkinci olarak Kürt siyasetinin operasyonel düzeyde yapabileceği bir iş de değil. Türk sokağında bir sosyal demokrat siyasetin ortaya çıkışını Kürt hareketi destekleyebilir, katkı sağlayabilir. Ama ona liderlik etmek gibi bir misyonu yerine getirmesi çok zor.

Burada iki öneri sunabilirim, ya da iki imtihana dikkat çekebilirim. Birincisi, Türkiye'de bu meseleyi sınır içerisinde ve şiddet dışı yöntemlerle çözeceksek, Kürtler olarak çoğunluğu milliyetçi olan Türk sokağının ihtiyaçlarını görmek zorundayız. Çatışma kuramında öne çıkan yaklaşımlara gönderme yaparak şunu söyleyebilirim: Türk sokağının ihtiyacını görmeden, orayla sürekli bir çatışma haliyle ilerleme şansınız yok. Çünkü çatışmanın bize de onlara da maliyeti var. Dolayısıyla kendi ihtiyacı kadar karşı sahanın da ihtiyacını gören yol ve yöntemler bulmak gibi bir meydan okuma var önümüzde. Burada kişisel düşüncem normatif olandan, ideal olandan ziyade operasyonel olan, gerçekleşebilir olan, rasyonel olan seçenekler inşa etmek gerekiyor.

Çatışma çözümünde eğer denklemi bir kazan-kazan denklemi olarak kurabilirseniz yol alırsınız. Kürtlerin barış ihtiyacının, kendisini yönetmeye ihtiyacının ya da gücü, iktidarı paylaşmaya ihtiyacının, Türk sokağının da yararına olabileceğini gösterebilecek yol ve yöntemler, siyasal söylemler, araçlar geliştirmemiz gerekiyor. Bu da ciddi bir imtihan.

Buradan onlarla bir diyalog kurma şansınız var. Ama o sokağı dönüştürmek, orada demokratik bir pedagoji rolü üstlenme şansımızın olmadığı kanaatindeyim. Buna en fazla katkı sağlayabiliriz, bir lider aktör olarak konumlanma şansınız yok.

Meral Özdemir – DİTAM Başkan Yardımcısı

Umut ve güven kaybından güçlü bir gelecek perspektifi çizdiniz. Teşekkür ederim.

Katkılar ve Sorular

Cabbar Leygara –Siyasetçi / Avukat

Buradaki bu güzel toplantıya çağırdığı için buradaki tüm arkadaşların emeklerine sağlık. Cuma Hoca'nın bu sürece ilişkin yaptığı değerlendirmelerin Kürt siyasetine çok katkı sunacağına inananlardanım. 90'lı yıllardan beri Halkın Emek Partisi'nde bu salonda bulunan birçok arkadaşla beraber başladık. Sedat Yurtdaş, Mehmet Vural, Emin Aktar ve daha ismini sayamadığımız birçok kişi ile birçok şey yaptık. Bu mücadelenin içinde zaman zaman aktif aktör olduk, zaman zaman bu maratonun içinde bazen ortasında olduk ama hep içinde olduk. Bugüne nasıl gelindi? Biraz geçmişe de değinerek tecrübelerimizi de sizlerle özet bir şekilde paylaşmak istiyorum. 1991 yılında bu mücadeleye başlarken, kendi tabirimizle, jargonumuzla konuşmak istiyorum, Kürt legal sahasına ilk giren arkadaşlar vardı. Vedat Aydın vardı, onu rahmetle anıyoruz. 1991 yılından beri Kürt siyaseti her zaman baskı görmüştür. Hiçbir seçimimiz, 2015 yılı seçimi hariç,

hiçbir seçimimiz rahat geçmemiştir. Vedat Aydın, 1991'de İl Başkanımızdı, bizi siyasete yönlendiren siyaseti bize teklif eden arkadaşımızdı. 10 Temmuz'da öldürüldü, sonra Ekim'de de seçim oldu. Vedat'a gelinceye kadar İnsan Hakları Derneği'nden, bölgede avukatlardan, iş adamlarından birçok kişi öldürülürdü. Faili meçhullerin olduğu bir dönemdeydi. Tüm bunlara rağmen Kürt siyasal dinamiği hep yükselişteydi. Hep bir heyecanı, her bir umudu, hep bir beklenti, geleceğe yönelik bir kazanım olarak vardı. Günden bugüne gidilen her seçimden mutlaka bir yükseliş gördük.

SHP ile ittifak halinde 1991 seçimlerinde girdiğimiz zaman 10 milletvekili beklerken 22 milletvekili çıkardık. Daha sonra 1994 yerel seçimleri geldi. Yine bütün arkadaşlarımız gözaltına alındı. Belediye başkanlarımız alındı. Seçime giremedik. 1995'te yüzde 4.2 sonra 1999'da 6.2, 2002'de 7.2 ondan sonra Sayın Demirtaş'ın Cumhurbaşkanlığı seçiminde de yüzde 9.8 bandına geldik. Hep yükseliş vardı ve bu yükselişin taçlandırılması da 7 Haziran 2015 seçimiydi. 2015 seçimleri yüzde 13.12 ile pik noktamız oldu. Buraya kadar bu yükselişin nedenleri ve siyasette hep merdivenli çıkıyoruz. Ondan sonra 1 Kasım 2015'ten sonra bir düşüş başladı ve düşüş hala devam ediyor. Siyasette düşüşü bir yerde durdurmak lazım. Durdurmasanız, siyasette düşüş devam eder.

Biz 7 Haziran seçimlerine baktığımızda Cuma hocam da değerlendirdi. Ben de şöyle değerlendiriyorum. Özellikle çözüm sürecinin olması, çözüm sürecinde legal alanındaki çalışma imkanlarımız daha çoktu. Fakat orada kritik nokta şuydu: HDP, 2012'de kendini çözüm sürecinin partisi olarak kurdu. Geçmişle bağını kopardı, yani 1991'leri yok saydı, DEHAP'ları yok saydı, 49'ları yok saydı. Tanıtım videolarında HDP'nin kuruluş yıl dönümlerine baktığınızda sanki Kürt mücadelesi 2012 yılında başlamış, öncesi yok. Bu bakış açısıyla geçmiş çekirdek kitlesine, kadrosuna, doksanlar kuşağına mesafeli bir yaklaşım vardı. 2012'deki çözüm sürecinden kaynaklanan daha rahat ortamda gelen bir kitle, bir halk, seçmen profili vardı. Geçmişe tepeden bakan, çünkü ortada bir başarı da vardı, geçmişin her halükarda oy veren çekirdek yapısına tepeden bakan bir HDP vardı. Zaman zaman rahatsızlıklarımız vardı ve bunu dillendiriyorduk. Ta ki 2015'te hendek olaylarından sonra bu iş biraz değişmeye başladı. Çözüm sürecinde bizim çevremize gelen insanlar yavaş yavaş uzaklaşmaya başladı. O zamanda il başkanlığı teklifi geldi, yeniden toparlanacağız diye. HDP de bunu fark etti. Biz zaman zaman o dönem Genel Başkan Sayın Demirtaş'tı. 'Geçmişe ilişkin miras aldığı direniş geleneğine bu kadar mesafeli durmak doğru değil, diyorduk. Şeyh Sait'ten, Seyid Rıza'dan, Said'i Kürdi 'den, 49'lardan, bu mücadeleye herkes bir katkı sunmuş. Bunları yok saymak 2012'den ele alıp mücadeleyi başlatmayı doğru bulmuyoruz. Sayın Başkan, 2015'te yüzde 13.12 yakaladınız. Bu Kürt siyasal tarihimizdeki en büyük başarıdır. Koşulları var, detaylarını bugün burada tartışmak istemiyorum ama bakış açımızda bir başarıyı koruma ve başarının üstüne bir şey koymak daha zordu. Onun için çekirdek kadrolarına, Kürdistan'daki, illerdeki kadrolarına bu kadar hor davranmamalıyız. Bundan dolayı koruman lazım', dedik. Biz, 2016'da HDP il başkanı olduktan üç ay sonra zaten darbe girişimi oldu ve süreç gittikçe zorlaştı. Hepimiz hapse girdik, çıktık...

Selahattin Demirtaş'ın aldığı oy yüzde 8,2'di, üstüne gelen oyu kendimizde tutamadık ve baskı geldikçe daraldı ve yeni kazanımlarınız olmadı, yeni seçmen kitlesinden bize akış olmadı. Burada sadece baskı vardı, iyi yöneticilerimiz içerideydi gerekçesini doğru bulmuyorum, çünkü zaten baskılarla geldik, baskılar bizim direnişimizle kırıldı, ölümlerle geldik. İl başkanlarımız ölmüş, milletvekillerimiz ölmüş. Bütün bunlara rağmen oyumuz artmış. Yüzde 4,2 oyumuz, yüzde 6,2'ye çıkınca oyumuz yüzde 50 artmıştır. Kürt siyasal hareketi, bir sosyolojiye, bir coğrafyaya dayanıyor. Coğrafyanın kendisine, yani Kürdistan coğrafyasına dayanıyor. Türkiyelileşeceğim diye bunu yadsımayı doğru bulmuyorum. İkisi de birbirini geliştiren bakış açısıdır, etkenlerdir. HEP'i kurarken de içimizde Fehmi Işıklar, Abdullah Baştürk gibi soldan, sendikalardan, arkadaşlarımız vardı. Kuruluş aşamamızda bile vardı. Türkiye devrimci sol hareketi, her zaman

içimizdeydi. Bugüne kadar sıkıntı yaşamamamızın nedeni herkes özgün kimliğiyle, biz, Kürt olarak, Kürt kimliğimizle kaldık. Onlar da devrimci, sol kültürleriyle kaldı. Kimse kimseye benzeşmedi. Benzeşmeyince bundan dolayı yol aldık. Türkiye devrimci hareketi her zaman bizim stratejik ortaklarımızdır. Zaman zaman taktik hatalar olur. Ama HDP, Kürtler konusunda bence büyük hata yaptı. Kürdistan'da 2015'te sosyalist Kürtler, liberal Kürtler, dindar Kürtler hepsini kendi kimlikleriyle, kendi özgürlükleriyle HDP'de yer aldı ve başarı sağlandı. Bu başarıdan sonra daha çok bürokratik yapı, halkı önemsemeyen yapı, teknokrat bir yapı, halktan kopmayı getirdi. Sizin hakla temasınız olabilmesi için halkın dinamikleri içinden gelen aktörlerle hareket etmeniz lazım. Bu durum karşısında şimdi HDP yavaş yavaş çekirdek kitlesine döndü. Bundan dolayı özellikle bu düşüş, 1 Kasım 2012'ten sonra 2018'de de oldu. 2019'da yerel seçimlerde bize göre yine vahim bir hata yapıldı. Büyükşehirlerde hiçbir şey beklenmeden, koşulsuz CHP'nin adayları desteklendi. Bu Kürt siyasetine yabancı bir şeydir. Biz bir halk hareketiyiz. Eğer birine destek vereceksen, birine bir kazanım elde edeceksen sen de kendi mevzine bakacaksın. Sen de kendi kazanımlarına bakacaksın. Bu anlamıyla Kürt siyaseti olarak tam tersine 2019'da verdiğimiz destekle Türkiye demokratikleşsin diye ama biz bir şey istemiyoruz derken biz elimizdekilerini de kaybettik. Kürtler olarak biz destek verdik de ne oldu? Heyecanını yitirdi.

2023 seçimlerinde yine koşulsuz bir destek verildi. Kürtlerin özellikle Kürdistan coğrafyasının bizim o çekirdek kitle dediğimiz yapının alışkın olduğu sloganları atamadık. Örneğin zindanlar boşalsın. Bizim kitleyi heyecanlandıran bir şey. Bunu söylerseniz Öcalan serbest bırakılır anlaşılıyor. Selahattin Demirtaş serbest bırakılsın. Anlaşılsın. Biz Öcalan'ın da serbest bırakılmasını istiyoruz. Demirtaş'ın da bırakılmasını istiyoruz. Diğerlerinin de bırakılmasını istiyoruz. Millet İttifakı'na verdiğimiz destekle HDP, kendi kimliğinden taviz verdi. Özgün kimliğinde, özgün söylemlerinde Kürdistani bir kelimeyi söylerken bir adayımız hemen bastırıldı. Bir seçime girdik, ne istiyoruz? 2023'te sadece bir hükümet değişikliği. Ama bunlar bizim değerlerimiz değil. Alışkın olduğumuz, bizi heyecanlandıran insanları sokağa döken, yeni seçmen içindeki kitleleri getirecek Kürdi söylemlerimiz oldukça az oldu.

Bundan sonra ne yapmamız lazım? Önce kendi coğrafyamızda birliği sağlamamız lazım. Kürdistani birlik, çok güçlü ve ayakları yere basan ve herkesin özgün kimliğiyle bir ittifak yapılmalı. Daha sonra yeniden Türkiye sol hareketiyle, sosyal demokratlar da olabilir. Ama hakikaten sosyal demokratların siyasetinin önünü CHP kapatmış, CHP'lilerin içindeler, yeni bir örgütlenmeleri de yok. Tek tek bireylere gittiğiniz zaman bile o camiadan koparmak oldukça zor. Onun için önümüzdeki süreç yerel seçimler sürecidir. Bizim için toparlanma imkanları vardır. Yeni söyleme ihtiyaç var. Kürt siyasetinin muhatabı, partiler değil devlettir. Devletle diyalog yolunu bulmak, taleplerinizi kabullendirmek üzere, talepler için zemin hazırlamak üzere ilişki kurmak lazım. Bundan sonraki seçimlerde bence koşulsuz bağrımıza taş basarak destek olmamalıdır. Çünkü bu artık bizim çekirdek kitlemizde de kırılmaya neden oluyor. Kürt siyaseti başta bu toparlanmayı yaparken Yeşil ve Sol Parti ismini değiştirerek, bu bir halk hareketidir, içinde halk kelimesi olan yeni bir isimle az önceki perspektifle kendini yenilemelidir.

Hakan Tahmaz - Barış Vakfı Başkanı / Yazar

Öncelikle DİTAM yönetimine çok teşekkür ederim. Seçim sonrası duygusal siyasal ortamda ve ağır yenilgi koşullarında böylesi bir heyeti bir araya getirmesi, kendimizi iyi hissettirdi. En azından bana kendimi iyi hissettirdi. Sanırım toplantıya katılan herkese iyi gelecek. İkincisi de Cuma'ya sunumundan dolayı teşekkür ediyorum. Dostumuz, mücadele arkadaşımız, büyük oranda katıldığım bir sunum yaptı. Böyle konuşmaların Kürt mahallesinden yükselmesi de, benim gibi çözümü için çaba sarf eden bir insan açısından umut veren heyecan veren bir şey.

Kürt siyaseti açısından, HDP siyaseti açısından büyük bir sorunla, başarısızlıkla karşı karşıyayız. Bunun bir nedeni, HDP yönetiminin bu seçimlerde izlediği siyaset, koyduğu hedef ve genel olarak da beklentilerimiz. Esas nedeni ise olup, biteni ve Türkiye'deki, Bölgedeki siyasal, sosyal değişimi doğru kavramaması ve bu nedenle de sorunları doğru, tahlil edememesi ve isabetli çözüm üretmemesidir.

1 Kasım 2015'ten itibaren HDP'nin oyununda her seçim azalma oldu. 2018 seçimlerinde toparlanır gibi olsa da kısa süre sonra yapılan 2019 seçimlerinde belediyelere atanan kayyımdan geri aldık ama 10'na yakın belediye kaybedildi. O zaman bunu konuşmadık. 2018'de aldığımız oyu konuşmadık.

Neden mi? Cuma Çiçek, HDP'nin kuruluşunu iki şeyle tanımladı: söyledi. Biri 2013-2015 çözüm süreci, ikincisi Türkiyelileşme projesi. Her ikisinin de Kürtlerde de Batı'da da farklı algılandı ve Bölgesel gelişmelerle ise çok farklı okundu. Süreç ve olaylar bu farklılıklar nedeniyle çok kötü noktaya sürüklendi. Sonrasında büyük bir yıkım ve felaket yaşandı, büyük bir darbe yedi. Bambaşka bir süreç oldu ve sürecin kendi dinamikleri oluştu. Bu nedenle birazda haksızlık ederek değerlendirmeler yapmak, zamana dayalı değerlendirmeler yapmak bence çok yerinde değil.

Diğer yanda her birimiz Türkiyelileşmeyi beş cümleyle özetleyelim desek, yanıtlarımızın kaç tanesi ortak çıkar bilmiyorum. Herkes bir yerinden tutuyor. Bu, parti yönetimi için de böyle, hareket için de böyle.

Ancak esas sorunun şurada olduğunu düşünüyorum. Türkiye değişti, Kürt coğrafyası değişti, 2016'dan itibaren çok şey değişti. Sanki hiçbir şey değişmemiş gibi, siyasal dinamikler oluşmamış gibi değerlendirmeler, projeler, politikalar üretmek ve beklentiler içerisinde girdiğimiz zaman doğal olarak yol alamıyoruz.

Bunları sadece Kürt hareketi için, Kürt siyaseti için söylemiyorum. Bütün muhalefet için söylüyorum. 2023 seçimlerinin gösterdiği bir tek cümleyle ifade edersem bütün ezberlerimizi bozmak zorundayız. Bunun altını çizerek söyleyeyim. Muhalefetin tamamı için söylüyorum.

Kürtler ne yapmalı? bir soruya cevap vermem, Kürt olmayan, Türkiye sol hareketi, sosyalist hareketten gelen barış, çatışma çözümü yürüten birisi için vermem doğru olmaz.

Ama bu konuyu çalışan bir insan olarak şunu söyleyebilirim. Kürt siyaseti, Kürt sokağındaki Diyarbakır, Batman, Van, İstanbul'un Bağcılar'ında, İzmir'in Kadifekalesi'ndeki Kürt sokağındaki değişimi, değişim dinamiklerini görmek zorundadır. 2011'in, 2013'ün, 2020 yılının Kürt sokağı yok artık. Kürtler artık başka türlü siyaset yapmak istiyor. Siyasetteki öncelikleri değişti, beklentilerinde ciddi değişiklik oldu. 90'lardan sonra yepyeni bir kuşak geldi. İnsanların çoğunun Kürt sorununa ve haklara bakışı değişti, eski pencereden bakmıyor. Egemenliği paylaşımı ilk sırada yer alan bir talep değil. Bunu görmemiz gerekir. Buna dair ciddi veriler var. Özellikle Rawest'in yaptığı araştırmalarla bunlara çok sık rastlıyoruz.

Daha da önemlisi, hayati olanı bölgesel gelişmeler var. Erbil Kürt bölgesi olarak, eski Erbil değil. Rojava, Kobani 2013'teki, 2014'teki Kobani değil ki! daha bambaşka bir hale girdik. Burada Mesut Azizoğlu dedi ki artık Kürtler beklentilerinden çok uzaklaştı. Sadece Türkiye'de uzaklaşmadı. Bütün dünyada, umutlar, beklentiler değişti, sosyal siyasal değişim yaşandı. Milliyetçilik, nefret söylemi, göçmen karşıtlı yaygınlaşıyor.

Yeni bir siyaset, yeni bir toplumsal dinamiği geliştirmek, barışın yolunu yeniden açmak istiyorsak, muhasebesinin ciddi biçimde yapılması gerekir. HDP'nin, kuruluş dinamiklerini, kuruluş sürecini ve içyapısını artık masaya yatırması gerekir. Bileşen hukuku diye bir şey var. Bu hukuku revize edilmelidir. Çünkü bu bileşen hukuku dinamikleriyle Türkiyeleşme olmuyor.

Başarı diye saydığımız 2015 seçiminden sonra yapılan bütün seçimlerinde demokratik Kürt

siyasal hareketi Türkiye'nin 21 ilinde aday çıkartmıştır. 44 ilde yüzde 1'den fazla oy alamamıştır. Bunların dökümü yapılabilir.

Bunlardan daha büyük bir problem küresel çapta Kürt politikalarındaki değişimlerdir. Suriye meselesindeki gelişmeler işaret fişeğidir.

Türkiye'deki son gelişmeleri dikkate alındığında her şeyi yeniden düşünmek ve planlamak gerek.

Kürt siyasal hareketinin, Kandil'in demokratik siyasetle, sivil toplum ilişkisini bugüne kadar sürdüğü biçimde sürdürebilme şansı yoktur. Öncelikler değişmelidir. Kürt demokratik siyasetinin kural ve dinamiklerinin işlediği, sivil toplumla kurulan ilişkilerin değiştiği, Kürt sivil siyasetinin arka bahçe siyasetini terk ettiği ve kendi toplumsal dinamiklerinin geliştiği bir süreç olmalıdır. Bu yeni süreçte parti olarak diyemem ama çoğulculaşan bir Kürt siyaseti ile yüz yüze gelme ihtimalimiz var. Kürt siyasal hareketinin, Kürt toplumsal mücadelesinin, Kürt mücadelesi açısından da halk önemli, kritik bir şeydir. Çünkü ilerletecek olan budur.

Kürt siyaseti diye söylediğimiz parti, HDP ya da başka isimlerle sınırlı bir mücadele değil. Sivil alanında çoğulculaşmasına, etkin, etkili, besleyen ve beslenen bir ilişki kurması gerekir. Sivil toplum parti/hareket ilişkisinin muhasebesine ihtiyaç var. Kürt siyaseti bu konuda Türk niteliksel olarak çok farklı değil.

Kandil, Öcalan'ın çözüm sürecinin başında yaptığı ilk çağrısının ruhuna dönülmelidir. Bunun gereğine uygun bir demokratik anlayış. O da şudur. Kürt silahlı mücadelenin sonuna gelindiği tezinin gereği olarak demokratik alanda siyasetle, sivil toplumla ilişkileri bugüne kadar olduğu gibi sürdürülemeyeceğini görmelidir. Kürtler arası ilişkilerde de aynı şey söz konusu.

Bölgedeki Kürt siyasetçiler, siyaseten bir araya gelemiyor ama Kürtler duygusal olarak birbirlerine daha da yaklaşıyorlar, sosyal olarak ortaklaşıyorlar. Erbil, Kobani, Diyarbakır bunu görmeli, kabul etmeli ve kavramalı diye düşünüyorum.

Şerefhan Ciziri – Kürt Dil Hareketi

Ben de bir şeyi açıklığa kavuşturmasını istiyorum. Kürtçe eğitim ve anadil sorunu aramızda yayılmalı. Bunun gerçekleşmesi için ne yapmalı? Burada birkaç şey söylemem lazım ki önümüz açılsın. Ana dilden bahsediyoruz, önemli olduğunu söylüyoruz, bir ulusun varlığı olduğu gibi birçok şey söylüyoruz ama sonuçta, siyasetçilerimiz burada hepsi Türkçe konuşuyor, toplantılarımızı Kürtçe yapmıyoruz. Amed'teyiz, Diyarbakır'dayız ama toplantılarımı Türkçe yapıyoruz. Ne yapmamız gerekiyor ki Kürtçe fikrini, Kürt dilini el üstünde, baskın hale getirelim.

Mehmet Emin Aktar – Eski Diyabakır Baro Başkanı

Önce bir fıkrayla başlayayım. Ağrı'da iki Kürt Ağrı Valisi'ne gidiyorlar. Diyorlar ki biz Türk olmak istiyoruz. Ne yapmamız gerekiyor? Diyorlar ki Ağrı Dağı'nın tepesinde Türk bayrağı var. Gidip oraya dokununca Türk oluyorsunuz. İki kafadar tırmanıyor dağların tepesine çıkıyorlar. Ama direği biraz yüksekmiş, bayrağı da dokunamıyorlar. Ya da boyları kısa, neyse ulaşamıyorlar. Ne yapalım diyorlar. Biri diyor, birimiz eğilelim o sırtına çıksın, dokunsun, sonra diğeri gelip sırtına çıkar. İkimiz de dokunmuş oluruz. İlki eğiliyor diğeri sırtına çıkıyor, bayrağa dokunuyor geliyor aşağıya. Arkadaşı diyor ki sıra sende. Sen eğil diyor. Dönüyor diyor ki hadi oradan pis Kürt, Türk eğilmez... Böyle üstünlükçü bir bakış açısı olunca bir şey olamıyoruz. Ne anlattığımız anlaşılmıyor gibi geliyor bana. Birkaç yıl önce Demir otelde Diyarbakır'da Lice'nin Feryadı (Hawara Licê) diye bir belgesel film izlemiştik. O gün orada tesadüfen bulunan İstanbul'da yaşayan bir Türk

hukukçu, ilk o çıkmıştı mikrofonu ve şunu demişti: Kürt aydınları, kanaat önderleri bu filmi doğru izlemeli, olumlu sonuçlar çıkarmalı demişti, parmağında sallayarak, böyle bir tarzda. Sonra ben mikrofonu istedim. Dedim ki öldürülen biz, katledilen biz. Bunu da biz gördük. Şimdi siz bize bir ödev daha çıkardınız. Diyorsunuz ki bundan da doğru sonucu siz çıkarın. Bir de bunu parmak sallayarak söylüyorsunuz. Siz kendiniz İstanbul'da otururken, konfor halindeyken yurttaşı olduğunuz bu devlet, Kürtlere bu zulmü yaparken hiç kendinize soru sordunuz mu?

Tanıl Hoca'nın söylediği mesele, Kürtler açısında asıl problem egemenliğin paylaşımıdır. Bunu hepimiz görüyoruz, bir biçimde de yaşıyoruz. Bu ülkenin nimetlerinden faydalanmak ve yararlanmak istiyor. Kavga da bundan ibarettir. Onun için milleti hakime tehdit altına girince de zaten herkeste milliyetçi refleksler daha çok güçleniyor.

Cuma Hoca'ya genel olarak katılıyorum. Önce Kürdistanilik sonra Türkiyelileşme konusu ortak görüşümüzdür. Bu olmadan o olmaz. Çünkü bir statünüz yoksa erirsiniz entegre olursunuz ve yok olursunuz. Bunun bir anlamı da yok zaten. Kimse size bir kıymet de biçmez. Ama Kürdistan'da AKP içindeki Kürtler kendini ifade ediyor ve itirazları var düşüncesine katılmıyorum. İtiraz ne anlamadım. Ana dilde kendi yönetme konusunda ortaklaşıyorlar. Öyle yanlış anlamasın. AKP içinde kendini ifade eden herhangi bir Kürt'ün kayyuma itiraz ettiğini duydunuz mu? Mesela Kürdün kendini gerçekleştirme yönetme araçlarından biri olan belediyelere el konulunca itiraz duydunuz mu? Duymadık. Zaten son dönemlerde bundan da cesaretlenerek birçok yerde birçok kişi ben şu şehrin belediye başkanı adayı olursam, kayyumlar gelmeyecek diyor. Bu, şunu gösteriyor bize. Bu kesimler, ya bu bir projedir ve devlet odaklı bir proje olarak ortaya çıkıyor ya da gerçekten bu arkadaşlar kayyumun neden tayin edildiğini anlamamışlar. Çünkü sonuçta kayyumlar, Kürdün kendini gerçekleştirme iradesine yönelik buraya gelmektedir. Diyorlar ki genel olarak kriminal tipler ya da hakkında çok soruşturma alan kişileri aday gösterildiği için bu sonuçlar ortaya çıkıyor. Ben biraz mizahi olacak, sıfır kilometre bir siyasetçi diyerek atamıştık, sicilinde tek bir şey yoktu. Arkadaşımız belediye başkanı seçilmişti ama ondan da aldılar. Bu kentin iki Büyükşehir Belediye Başkanının, hem Gülten Kişanak'ın ve hem de Selçuk Mızraklı'nın avukatlığını yapan biri olarak dosyalarında medyadaki kamuoyundaki suçlamaların hiçbirinin olmadığını gördük. Bu açıdan baktığımızda devletin orada temel bakışının Kürt'ün kendini gerçekleştirme ya da bu egemenlik kullanma iflaslarının olduğunu gördük.

Cuma Hoca'nın AKP'de kendini gerçekleştirmeye çalışan Kürtlerin ya da bu egemenliği kullanma itirazına nasıl bir ortak itirazının olduğunu açıklamasını istiyorum.

Doğan Hatun - TMMOB İKK

Emin Aktar'ın hikayesinin üstüne küçük bir hikaye de ben anlatayım. Geçen yıllardır galiba Kürdistan'da bir okulda bir öğrenciye 'Ne Mutlu Türk'üm Diyene' Kürtçeye çevirir misin? demişler. Çocuk da 'Kim Söylese ben Kürdüm keyf onun keyfidir' (Kî Bêje Ez Kurdim, Kef Kêfa Wî Ye) Mesele Türklerin keyfi ise bu Kürtlerin mutluluğu olmuyor. Öncelikle DİTAM'a çok teşekkür ederim.

Bir 21. yüzyılda bir Kürt'ün varlığını iyi okumak gerekiyor. Bahsettiğiniz Körfez Savaşı'ndan sonra Güney Kürdistan'ın mevcut bir devlet statüsüne gelebilmesi 2013-2014 sonrası Rojava'nın muazzam bir güçle şu an Ortadoğu'ya hükmeden bir güce varması ve kendisiyle birlikte Türkiye'deki Kürtlerin ise legal anlamda bir mücadele, Türkiye'nin demokratikleşmesi, Türkiyelileşme olarak değiştirilen kavramı, keyfi yani ne mutlu Türküm diye kendini ifade eden toplumun, bizim kavramlarımızı dejenere edip algılarla tekrar bizi kendilerine entegre etme süreçleri olarak değerlendiriyorum. Bu sürece Türkiye'nin demokratikleşmesi, Kürtlerin Türkleşmesi manasıyla bakmıyorum. Bu dil, bizde olduğu sürece bu kısır döngünün içinden çıkmayacağız. Evet demokrat Türk'le mücadele etmek aynı masada olmak karşılıklı birbirini anlamak, çok muazzam

bir şeydir. Ama militarist, milliyetçi bir bireyle oturup hak mücadelesine oturmak veya öyle bir masanın oluşması bile sorun. Şu an açık söyleyeyim, genel merkezlerimizde sosyal demokratı, cumhuriyetçisi hatta Kemalist'i, ülkücüsüyle muhatap oluruz ama en minimal düzeyde sosyal demokrat dediğin kişiyle oturup sohbet edebiliyorsun. Günün gecesinde oturup bir lokma yemeği, sosyal demokratıyla yiyebiliyorsun. Ülkücü faşistiyle yemek yiyemiyoruz, oturup tartışamıyoruz. Ne bizde o tahammül var, ne onlarda o tahammül var. O yüzden Türkiye'nin demokratikleşmesi, var olan mevcut sorunların belki de eşit bir şekilde tartışılması da demektir. Meseleyi Kürdü bir bütün Türk'e teslim etme ve köle ettirme veyahut Türkleştirme meselesi olarak değerlendirmemek gerekiyor. Ben bunu yanlış olarak değerlendiriyorum ve bu dil, bize sürekli kaybettiriyor. Mevcut psikolojik üstünlüğü bile elimizden alıyor.

Güçlü en üst noktada yüzde 13'lere gelen bir Kürt siyasi hareketinin Türkiye'deki rolünü ilk geri vites noktası, düşme noktası Türkiyelileşme üzerine oldu. Buna niye dikkat etmek gerekiyor? Kasım 2015'te şehirlerde çatışmaların başladığı süreçten sonra artık devletin aygıtlarını değiştirip zor aygıtlarını devreye koyduğu bir süreçti. Demokratikleşme, tartışma zemininin ortadan kalkıp barış süreci dediğimiz o sürecin tükenip yerine tekrar militarist bir yöntemin tercih edildiği bir süreçti. Bu aynı zamanda psikolojik bir savaştır, psikolojik bir süreçtir ve psikolojik üstünlüğümüzü elimizden aldılar. HDP, Kürtleri Türkiyelileştirerek, Türkleştiriyor vb. trilyon tane cümleye hep birlikte ortak şahit olduk.

Cuma Çiçek'e tek bir sorum olacak. İslamiyet'in çıkış noktasında Hazreti Muhammed'in bir hicret süreci var. Gidip güç toplayıp gelip tekrar savaşması var. Rojava, Şeyh Sait dönemlerinde, hatta önceki süreçlerde sürekli Bakurdan ve diğer illerden göç eden Kürtlerin merkez noktasıdır. Aynı zamanda politik düzeyi çok yüksek bir alandır. Bakurdan Rojava'ya giden Kürtlerin bir süre sonra bir zihin göçü olarak Bakura gelen binlerce kişi var. Yazar, çizer, siyasette nam salmış birçok Kürt var. 21. Yüzyılda Başurê Kürdistan diye statüsü olan bir yer, Rojava öz gücüyle ayakta duran bir yer ve ikisinin birlikteliği pozisyonunda, Rojava ve Güney Kürdistan'ın birliktelik ruhundan doğabilecek enerjinin Bakur Kürtlerine yansıması ne olur? Bizi, bu çıkmazdan çıkartır mı? Bize tekrar bir moral, coşku verir mi? Psikolojik üstünlüğü tekrar bize getirir mi?

Erol Katırcıoğlu - Akademisyen/Siyasetçi

İzleyeceği siyaset bağlamında gerekse de genel olarak Kürt siyasi hareketinin nereye doğru gideceğiyle ilgili olarak önemli bir yere gelindi diye düşünüyorum. Değişim, toplumun talepleriyle ilgili bir şeydir. Türkiye'ye baktığımızda Türkiye'de toplumsal talebin üç tane ana kaynağı var.

Bunlardan bir tanesi Cumhuriyet Halk Partisi'nde özetlenebilecek sekülerimiz, diğeri AK Parti'de özetlenebilecek siyasi İslam bir diğeri de Kürtlerde ve özellikle HDP'de özetlenebilecek demokrasi talebidir. Bu talep var olduğu sürece Kürtler, Türkiye'nin en önemli siyasi aktörü olmaya devam edecekler. Ben Kürt değilim ama gördüğüm kadarıyla Kürtlerin varlığı ve Kürtlerin talepleri, Türkiye'yi değiştirmek zorundadır. Türkiye'deki demokrasi veya genel olarak yönetim düzeyini düşündüğümüzde Kürtlerin varlığı, değişimin de ana motorudur diye ifade etmek mümkün gibi geliyor.

İkinci olarak da söylemek istediğim şey şudur. Öcalan, esas itibariyle Halkların Demokratik Partisi'nin kurulmasıyla ilgili önerilerde bulunduğunda HDP'yi özünde Ernesto Laclau'nun yazdıkları üzerinden radikal bir demokrasi fikriyatı üzerinden inşa etti. Bu şu demektir. Bir ülkede farklı kimlikler var ise bu farklı kimliklerin siyaset ilişkileri bir tür baskı altında ise ya da bu kimlikler kendileri mağdur hissediyorlar ise bunların mağduriyetlerinin eşitliği üzerinden bir hegemonya üretmeye çalışmak üzere düşünülen bir siyasi perspektiftir. HDP, bunu hedef aldı. Fakat HDP'nin ittifak kurduğu ve bileşen olarak aldığı sol ve sosyalist kesimler, esasında belli bir

kimliği temsil etmemelerinden kaynaklandı. Daha açık söyleyeyim. Bütün bu örgütler, esasında kabuk örgütler. Bu örgütler, mesela işçi sınıfına temas ediyorlar mı? Bunların hepsi sosyalizm, kendilerine sosyalist diyorlar. Peki, sosyalist olan bu kimlikler sosyalizmin doğal bir sonucu olarak işçi sınıfıyla ilişki ima ettiğine göre bu partilerin işçi sınıfıyla bir ilişkisi var mıydı? Yoktu. Dolayısıyla bu seçimlerdeki mağlubiyetimizin esas sebeplerinden birinin bu olduğu kanaatindeyim.

Bu aslında CHP'nin başarısının da altında yatan bir şeydir. Alevi kimliği olan bir kişiyi Sünnilerle sekülerleri birleştirmeye çalıştı. Güzel iyi bir adımdı belki. Fakat Sünniliği temsil ettiğini düşündüğü partiler parti değildi, bunlar kabuk partilerdi. Ne Davutoğlu'nun partisi, ne Ali Babacan'ın partisi, sahiden Sünni kimliğe dokunan partiler değillerdi. Zaten seçimden aldıkları sonuçlar da belli. Dolayısıyla da demek istediğim şey şu. Kürtlere ve Türkiye'de demokrasi mücadelesi yapan insanlara düşen şey bence bu perspektife yürümektir. Yapmamız gereken farklı kimliklerin bir araya gelerek yeni bir demokrasi inşası perspektifidir. Bizim görevimiz esasen demokrasi talebi gibi geliyor. Şu anda dünyada yaşanan herhangi bir demokrasiye de benzemiyor. İçerik itibariyle temsili bir demokrasiden bahsetmiyorum, HDP'yi daha katılımcı yeni bir demokrasi arayışı olarak değerlendiriyorum. Daha önce Syriza'nın Avrupa'da başlattığı şeylere benzer bir biçimde. Fakat biz görece olarak onlardan daha başarılıydık. Fakat bu seçimlerde gerçekten bir sürü başka sebebi de var tabii ki, beklediğimiz sonucu alamadık.

Ama burada Kürtler ne yapmaması gerekiyor gibi sorunun cevabı çok açıktır. Öyle veya böyle Kürtler bu ülkenin demokrasi mücadelesinde önde olması gereken bir halktır. Bunun arka planında sömürge vesaire gibi meseleler var. Ama böyle bir misyonunuz var. Doğrusunu isterseniz Kürt arkadaşlara seslenerek söylüyorum Türkiye'de demokrasi Kürtler olmadan kurulamaz. Tersten söylersek esasında Tanıl Bora'nın çok iyi söylediği gibi var olan milliyetçilikler, Atatürk milliyetçiliği veya siyasi İslam'ın milliyetçiliği gibi milliyetçilikler esas itibariyle Kürtlerin olmaması üzerine inşa edilmiş ve Kürtleri bir bakıma ikinci derecede bir halk bile olarak görmeyen bir milliyetçiliktir. Dolayısıyla da bizim onlara karşı bir mücadeleyi üstlenmemiz lazım.

Son olarak Türkiyeleşmenin hedefi, esas itibariyle bu nedenle söylenmiş bir laftır. Osmanlı bakiyesi çok kimlikli bir toplumda Türkiyelileşme esasında her siyasi partinin yapması gereken bir şeydi. Mesela AKP ve CHP Türkiyeleşmiş bir parti değildir. Çünkü onlar sadece belli bir kimliği temsil ediyorlar. Dolayısıyla da HDP diyebilirsiniz, parti olarak yeteri kadar etkili olamadı, eleştirileriniz olabilir ama özet olarak daha doğrusu altını çizerek söylemek gereken nokta şudur. HDP böyle bir inşaatın partisiydi ve dolayısıyla da Kürtlerin Türkiye'de Türklerden daha fazla toplumu düşünmekle ilgili bir görevi de var. Dolayısıyla da hiç moral bozmamak lazım. Sadece Kürtler Ne Yapmalı? değil, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini isteyen herkesin yapması gereken Kürtlerle birlikte bu yolu yürümektir. Ben Yeşil Sol Partisi'nin ve Eşitlik ve Demokrasi Partisi'nin kurucularından biriyim. Fakat partiden ayrılırken, HDP bizden önce kurulsaydı ben HDP'li olmayı tercih ederdim, dedim. Çünkü esasında çok fazla beyaz Türk'üz. Dolayısıyla da bu toplantının da buna katkıda olmuş olmasını dilerim.

Meral Özdemir - DİTAM Başkan Yardımcısı

Teşekkürler. Şimdi genel bir toparlama için sözü ben Cuma Hoca'ma vereyim. Sonrasında Orhan Gazi Ertekin'e ve Levent Korkut'a ilk sözü vereceğim.

Cuma Çiçek - Akademisyen

Şerefhan Hoca'ya sorusu için çok teşekkür ederim. Belki de dil konusunda hepimizin özeleşti-

ri yapması gerekiyor. Anadil meselesinde önerim şu: Ankara ile müzakereyi sürdürmek ama bu müzakere gücünü inşadan almak. Med TV örneği aklıma geliyor. Kürtler yayıncılık anlamında devletin hegemonyasını Med TV ile aştılar. Özetle, bir yandan devletin yayıncılığın önünü açmasını beklerken, devletle müzakere ederken, bir yandan Avrupa'da bir, diasporanın verdiği güç, iki, teknolojinin sunduğu olanaklarla uydu üzerinden Kürtçe yayıncılığa başladılar. Kürtler devletin Kürtçe yayıncılık sahasındaki hegemonyasını kırdılar. Devlet yıllar sonra bu konuya dönmek zorunda kaldı ve TRT Kurdî'yi açtı.

Ana-akım Kürt siyasetinin, sivil toplumun devasa bir gücü var; parası var, insanı var, kurumları var, aktörleri var. Burada kötü bir hatırlatma yapayım. Kanada/Quebec örneğini vereyim. Yakın zamanda kâğıt üstünde eşitlik sağlasak bile bu, muhtemelen Kürtçeyi korumaya yetmeyecektir. Quebec'te bu sağlanmıştı. Fransızcayla İngilizce arasında eşitlik vardı. Ama bu eşitlik Fransızcayı korumaya yetmemişti. Kâğıt üstünde eşitlik sağlasak bile muhtemelen Kürtçeyi korumaya yetmeyecek.

Kürtlerin asimetrik iki-dillilik politikasıyla bu meseleye yönelmesi ve en azından fiili olarak Kürt alanını Kürtçeleştirmesi lazım. Bu sorunun çözümü böyle mümkün olabilir. Kürt alanı derken sadece Diyarbakır'dan bahsetmiyorum. İstanbul Bağcılar'daki Kürt sokağı dahil, Kürt sokağını Kürtçeleştiremezsek işin doğrusu yarın kâğıt üstünde yasal olarak haklarımızı alsak bile Kürtçeye dönüşü sağlayamayabiliriz.

Üç öneri sunabilirim. İlki, kaynak mobilizasyonu. Kürtlerin bütün kaynaklarını anadilleri için mobilize etmesi lazım.

Bunu, ikinci olarak, kıymetlendirme stratejisi izleyebilir. İngilizcenin yayılmasının sebebi bu dil insanların hayatlarında bir kıymet yaratıyor, ilave değer yaratıyor. Dolayısıyla Kürtçe, Kürt sahasında ilave değer yaratan bir öğeye dönüşmezse gerisi sadece bin, iki bin kişinin, on bin kişinin biraz gönüllü çabasıyla yaptığı şeye dönüşecek. Ben kişisel olarak kızımdan örnek vereyim. Ben onunla Kürtçe konuşuyorum ama o bana Türkçe cevap veriyor, benim konuşmam yetmiyor. Kürtçe için kamusal alana ihtiyaç duyuyorum. Kürtçe için kamusal alanlar yaratmamız ve bunu inşa etmemiz gerekiyor.

Son olarak, prestij teorisini hatırlatabilirim. İnsanlar bir dilden neden kaçarlar? Esas olarak daha prestijli olan dile, o dili konuşan grubun yüksek olan prestijine erişmek için yönelirler. İnsanlar, sosyoekonomik ve sosyopolitik olarak daha prestijli bir grubun diline yönelir. Kendi sosyo-ekonomik ve sosyopolitik prestijini yükseltmek için başka bir dile yönelir. Dolayısıyla bu prestij teorisine yatırım yapmak, Kürtçenin prestijini artırmaya odaklanmak gerekir. Özellikle prestijli aktörleri Kürtçeye dönük çabalara dahil etmek bir öneri olabilir.

Emin Aktar'a teşekkür ederim, düzeltme yapmam için olanak tanıdı. Tarihsel olarak Kürtlerin iki geleneği var. 1950'den bu yana kabaca Kürtlerin yarısı diyelim, kendi özgün örgütlerini kurarak hak mücadelesi yürütüyor. Kalan yarısı da Ankara'daki partilerin bölgesel uzantısı olarak konumlanıyor. Sünni Kürtlerin yarısı bugün AK Parti'de kalanı HDP'de siyaset yapıyor. Alevi Kürtlerin yarısı CHP'de kalanı HDP'de... Merkez partilerin bölgesel uzantısı olarak konumlanan Kürtler var ve bu Kürtler içerisinde 90'lı yıllardan bu yana bir Kürtlük tahayyülü gelişmiş durumda.

Doktora tezimde sahada gördüğüm temel iki konuda Kürtler arasında mutabakat inşa edilmiş durumda. İlki, kimlik politikası. Kürtlerin kimliğini koruyup, yeni kuşaklara aktarması konusunda HDP'nin yanı sıra AK Partili Kürtler, HÜDAPAR'a kadar bütün İslamcı Kürtler de benzer bir pozisyona sahipler. İkincisi Kürtlerin kendisini yönetme hakkı. Burada ademi merkezileşmeden federasyona kadar farklı modeller öneriliyor. Ama kendini yönetme konusunda da HDP sokağının diğer sokakla bir diyalog kurma şansı var. Bu iki temel hat üzerinden başlayacak bir diyalog, en azından Kürtlerin bu iki talebini Ankara'ya kabul ettirmesini sağlayabilir.

Kayyumlar bence de bir egemenlik meselesi. Görebildiğim kadarıyla devlet, "Güney'de yeni bir Kürdistan inşa ediliyor, İran sınırından, Akdeniz'e kadar siyasi olarak olmasa bile coğrafik olarak bütünleşik bir Kürdistan'ın ortaya çıkma ihtimali var" diye düşündü. Buna cevaben milli ve yerli siyaset üretti. Bu yaklaşımla esas olarak sınır dışında Rojava'da, Irak Kürdistan Bölgesi'nde Kürt dalgasını kırma, içerde ise bu iki Kürt teritoryal idaresinin etkisini buraya, Türkiye Kürtlerine taşıyabilecek bütün siyasal ve kurumsal zemini kurutmaya dayanan bir strateji inşa etti. Bu siyasetin merkezine de kayyum siyasetini yerleştirdi.

Çatışma çözümü ve barış inşası alanında çalışan bir akademisyen olarak Kürt meselesinin esasında kimlik temelli bir teritoryal egemenlik meselesi olduğunu söyleyebilirim. Sorunun istikrarlı ve kalıcı çözümü için de egemenliğin paylaşımına dayalı modeller üretmemiz gerekecek.

Doğan Beyin sorusu; Başur ve Rojava'daki birliktelik Bakur'da bir rüzgâr estirir mi? Etki eder mi? Kürtlerin ulusal birlik tartışması çok uzun zamandır sürüyor. Beni affedin ama biz Kürtler cemaat olarak bir birakujî cemaatiyiz. Birakujî yani kardeş katli fiziki öldürme anlamında geride kaldı. Ama Kürtlerin hem Kürt siyasi aktörler olarak hem de sıradan insanlar olarak kolektif eylem becerisi ne yazık ki sınırlı. Bunun uzun tartışmasını başka bir toplantıda yapabiliriz.

Irak Kürdistan Bölgesi deneyimi bize şunu gösteriyor. Kürt siyasi aktörlerinin kolektif eylem becerisi sınırlı. 2011-2012'den itibaren Rojava ile Güney Kürdistan aralarında bir köprü kurulabilseydi, güçlü bir bağ kurulabilseydi bugün muhtemelen Türkiye'nin Kürt meselesinde başka şeyleri konuşacaktık. Ama görebildiğim kadarıyla partizan siyaset sadece Türkiye'de yok, Irak'ta da var, Rojava'da da var. Kürtlerin en azından partizan siyaseti aşması gerektiğini düşünüyorum. Sivil camia burada, biraz daha kolaylaştırıcı, çözüm üretici bir aktör olarak konumlanabilir. Siyasi aktörlerden ziyade sivil camianın, medyanın, kültür sahasının, iş camiasının burada bir pozisyon alabileceğini düşünüyorum. Bu sahayı az da olsa genişletebilir.

2011-2012'den bu yana Rojava'yı örnek verelim. ABD'nin zorlamasıyla iki Kürt ana cephesi masaya oturmaya çalışıyor. Daha da oturabilmiş değiller. Aradan 11-12 yıl geçmiş durumda. Bu durum kanaatimce Kürt toplumu için ciddi bir meydan okumayı ifade ediyor. Kürtlerin farklılıklarını düşmanlık ilişkisine taşımadan muhalefette tutabilme becerisini geliştirmesi lazım. Biz, çok rahat bir şekilde muhalefet yapabileceğimiz bir meseleyi, bir düşmanlık ilişkisine taşıyıp ilişkileri koparabiliyoruz. Bu sadece buraya has değil. İran'ı çok iyi bilmiyorum, ama burada olduğu gibi bu sorun Irak ve Suriye Kürtleri içerisinde de var.

Sekiz yıllık bu büyük çıkmaza rağmen Kürt sokağına direnci nereden geliyor diye sorduğunuzda benim verdiğim ana cevap, jeopolitiktir. Zaten meselenin tarihsel seyrine bakarsanız, Türkiye'nin Kürt meselesinin formasyonunda etkili olan temel dinamiğin jeopolitik olduğunu görürsünüz. Birinci jeopolitik kırılma olarak 1990'larda Irak Kürdistan Bölgesinin de facto kuruluşunu, ikinci kırılma dönemi olarak 2003-2005'te bu yapının tanınmasını ve son olarak üçüncü jeopolitik kırılma dönemi olarak 2012-2017 arasında Rojava'nın inşası ve Kürdistan Bağımsızlık Referandumuna işaret ettim. Jeopolitik, Diyarbakır'ın geleceğini belirleyen ana meseledir. Kürtlerin buna yatırım yapması ve iş birliğini destekleyen aktörleri artırması, alanları genişletmesi, sahaları büyütmesi gerekiyor.

Son olarak Erol Hoca'nın vurgusuna dair bir iki cümle eklemek isterim. Kürt mücadelesi Türkiye'deki demokratikleşmenin ana motoru, ama Türkiye'de Kürtler dışında bir demokratik odağa ihtiyaç var. Türkiye'nin demokratikleşmesini, Kürtlerin sırtına yükleyerek yol alma şansımız yok. Normatif olarak doğru olup olmaması bir yana zaten operasyonel düzeyde mümkün değil. Kırk yıllık yıkım var, acı var, karşılıklı kayıplar var. Bunlar, Kürtlerin Türkiye ölçeğinde demokratikleşme dalgasına liderlik etmesini imkânsız kılıyor. Elbette ki Kürt meselesinin geçmişi de bugünü de Türkiye'nin dönüşümünün ana bir ögesi. Ana-akım Kürt siyaseti bu konuda, toplumsal cinsiyet, özgürlükçü ve çoğulcu kimlik politikası, seküler siyaset inşasında Türkiye'de dikkate değer düzeyde yeni alanlar açtı, farklı gruplar üzerinde etkide bulundu. Ancak tüm bunlara rağmen demokra-

tikleşme sürecinin liderliğini Kürt itirazının sırtına yüklemek hem işleyecek bir yol değil hem de Kürtlere haksızlık.

Türkiye'deki sosyal demokrat hareketin yeni bir siyasi odağa dönüşmesi gerekiyor. Bunun adresi CHP midir, DEVA mıdır, yeni bir parti midir? Bu tartışılır. Ama böyle bir odak çıkmadığı sürece HDP'nin liderliği dışında bir odak çıkmadığı sürece muhtemelen bu toplantıları yapmaya ve bu tür meseleleri konuşmaya daha çok devam edeceğiz. Ben de açıkçası böyle bir odağın çıkmasını umuyorum. Ama geçmiş deneyimlerden bunun kolay olmadığını da biliyorum.

Katkılar ve Sorular

Levent Korkut - STGM

Sabahki toplantının sonunda gelinen noktalardan birisi de aslında Divê Tirk Çi Bikin? (Türkler Ne Yapmalı) demek gerekiyor. Bir de öyle değiştirmek gerekiyor. Daha doğrusu, bu soruyu da sormamız gerekiyor. Cuma Çiçek'in bu görüşüne tamamıyla katılıyorum. Batı'da ve Türk toplumunda ciddi anlamda bir demokrasi hareketine ihtiyaç var. Salt HDP üzerinden ya da Yeşil Sol Hareket üzerinden bir Türkiye çapında demokrasi hareketi oluşturmak zor. Kaldı ki bunun da ötesinde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ve bir miktar partiler üstü bir uzlaşıya da ihtiyaç var. Anayasal düzeyi ya da barış sürecini filan düşündüğümüzde daha da geniş bir yapıya ihtiyaç var. Bu mümkün mü? Kısa vadede mümkün olmayabilir ama böyle bir şey olmadan da bu büyük meseleler zor hallolur. Çok hallolma yoluna girmez.

Burada benim belirtmek istediğim barış sürecinin tekrarlanma olasılığı nedir diye sorduğumuzda yakın vadede bunun olası olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü Türkiye'deki durum, barış süreci olan birçok bölgeden çok farklıdır. Bu temel farklılık, aslında uluslararasılaşmış bir mesele olmasından kaynaklanıyor. Böyle uluslararasılaşmış bir ortamda Türkiye'de sadece bir barış sürecinin temel unsurları olan iktidarı elinde tutanın iradesinin olumlu olması, arkasında bir sosyal destek olması karşı taraftaki yapının örgütlerin buna olumlu bakması yetmiyor. Bunun ötesinde uluslararası bir ortamın da hesaba katılması ve onun da buna nasıl köstek ve destek olacağını hesaplanması gerekiyor ki şu anki durum bence negatiftir.

Bu durum, daha uzun vadeli bakmamızı gerektiriyor. Ama burada ne yapacağız? O noktaya gelene kadar ne yapılmalı? Tabii bunun batı ve doğu açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi lazım. Kürt tarafı açısından benim önem verdiğim bir şey, yereldeki özellikle bölgedeki sivil oluşumların tekrar canlanması ve güçlenmesidir. Buna kimse değinmiyor ama bence eğer bir Kürt varlığı devam edecekse ve kalıcı olacaksa temel unsurlarından biri kültürdür. Yani meseleye kültür unsuru ve yerellik üzerinden de bakmak gerekiyor. Bu, ulusal düzeyde ya da Türkiye genelindeki varlığı etkilemez. İkisi birlikte çok rahatlıkla becerilebilir. Bölgeye kapanmak da doğru bir şey değil. Ancak burada bölgedeki yerel demokrasiyi güçlendirici unsurlar ve sivil toplumu güçlendirici unsurlar ve kültüre yatırım bence çok çok önemlidir. Böyle bir dönemde çok gerekli bir şey olarak görüyorum. Cuma Çiçek'in bahsettiği merkezileştirici etkiler Türkiye'de aslında standartlaştırıcı, her şeyi aynılaştırıcıdır. Sadece bu bölgeler için değil, bütün Türkiye için tek kalıba koyan, şehirleri aynı kılan özellikleri yok eden bir ortamda, burada böyle şeylerin filizlenmesi, kültürün gelişmesi hem Türkiye açısından, hem de bu bölge açısından çok önemli olacaktır. Yerel demokrasinin ve sivil toplum oluşumlarının güçlenmesi, basit ama önemli bir örnektir. Depremde mesela buradaki depremi ele alış tarzı, kurulan platform küçük ama önemli bir çalışmadır. Bunları genelleştirmek, Türkiye'ye yaymak, burada daha çok çalışma yapılmasını sağlamak hem bir enerji yaratacak hem de o kültürün yaşamasını, uzun süre yaşamasını sağlayacak önlemler alınacaktır. Çocukların Kürtçe öğrenmesinden tutun buradaki bir takım yerel özelliklerin yok olmasına kadar yıpranmayı sona erdirici neler yapılabilir? Diye de düşünmek

lazım. Bunlar, Kürt siyasi hareketinin Türkiye genelindeki rolünü engellemez. Aksine güçlendirir diye düşünüyorum.

Orhan Gazi Ertekin / Hukukçu

Benim açımdan bütün toplantıların iki önemli yanı var. Birincisi, çok parlak sunumlar dinliyoruz. İkincisi de Kürt yayınları ve Kürtçeyi duyuyoruz. Kürtçe anlamıyorum ama Kürtçeye daha çok maruz kalmam gerektiğini öğreniyorum, görüyorum, Kürtlerin kendi dilini, söylemini fark ediyorum. Bunu daha çok duymam gerektiğini düşünüyorum. Bu iki nokta benim açımdan çok önemlidir.

Birincisi Tanıl Bora'nın sunumunda çok açık, net, sade, kısa özet ve aynı zamanda çok kuşatıcı bir sunum vardı. Cuma Çiçek de çok yoğun, dolu bir sunum yaptı. Dinleyici olarak bunlarla başa çıkabilmem çok zor tabii. Hepsi için düzenli bir şey söyleyebilmem çok zor. Ama çok genel bir şey söylemek istiyorum. Belki eleştiri olarak değil ama her iki sunuma da değen bir yer olabilir. Şimdi Kürt hareketinin gerçekçiliği göz önüne alındığında konvansiyonel sunumların eksik ve kısmen yetersiz kaldığı kanaatindeyim. Geleneksel konvansiyonel analizler, Kürt hareketini, Kürtçe gerçekliğini, Kürt milli hareketini daha çok şiddet, siyaset ikilemi içerisinde anlama eğilimindeler. Silahlı mücadele, parlamenter mücadele ikiliği içerisinde anlamaya yöneliktir. Oysa daha Yusuf, Aziz olduğundan itibaren başlayan bir Kürt parlamenterizmi var. Yaklaşık on yıldır Kürt avukatlığını çalışıyorum. Kamuran Bedirhan'dan tutun Kadı Muhammet'e, Faik Bucak'a oradan Selahattin Demirtaş'a kadar uzanan şu an hakim kürsüde de üç ciddi öncü avukat biliyorum. Kürt avukatlarının Kürt parlamenterizmin ve Kürt yönetsel tecrübesinin Kürt hareketinin içerisinde olağanüstü özerklikler yarattığını, bir Kürt kamusu veya bir Kürt siyasal alanı yarattığı kanaatindeyim.

Ama geleneksel analiz Türk milliyetçiliğinin içerisinden baktığınızda "terör, terörist başı" Türkiye'nin bölünmesi üzerine kurulu bir dil var. Sola doğru kaydığında genellikle şiddet ve siyaset bağlamı içerisinde değerlendiriliyor. Bütün bu özerklikler sanki seçiliyor. Diplomasi örneğini ekleyebilirim. Bu alanlar üzerine Melek Hoca'nın Kürtlerde hak bilinci üzerine çok güzel bir yazısı var. Hemen hemen hiç girilmemiş, dünyada farklı milli hareketler göz önüne alındığında da bu sorular sorulmamış ve cevaplanmamış çok yeni soru ve çok yeni cevaplar var. Aynı şey Kürt avukatlığı için de geçerli. Bakın milli hareketleri içerisinde avukatların son derece belirleyici olduğu dünyada en fazla üç, dört örnek sayabiliriz. Kürt milli hareketler içerisinde avukat varlığını, avukat siyasi taşıyıcısını taşıyan neredeyse birkaç milli hareketten bir tanesidir. Türk milliyetçiliğine bakın bir tane avukat göremezsiniz. Fars milliyetçiliğine bakın bir tane avukat göremezsiniz. Belki Filisin'in avukatlığında belki Güney Afrika'daki avukatlığın içerisinde fark edebilirsiniz. Bu kadar bombalamanın olduğu Güney Afrika'da bile yoktur. Bu kadar bombalamanın olduğu, askeri katliamın olduğu ve bunların davaya dönüştüğü on yıllar boyunca avukatların bunları takip ettiği örnek dünyada çok az vardır. Belki Amerikan vatanseverliği içerisinde, Amerikan milliyetçiliği içerisinde ilk üçü avukattır. İkincisi avukat, hakimdir.

Milli kimlik taşıyıcılığının içerisinde Kürt avukatlığının özelliği çok tarihseldir. Biz bu konuda Kürdü Savunmak diye bir kitap da yazdık. Konvansiyonel analizlerin bu tür şeyleri biraz es geçtiğini, daha alt başlıklar kurması gerektiğini, bu özelliklere daha fazla nüfuz etmek gerektiğini, bunları da dönüştürmek gerektiğini düşünüyorum. Örneğin sevgili Sertaç Bucak'ı görüyorum. Faik Bucak hakkında neredeyse benim bildiğim ve sizin yazdığınız tek kitap var. Oysa en az yirmi tane kitap olması lazım. Kamuran Bedirhan hakkında, Tahir Elçi hakkında, yani sayısız. Mehmet Emin Aktar yanımdaydı. Bu özerkliklere dikkat eden, bu alanları kendi ödev sayan çalışmaların da yapılması gerekiyor.

From 2015 to 2023: The Current Situation of Kurdish Politics and the Reasons Behind Them, Policies for the New Term, and Expectations

FROM 2015 TO 2023: THE CURRENT SITUATION OF KURDISH POLITICS AND THE REASONS BEHIND THEM, POLICIES FOR THE NEW TERM, AND EXPECTATIONS

8 July 2023 / Diyarbakir

This publication is produced by the BİRLİKTE Institutional Support Program, financed by the European Union and executed by Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM – Civil Society Development Center). Only Dicle Social Research Center (DİTAM) is responsible for the content herein, which does not necessarily reflect the opinions of the European Union.

DITAM Board of Directors
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
Barış YAVUZ
Sevim VURAL
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Nevin SOYUKAYA
Mahmut LEZGİN YALÇIN
Cihan AY

Work Team
Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Kurdish Translation
Dilawer ZERAQ

English Translation
Burcu Sıla CANDAN

Dizayn
A Grafik Creative Solutions

Introduction

Cuma Çiçek – Academic

Cuma Çiçek was born in Diyarbakır in 1980. He graduated from Istanbul Technical University, Department of Industrial Engineering. He received his master's degree from the Department of Urban Planning at the same university in 2005-2008. He completed his PhD in Political Sociology and Public Policies/Actions within the Department of Political Science at the Paris Institute of Political Studies (Institut d'Etudes politiques de Paris - Sciences Po.) from 2009 to 2014. He has articles on the Kurdish question, Kurdish Islamism, local administrations, regional inequality, class and identity relations, conflict resolution, and social peace-building published in several magazines and journals including Birikim, Praksis, İktisat Dergisi (Journal of Economics), Journal of Turkish Studies, and Journal of Dialectical Anthropology. In 2017, he was expelled under a statutory decree from his position as the lecturer at the Department of Political Sciences and International Relations at Mardin Artuklu University for signing the declaration by the Academics for Peace titled "We will not be a party to this crime".

His publications include: Ulus, Din, Sınıf: Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası [Nation, Religion, and Class: Building the Kurdish Reconciliation in Turkey] (İletişim Publications, 2021), «Süreç»: Kürt Çatışması ve Çözüm Arayışları ["The Process": Kurdish Conflict and the Search For a Resolution] (İletişim Publications, 2018), The Kurds of Turkey: National, Religious and Economic Identities (London: I.B. Tauris, 2017); Ulus, Din, Sınıf: Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası [Nation, Religion, Class – Building the Kurdish Reconciliation in Turkey] (İletişim Publications, 2015); Zimanek Çima Tê Qedexekirin: Polîtîkayên Zimanî û Rewşa Kurdî li Tirkiyeyê [Why A Language Is Banned: Language Policies and the State of the Kurdish Language in Turkey] (Peywend Publications, 2013); Küreselleşme ve Yerel Demokrasi: Liberal Katılımın Söyleminin Sınırları & Diyarbakır Örneği [Globalization and Local Democracy: Boundaries of the Liberal Participation Discourse & The Case of Diyarbakır] (Vate Publications, 2011); Demokratikleşme Süreçlerinde Sivil Toplum Örgütleri: Bir Alan Araştırması Örneği Olarak Güneydoğu [Civil Society Organizations In Democratization Processes: Southeastern Region of Turkey as an Example of Field Research] (İstanbul: Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayınları, Foundation for Society and Legal Studies Publications, 2004).

From DİTAM;

Tigris Social Research Center (DITAM) gathers civil society organizations, political party leaders, academics, and opinion leaders at the meetings "Tigris Dialogs" since 2013.

We organized a meeting with the title "What Should Kurds Do" in Diyarbakır on 8 July 2023. The following topics were discussed at the meeting:

'Turkey's Right Wing, Nationalism and Kurds in Turkey' - Researcher-Author Tanıl Bora

'From 2015 to 2023: The Current Situation of Kurdish Politics and the Reasons Behind Them, Policies for the New Term, and Expectations',- Academic Cuma Çiçek

'Changing Turkey and Kurdish Sociology's Impact on the Kurdish Question in the Next Decades, and Kurds' Outlook for the Future', - Assoc. Prof. Dr. Bülent Küçük

'2023 Elections and Voter Behaviors'- Prof. Dr. Ali Çarkoğlu

'International Developments' Impact on the Kurdish Question; Kurds and Diplomacy' - Arzu Yılmaz

This publication includes Researcher-Author Tanıl Bora's presentation on 'Turkey's Right Wing, Nationalism and Kurds in Turkey', as well as participants' remarks and questions.

DİTAM Board of Directors

Introduction[7]

Tigris Social Research Center (Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi, DİTAM), is a Diyarbakır-based think-tank established by 50 people from different professional backgrounds in 2013. DITAM executed many projects on various topics and published reports over the course of 13 years since its inception. It established the Social Peace Network which includes roughly 70 CSOs and activists from different cities, and organized meetings in 10 different cities to discuss the Kurdish question. In these meetings, participants discussed civil society's role in resolving the Kurdish question.

We have been organizing the meetings "Tigris Dialogs" since 2013. We are here today for another installment of these meetings. Tigris Dialogs gather civil society organizations, political party leaders, academics, and activists for a discussion. There has been an internal discussion among the opposition after the general elections in 2023 –a broad discussion including the Kurdish perspective and political movement. Kurds and Kurdish politics no longer have the determining role they had at the 2015 June elections. Today, political parties can win elections by distancing themselves from Kurds. The Kurdish political movement's ties to the people of Turkey are almost completely cut off. So much so, that this marginalization has been used as an instrument to win the elections.

The election results brought up several intricate issues such as nationalism in Turkey, and the impact of the changing sociology and international relations on the Kurdish question. So, even though we titled the meeting "What Should Kurds Do?", we believe the meeting should include not just the current election results but also the present and the future of the Kurdish question.

The state has a constant approach to the Kurdish question with consistent narratives, practices, and laws since the establishment of the Republic. This approach remains the same regardless of government changes. Therefore, we must reflect more on where this path will take Kurds in the next ten or twenty years. Past experiences indicate that the outcome will unlikely be satisfactory for the Kurdish people.

During his speech at DITAM's Diyarbakır meeting on 25 March 2023 over Zoom, Prof. Dr. Hamit Bozarslan said "Society's existence is not limited to its history. The capacity to envision a future is also a determining factor of a society's existence. Politics is a must but not enough on its own". Thus, we must consider other aspects of life and target the 2030s and 2040s in our discussions. We must look for both political and non-political contexts. To do this, we need to gather and discuss even more. DITAM's role in this is to provide the opportunity to meet and discuss. Hopefully, today's meeting will contribute to the cause. I would like to thank the speakers Arzu Yılmaz, Tanıl Bora, Cuma Çiçek, Bülent Küçük, and Ali Çarkoğlu for being with us during these heat waves.

7 This introduction is the opening speech of DITAM's Chair of the Board Mesut Azizoğlu for the meeting on 8 July 2023.

From 2015 to 2023: The Current Situation of Kurdish Politics and the Reasons Behind Them, Policies for the New Term, and Expectations[8]

Moderator – DITAM's Vice President Meral Özdemir

In the first session, dear Tanıl Bora said "Turkish nationalism gives a huge reaction and feels resentment toward Kurds' determining role in politics". Based on this and the destructive nature of the notion of resentment, it's safe to say that the historical and political path of the Kurdish question has been full of challenges and struggles for two hundred years.

Although Turkey partially went through a democratization process in the 2000s, it rapidly devolved into authoritarianism shortly thereafter. Following the failed 2013 and 2015 Solution Processes, Kurdish cities witnessed many antidemocratic practices including armed conflicts, destruction, the state of emergency after the attempted coup in 2015, trustees, and imprisonment of Kurdish politicians.

While these were happening, the loss and destruction caused by the conflicts in the city led to a huge fracture in Kurdish society. Today, Cuma Çiçek will tell us about these events while presenting a perspective for the future.

Cuma Çiçek has national and international publications on the Kurdish question, Kurdish Islamism, local administrations, regional inequality, class and identity relations, conflict resolution, and building social peace. Now, I'd like to give the floor to Cuma Çiçek.

Cuma Çiçek – Academic

First, I'd like to thank the entire DITAM[9] team and everyone who made this meeting possible.

Today, my goal is to provide a framework that will make us ask questions and contribute to further discussions. Before I begin, let me give the outline of my speech. I'll begin with a quick reminder and briefly mention the state's transformation after July 15[10] and the new circumstances of the Kurdish question in a cross-border context. Then, I will focus on the losses of the mainstream Kurdish political movement for the last eight years and the need for reconstruction as a result. Finally, I'll conclude my speech with the main obstacles and challenges before reconstruction.

State's Transformation

Let me talk about the state first, within the context of mainstream Kurdish politics and the Kurdish opposition in Turkey. I believe we have been in a crisis of the state since as early as 2007. It became more evident after July 15. So, it's been going on since the 2010 constitution referendum, and during the coup attempt afterward, the transition into the new system in 2017, and the most recent elections in May.

8 This issue was discussed in the second session of the meeting called 'What Should Kurds Do', which took place in Diyarbakır on July 8, 2023.

9 Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi. English: Tigris Social Research Center

10 Attempted military coup on 15 July 2016

This crisis stems from three main conflicts. First is the crisis between the two main wings of the Islamist hegemony. I mean the crisis between the Gülen Organization[11] and the reformist wing of the National Vision Movement[12]. After all, their alliance made the AK Party's[13] success for the first ten years possible. However, these two hegemonic forces began fighting internally after they both jumped over the critical government threshold. That crisis led us up to this point. You can think about all of these intermediate events –namely, July 15, the switch to the Presidential System on 17 April 2017 and all elections made under the system– as the main stations on the way to the state's crisis.

The second crisis is the one between the traditional elite of the country and the Islamist hegemony. Especially after 2010, the relationship between these two hegemonic forces has changed from opposition to hostility. This crisis seems to have partially benefited the Islamist hegemony after the elections in May.

While these two crises were going on, the third one began. And that's the Kurdistan crisis. The internal conflicts in Syria, the constitution of the cantons on July 12, and the emergence of the de facto military, administrative, and territorial government in the Syrian Kurdistan, which we know as Rojava. And the Kurdistan Independence Referendum made in October 2017 in Iraq. In other words, while the two main crises in Ankara were going on, a third crisis that impacted all actors or forced them to change or impact their positions began: the Kurdistan crisis.

As far as I can see, the state gave a three-fold response to these crises. First, the government was reorganized. We can roughly describe this as authoritarian consolidation. However, I prefer using two other concepts to explain the situation within the context of the Kurdish question. The first one is recentralization. The power was reestablished at the reconstructed center after the July 15 incident. The second is deconcentration, which describes the government's reach everywhere, including local administrations. I propose using the term deconcentration to describe Ankara's reach from Edirne to Hakkari. I believe these two concepts will help us understand what's going on and broaden our horizons. To sum up, the government became centralized while also reaching local administrations through this new center.

I must also mention another thing about this topic. Historically, the Kurdish conflict has been a very useful tool for the Ankara government to build its desired regime. The Kurdish conflict functioned as a source of authoritarianism in politics and a source of inequality in the economy.

The fight that's been going on for the last eight years isn't just about the Kurdish question. There is a larger fight across the country. However, once again, the Kurdish question is being used as a tool for authoritarianism in politics.

Besides the reorganization of the government, there have been other measures to respond to the state's crises in the ideological-political plane. I'd like to further discuss this argument after the May 28 elections. Nonetheless, I believe the last eight years have been a process of restoring the secular nationalist state. My main argument for the rise of secularism is this: Last year, the Islamist hegemony took a serious hit in a normative sense. As a result, they were perceived as a group that lost their norms, values, and virtues and left the political sphere to incompetent people and thieves. This became a common view among the public. In the 1990s, the Islamist movement had normative arguments. It was probably the second normative movement besides the Kurdish movement. People thought that "the country can progress if Muslims come into power".

11 Fethullah Gülen Cemaati/Örgütü.
12 Milli Görüş Hareketi.
13 Adalet ve Kalkınma Partisi or AKP. English: Justice and Development Party. Officially abbreviated as "AK Party".

In addition to normative collapse, an extensive purge began toward Islamist organizations after July 15. The entire human and organizational capacity of the Gülen Organization, which had been the operational power and human resource of the Islamist hegemony in Turkey, was completely destroyed within six months. However, this also meant that AK Party lost a significant portion of its organization.

I expected the secular nationalist restoration process to be over on May 28. I at least expected to see a fresh start where we can leave Islamism behind. However, I was wrong. So, I feel the need to discuss the relationship between secular nationalist state restoration and Islamism. In the end, the elections in May created a five-year space for Islamist politics. Islamist politics found a new opportunity. It may lead to the reversal of the secular-nationalist restoration process.

Finally, we've seen a radical transformation in our alliances and foreign relations. The new foreign policy leaves the European Union trajectory and instead centers around Russia.

Regional Context

Now I'd like to talk about the regional context. The context has changed significantly in terms of the Kurdish question. The changes happened beyond the borders, namely Rojava and the Kurdistan Region of Iraq's independence referendum. These changes triggered a third geopolitical rift.

Briefly speaking, we experienced the first of these geopolitical rifts in 1990. During the Gulf War, the de facto foundation of the Kurdistan Region of Iraq caused a regional fracture in terms of the Kurdish question.

Then, the USA's intervention in Iraq in 2003-2005, the Kurdistan Region's transition from de facto to de jure government and its legal recognition, and the Kurdish involvement in the Baghdad government caused a second geopolitical fracture for Turkey's Kurdish question.

Finally, the constitution of Rojava back in 2012 and the Kurdistan Region of Iraq's independence referendum in 2017 led to a third fracture.

As far as I can see, one of the main strategic goals of the Turkish state and government has been disrupting the rising Kurdish movement.

There is an even bigger issue behind this goal, which is the USA's position in the region. The US maintains its relation to the Kurdistan Region of Iraq while also supporting the Kurdish opposition in Rojava. As Tanıl Bora also mentioned a little bit, the "local" and "national" rhetoric stems from this. The changes beyond the borders and the presence of a global actor such as the US in the region made Turkey turn to national and local politics. This is, at its core, a closed and defensive policy.

Lastly, there has been a transformation in Rojava after 2015. Kurdish politics assumed a more independent position that was outside the box of existing blocs –also described as the "third way"– until 2015. However, it opted for a more apparent alliance with the US after 2015. This, in turn, caused a radical transformation in Turkey in terms of the Kurdish question.

Kurdish Political Movement's Losses

As far as I can see, the Kurdish political movement had three big losses. Before I analyze them, let me preface this with something I always remind everyone about the Kurdish question anal-

yses: The time period you focus on for your analysis affects the analysis itself. If you take a look at the period after 2015, you'll probably see a very dark and cold winter landscape. However, if you take it back to the 90s, it'll become a short winter in the middle of the spring. Or if you take it even further, it may seem like a mild winter during a long spring term. In other words, my analysis is on the last eight years, so it may seem like the circumstances are very bleak. But I also believe that we should be pessimistic yet still hopeful, considering the wider historical context. That's my opinion.

The first loss of the mainstream Kurdish political movement is the loss of hope and trust and the consequent loss of political subjectivity. I use the term bravery to explain this situation. There were forty-day detentions back in the 1990s. Despite these long detention periods, people weren't afraid of mobilizing. I think it's about bravery. Bravery isn't the same as not being afraid. It's doing something you have to do even though you're afraid. Two main forces drive people to step up despite the fear: hope and trust. If we have hope to protect or change something, we'll show bravery. Since we know our personal limitations, if we trust and believe in collective actors –this can be the Diyarbakır people, Kurdish people, the democracy movement, or a social movement– we can mobilize.

The Kurdish movement on the streets lost their hope and trust after the urban armed conflict. The only thing that remained after a fifteen-year-long peace process with ups and downs was eight burnt-down and destroyed cities. According to the state, they lost 10-11 thousand people –3 thousand for some international organizations– whom they couldn't even grieve over. This heavy loss and being unable to face or grieve over the loss, especially after a fifteen-year-long peace process, led to a massive loss of hope.

As people lost hope, they also began losing their trust in the collective actors on the field. HDP emerged during the Solution Process and it represented the two main political movements among Kurds: peace and integration. HDP couldn't hold onto the peace policy or the integration policy. After the 2015 urban conflict, the Kurdish people lost their hopes for a political transformation and their trust in the collective actors representing them on the field.

The second loss is the loss of organizational infrastructure. Trustees are the most symbolic embodiment of this loss. The Kurdish civil and political sphere narrowed with the appointment of trustees. This also includes the Kurdish media, academia, and all social movements. The formal and informal networks that made mobilization possible collapsed. This led to a widespread demobilization.

Lastly, the growth trend of the Kurdish movement after the Solution Process in 2014 was interrupted. Roughly speaking, HDP couldn't surpass 6.5% votes from 1991 to 2014 but it began getting 12-13% votes later on, doubling its votes. It extended from 8 Kurdish cities to 20 cities across the country and went from 5% votes in metropolises to 10%. However, this trend was partially interrupted after 2014. We can see it clearly from the elections in May 2023. Most importantly, the Kurdish mobilization capacity was significantly cut down. This state of demobilization is still going on today.

The Need For Reconstruction

I think there is a need for reconstruction in the face of these losses. I'll discuss this need under four main groups. The first is the reconstruction of political subjectivity. I believe the Kurdish opposition needs to build a new political subjectivity. And I believe the address for this political subjectivity is HDP. However, HDP has two significant challenges. One is the violence

issue, in other words, the disarmament of PKK and removing the Kurdish question from a violence-based discussion. The second is the need for HDP to become the new center of the Kurdish opposition.

The violence issue must be addressed for political subjectivity. Moreover, HDP must leave its position at the periphery as an actor that carries and represents the movement and become a new constituent actor at the center.

The second is the need for a reconstructed political vision. Recently, the discussion has been revolving around the concepts of Turkeyfication or Kurdistanification. The Kurdish movement has been inventing several concepts since the 1990s. The first of these concepts was the "democratic republic". Then, it was replaced by "democratic autonomy", which stayed on the table until 2013-2014. In the last year of the Solution Process, the "local democracy" concept was adopted.

They were all open-ended concepts that entailed uncertainty to some degree. However, they were functional for keeping the negotiation alive during the solution and dialog process, protecting the negotiation table, and creating some wiggle room for negotiating with the state. After the Solution Process was over, the circumstances got worse and conflicts reemerged. Consequently, open-ended talking points in such circumstances led to the loss of political vision. Therefore, we need to rebuild the political vision.

Now, I think Turkeyfication and Kurdistanification should be considered complementary political movements, not opposing ones. These were derived from the Iraqification and Kurdistanification terms coined by Hamit Bozarslan. We didn't invent them, let's give credit where credit is due. I believe there is an imbalance between these two political approaches. Is the mainstream Kurdish political movement's strategic goal Turkeyfication or Kurdistanification? My main thesis is this: the Kurdish movement can be Turkeyfied as they Kurdistanified. What I mean by that is that Kurdish politics can only expand its influence in Ankara only if it keeps rebuilding itself and expands its hegemony in the Kurdish region and vice versa. It can broaden its influence in Diyarbakır as it broadens its influence in Ankara. However, I think the first one should be the main strategic path. The strategic weight of the discussions around this topic has shifted recently. I believe we should discuss the balance between Turkeyfication and Kurdistanification politics, rather than focusing on why Turkeyfication policy is wrong.

We need a concrete, more specific political program for the resolution of the Kurdish question. If we ask ten random HDP supporters what they think HDP wants for the resolution of the Kurdish question, I'm pretty sure we can't get a single answer. In terms of political targets, we need a clearer framework. I believe this is also a loss. The open-ended and vague discourse during the negotiation process exacerbates demobilization, let alone having a meaningful function.

Third, we need to reconstruct the alliance policy. This problem has also an international aspect to it. Who are the political allies of the Kurdish people in Turkey? As far as I can tell, this isn't discussed that much. No one's interested. These talking points are not under the scope of the legal Kurdish political movement's strategic goals. I think we need to redefine goals.

There is also a need for an alliance policy across Turkey. To put it bluntly, ultranationalist parties received 23% of votes in the last election. These are İYİP[14], MHP[15], The Victory Party,[16] and The Great Unity Party[17]. On the other hand, CHP[18] and AK Party –who collectively received 61%

14 İyi Parti. English: The Good Party.
15 Milliyetçi Hareket Partisi. English: Nationalist Movement Party
16 Zafer Partisi.
17 Büyük Birlik Partisi. Abbrv. BBP
18 Cumhuriyet Halk Partisi. English: Republican People's Party

of the votes– allied with these ultranationalist parties. So, there is a nationalist bloc that represents the 84% that doesn't want to speak to or be photographed with Kurds and HDP. Other than Kurds, there is only a 1.5-2% socialist and communist representation. We can also include feminists in this percentage. This is the situation right now.

So, if we go back to the question "Who are the main political allies of Kurds in Turkey" I can say this: As someone who values the Kurds' relationship with the leftist-socialist movement, I think an alliance with these actors must be the main strategy of the movement. There is no chance for Kurds to go through a strategic transformation and obtain strategic power in this situation. Therefore, they need to adapt.

There is also a social democratic political approach in Turkey. This approach is almost non-existent in AK Party but it still exists in DEVA[19] and CHP a little. Of course, we should be aware of its limitations.

Let's say Kurds received 20% votes in Ankara. What happens then? Does it matter if Kurds have 120 representatives in the parliament instead of 80? I don't think this should be a part of the main strategy. Having a democratic government in Ankara and having Kurds a part of that government will expand Diyarbakır's reach and relieve Kurds. However, it can't resolve the Kurdish question. That's why I think the main strategy should be focusing more on the Kurdistanification policy.

We should also talk about a cross-border inter-Kurdish alliance. I think the legal Kurdish political movement must turn to a new cross-border alliance policy. It should consider an alliance with Rojava and the Kurdistan Region of Iraq as well as different Kurdish political movements in Iran as part of the struggle here. It should be able to expressly defend this alliance in the legal political sphere. Therefore, cross-border Kurdish alliances are very important to rebuild alliance policies.

Fourth is the reconstruction of politics. We can also describe it as bottom-up politics or small politics. I'd like to mention Hamit Bozarslan again. He used a great term to describe the political field in Turkey. He defined politics as an area of democratic pedagogy. He considers politics an important concept to transform the streets and make them go through a democratic pedagogy. This also applies to the Kurdish movement.

I think the Kurdish movement is at a relatively better place in this aspect. The mainstream Kurdish political movement served as a democratic pedagogic actor in recent years. I triggered an undeniable transformation in the streets. This is especially evident in the gender and women's movements. We can also add pluralist and libertarian identity politics. There is as much room for the Armenian identity as the Kurdish identity. There is as much room for the Alevi and Yazidi identities as the Sunni Muslim identity. The mainstream Kurdish political movement transformed these areas.

What I mean by rebuilding politics is treating it as a field for reconstruction, not just a field of representation. It entails representing the public opposition in Ankara while treating the process as a reconstruction effort at the local level. I can give the mother tongue issue as an example here. We should rebuild a political movement that fights or negotiates with Ankara to have the language rights recognized while mobilizing all its formal and informal human and organizational resources for a solution for the mother tongue issue. We can apply this example to many different areas. We can transform politics into something more than representation and make it a multiscale and multilayered reconstruction process that is open to multiple actors. In short, we should focus on reconstruction rather than representation and we should use representation as a way to promote reconstruction.

19 Demokrasi ve Atılım Partisi. English: Democracy and Progress Party

We should also see politics as something more than just political parties. As you may remember, I concluded that AK Party's organization collapsed and therefore I expected failure on their part to some extent. However, the elections showed us that even though AK Party's organization collapsed, all other sixty-year-old formal and informal networks of the right wing still stand. This is a huge network of foundations, associations, religious communities, Quran courses, organizing efforts at mosques, and charity organizations that have existed for over sixty years. We should address politics in a way that's beyond political parties. Localization, or engaging in local politics, is crucial for this purpose.

Finally, let me underline this: I believe the Kurdish political movement needs a strong opposition, a peaceful, constructive opposition to keep the critical mind at the center while doing politics. Of course, this opposition will emerge from political parties but it should be eventually carried over to the media, academia, and civil society.

Challenges

I'm going to talk about seven challenges in the final part of my speech. The first challenge is the fact that the Kurdish opposition also includes the Kurdish right-wing or the Kurdish nationalists. This is a significant challenge. They are the ones who carried HDP's votes from 6.5% to 13% since 2014. I call this the religious and conservative Kurdish ideology. A new Kurdish identity is being built right now alongside the identity that's been represented by HDP since the 1990s. This new identity is more religious and more conservative. A part of this identity is present in AK Party and a significant part of HDP. They are the main contributors that enabled the increase of HDP's votes from 6.5% to 13%. Therefore, the alliance of the conservative Kurds in the streets –which has been growing since the 1990s– and more secular Kurds –who have concerns about gender norms and are more opposed to neoliberalism– is a challenge.

The second one is the collective action capacity of Kurds. They may be the opposing party. But does this opposition have the necessary collective action capacity to solve the Kurdish question? So, the collective action capacity is the second biggest challenge in terms of political goals such as mother tongue rights, the right to self-government, or generally speaking, broadening the democratic political arena.

The third challenge is rebuilding Kurdish politics with strong opposition and a critical mind at the center. This is civil society's responsibility, including DİTAM, and especially HDP. I'd like to offer two suggestions. I think it will be beneficial to support a non-partisan civil society and establish mixed organizations. We need politically and ideologically mixed organizations and non-partisan civil society.

Another challenge is the class issue. The Kurdish opposition has gone through a class transformation since 1999. It turned from a lower-class movement into a coalition of lower and middle classes over the last 20 years. This coalition seems to have some inner conflicts. There isn't much of a conflict in terms of the identity issue. However, I think the poor are on the losing side in terms of resources and sharing. Local administrations discussed this issue a lot. Kurds have both material and symbolic resources. Thus, a reformation is needed to strengthen the position of the lower classes and make more resources available to them while the alliance of the lower and middle classes is being formed. These classes are in different political spheres and they use different tools. We should also discuss this further. In short, I believe the tools, methods, and rhetoric that can be collectively used by the lower and middle classes pose a challenge.

The fifth challenge is the relationship with AK Party. This is important for two reasons. One, the

state means AK Party for the next five years. Remember, we are faced with an 84% nationalist bloc: 23% ultranationalists and 61% AK Party-CHP. It seems the other Ankara parties are more or less the same in terms of the votes they are getting. So, the mainstream Kurdish political movement can't rely on attracting their voter bases.

These election periods in part create new opportunities. On the other hand, we have a bloc in front of us. I believe among them the state is the main party that Kurds should interact with. The current government is the state. Hence, the challenge here is going beyond the elections and targeting dialog and negotiation with the state rather than focusing on political parties themselves. The main actor in this case is AK Party. This bilateral relationship between the actors, and all other relations, has been toppled down for the last eight years. This government will be in power for the next five years. That's why I believe that one of the main challenges of the Kurdish political movement will be reviewing and reimagining the relations with AK Party.

However, there's an important point here: Ak Party is not only a central party but it also represents the second category of the Kurdish identity in the region. Other than HDP, most of the Kurdish population in the region mobilizes within AK Party. It's not HÜDAPAR[20] or other religious communities; it's AK Party. Thus, I think the dialog between the two Kurdish identities, and the dialog with AK Party is important. Addressing AK Party both as the state and the central government is a serious challenge. Most importantly, AK Party's face in the region represents the second face of the Kurdish people. I'd like to emphasize how crucial it is to establish dialog based on this representation.

The sixth challenge is to form relations with the cross-border Kurdish regions. HDP[21] and YSP[22], or the mainstream Kurdish political movement in general, must also position themselves as a cross-border actor in the Kurdish question. As legal political parties, they can assess the situation within the cross-border context. Interacting with the Kurds in Rojava and the actors in the Kurdistan Region of Iraq as a legal political party can open new avenues for the Kurdish movement. This is a challenge for HDP to step up as a new actor in this context.

Finally, I'd like to refer to the discussion about the relationship with Turkish nationalists before I conclude my speech. This is the test of Kurdish politics. I believe we will have to discuss this issue with the actors in Turkey soon enough. I don't believe Kurds should take on a mission to transform Turkish nationalism. Democratizing or leading the Turkish streets –as Hamit Bozarslan put it– is not something that the Kurdish opposition can do. This is a very heavy burden. Also, it's not something that the Kurdish political movement can pull off, operationally speaking. Kurds can support or contribute to the emergence of a social democratic political movement in the Turkish streets. But it's very difficult to lead such a movement.

I have two suggestions. Rather, I have two points that I'd like to emphasize. First, if we are to solve this problem within Turkey with non-violent methods, we have to see what the Turkish streets with a nationalist majority need. To cite a few prominent approaches of the conflict theory, I can say this: we can't go forward with the ongoing conflict without understanding the needs of the Turkish streets. Conflict costs both of us. So the challenge is to find methods that are aware of their needs as much as ours. In my opinion, we should focus on realistic and rational options that operationally make sense rather than the ideal, normative solutions.

We can progress if we can create a win-win situation for conflict resolution. We need to develop new methods, narratives, and tools that will show the Turkish streets that the Kurds' need for peace, self-government, and sharing power benefits the Turks. This is a significant challenge.

We can establish dialog like this. But I think we can't take on the mission to transform the streets and lead a democratic pedagogy. We can only be contributors, not primary actors.

20 Hür Dava Partisi. English: Free Cause Party

21 Halkların Demokratik Partisi. English: Peoples' Democratic Party

22 Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi or Yeşil Sol Parti in short. English: Party of the Greens and the Left Future or Green Left Party

Meral Özdemir – DITAM Vice President

It's a strong perspective you derived from the loss of hope and trust. Thank you.

Contributions and Questions

Cabbar Leygara – Politician / Lawyer

Thank you to everyone involved in organizing this meeting. I believe Cuma Çiçek's assessment of this process will contribute greatly to the Kurdish political movement. We got into politics with HEP[23] in the 90s along with friends who are here today. We did a lot of things with Sedat Yurtdaş, Mehmet Vural, Emin Aktar, and countless others. We've always been an active part of this struggle. Sometimes we were right in the middle of this marathon and sometimes on the sidelines, but we were always a part of it. How did we reach this point? I'd like to briefly share our experience. I remember the very first people who got into the legal Kurdish movement. Vedat Aydın, for example, rest in peace. Kurdish politics has always been oppressed since 1991. We didn't have a single easy election period, except for the 2015 elections. Vedat Aydın was the provincial chairman in 1991. He was the one who suggested us to get into politics. He got murdered on July 10 and we went into elections in the following October. There were many others got murdered before Vedat Aydın, including members of the Human Rights Association[24], lawyers, and businessmen. It was around the time of the unsolved murders[25]. Despite all of this, the Kurdish political movement has always been on the rise. It had the enthusiasm, hopes, and expectations for the future. We saw a consistent rise in every election.

When we got into the 1991 elections in alliance with SHP, we managed to secure 22 MPs even though we expected to get just 10. Then, around the time of the 1994 local elections, many of our friends got detained. Our mayors got detained. We couldn't enter the elections. We got 4.2% in 1995, 6.2% in 1999, 7.2% in 2002, and then 9.8% at the Presidential Elections with Selahattin Demirtaş as our candidate. There has been an upward trend, which was topped off at the elections on 7 June 2015. We peaked in 2015 with 13.2%. We were on the rise up until that point. Then, we saw a decline after 1 November 2015, which is still going on today. We must stop this decline somehow, or else it will continue to decline even more.

Cuma Çiçek also commented on the June 7 elections. I'd like to share my opinions, too. We were able to do a lot more legally during the solution process. However, I think the key is that HDP was established as a solution process party in 2012. It severed its ties with the past, ignoring 1991, DEHAP[26], and the 49[27]. If you see HDP's promotional videos, it looks as if the Kurdish struggle began in 2012 and nothing before that. This attitude put a distance between HDP and the core supporters, members, and the 90s generation. The voters were more relaxed due to the calm atmosphere during the solution process in 2012. HDP looked down onto the past, onto its base that will vote for them no matter what. They had success after all. We weren't happy about it and we pointed it out a few times. However, everything changed after the incident about the trenches in 2015. People who supported us during the solution process began to go away and HDP noticed this. Selahattin Demirtaş was the chairman at the time. We told him that it's

23 Halkın Emek Partisi. English: People's Labor Party.
24 İnsan Hakları Derneği
25 Turkish: Faili meçhul cinayetler. The term literally translates to "[a murder] by an unknown perpetrator". In political context, the term refers to the cases of unsolved assassinations and murders of political figures.
26 Demokratik Halk Partisi. English: Democratic People's Party
27 Turkish: 49'lar. It refers to the 49 people who were arrested for publishing a Kurdish poem in the early 1960s.

not right to be distant from the resistance's legacy. Many contributed to this struggle including Sheikh Said, Seyid Riza, Said-i Kurdî, and the 49. Ignoring these contributions and taking 2012 as the starting point doesn't feel right. Mr. Chairman, you secured 13.12% in the 2015 elections. It was the biggest achievement in the Kurdish political history. There were different circumstances at play here, we can discuss it later. However, it was difficult for us to stay true to our vision and add to the success. That's why we shouldn't look down on the core group in Kurdistan. You should protect them. Three months after we became HDP's provincial chairmen in 2016, the attempted coup happened and the process got even more challenging. All of us served time in prison.

Selahattin Demirtaş got 8.2% but we couldn't keep the votes we got on top of it. As we were oppressed, the numbers got lower and we couldn't gain anything new. We couldn't see any flow from the new voter group. Being oppressed or the fact that our leaders were imprisoned aren't good excuses. We already got to this point under oppression. We resisted and broke free of the oppression. Many have died before we got to this point. Our provincial chairmen, parliament members, and representatives died. Despite all of this, we managed to increase our votes. There's been a 50% increase in votes, from 4.2% to 6.2%. The Kurdish political movement is based on a sociological and geographical reality. It's based on Kurdistan, the region itself. We can't ignore this just to go through the Turkeyfication process. Both of these approaches gloss over each other. When we founded HEP, we had valuable friends from the left and union movement among us, such as Fehmi Işıklar and Abdullah Baştürk. They were there during the foundation process. Turkey's revolutionary left has always been with us. We didn't have any issues because everyone held onto their identities. We never left our Kurdish identity. And they remained with their revolutionary leftist identity. Everyone remained the same, true to their own identities. That's why we could progress. Turkey's revolutionary movement has always been our strategic partner. Of course, strategic mistakes happen sometimes. However, I think HDP made a huge mistake in terms of the Kurdish people. In 2015, socialist Kurds, liberal Kurds, and religious Kurds in Kurdistan were all part of HDP, without compromising their identities, and HDP succeeded. Following this success, HDP adopted a more bureaucratic and technocratic structure that didn't care about people, which led to them becoming out of touch. To maintain your contact with the people, you have to cooperate with the people. HDP noticed this and gradually returned to its core audience. We saw another decline in 2018, in addition to 1 November 2012. I think another serious mistake was made during the 2019 local elections. They unconditionally supported the CHP candidates in metropolises, without asking anything in return. This is a foreign concept for Kurdish politics. After all, we come from a grassroots movement. If you support someone, you must also look out for your cause. You should look out for your own gains. Therefore, the Kurdish political movement lost what it already achieved by giving support in 2019 to make Turkey a more democratic place. We, the Kurds, supported them but at what cost? The movement lost its enthusiasm.

They again offered unconditional support in the 2023 elections. We couldn't shout our slogans as the core group in Kurdistan. "Empty the prisons" for example. This motivates the core crowd. People interpret this as "free Öcalan". They might interpret it as "free Selahattin Demirtaş". Sure, we want Selahattin Demirtaş to be released. We also want Öcalan to be released. We want other detainees released. HDP compromised its identity by supporting the Nation Alliance[28]. Our candidate was immediately silenced because of their identity and Kurdistani speeches. We stand for elections but what do we want? Just a different government in 2023. But these are not our values. There wasn't a strong enough discourse that could galvanize us, or bring in new supporters.

28 Millet İttifakı.

What do we do now? I think we should bring unity to our region. There must be a strong and sound Kurdistan union that includes all identities with their authentic selves. Then, maybe we can unite with Turkey's left-wing and social democrats. However, CHP shut off social democrat politics. They are all under CHP's roof. They don't have new efforts of organizing. Even if we personally visit and talk to people, it's very difficult to make them leave that community. That's why we should focus on local elections. We can still pick ourselves up from here. We need a new discourse. The main actor that the Kurdish political movement should interact with is the state, not political parties. We have to find a way to establish a dialog with the state and work toward pushing our demands. I think we must refrain from giving unconditional support in future elections. It began to cost us our core group. I think the Kurdish political movement should change its name from YSP to something that has the word people in it. This is a grassroots movement. So, the name and the perspective should be updated with that in mind.

Hakan Tahmaz – President of the Peace Foundation / Author

First of all, I'd like to thank DITAM for this meeting. It feels good to see such a panel of people in such an emotional political atmosphere after the failure of elections. At least I feel good to be here. I think that's the case for everyone here. I also want to thank Cuma Çiçek for his speech. He is a friend and a comrade. I mostly agreed with his presentation. As someone who works to find a solution to the Kurdish question, it's very promising and inspiring for me to see these types of speeches in Kurdish circles.

We have a huge issue and failure at hand for the Kurdish politics and HDP. One of the reasons why is HDP's policies, targets, and our expectations in general. The main reason is the fact that HDP failed to understand the political and social transformation and what's going on in Turkey and the broader region, thereby failing to correctly analyze and find solutions to the problems.

HDP's votes gradually went down since 1 November 2015. Although it seemed to have bounced back in the 2018 elections and we managed to take our municipalities back from the trustees in 2019, we still lost around 10 municipalities. We didn't talk about it then. We didn't discuss the votes we got in 2018.

Why? Cuma Çiçek defined HDP's organization with two things: One is the 2013-2015 Solution Process and the other is the Turkeyfication project. Both were perceived differently by the Kurds and the West. Regional developments were interpreted in a completely different way. The entire process was dragged to a very bad place because of these differences in interpretation. Then we experienced immense destruction. We took a huge hit. The process turned into something entirely different with unique dynamics. That's why I think we shouldn't be unfair in our assessment. We shouldn't analyze the situation based on the time period.

Besides, I don't know how many different answers we'll get if we ask everyone here to sum up the concept of Turkeyfication. Everyone has different interpretations. Everyone, including the party leadership and the movement.

However, I believe the main issue here is this: Turkey has changed. The Kurdish region has changed. There's been lots of changes since 2016. If we assess the situation and develop new projects and policies, setting our expectations as if nothing has changed, of course, we can't make progress.

This doesn't just apply to the Kurdish movement. It applies to the entire opposition. To describe what the 2023 elections showed us in one sentence, I think we have to break our molds. It's very important. I say this for the entire opposition.

What should Kurds do? I can't and shouldn't answer that as a non-Kurdish member of Turkey's leftist, socialist movement who works on conflict resolution.

However, I can say this as someone who is working on this issue. The Kurdish political movement has to see the changes in Diyarbakır, Batman, Van, the Bağcılar district in Istanbul, and the Kadifekalesi district in İzmir. The political movement of 2011, 2013, or 2020 no longer exists. Kurds want different politics. Their priorities and expectations have dramatically changed. The new generation is completely different from the 90s generation. People's opinions on the Kurdish question and views on their rights have changed. They don't have the same perspective. Shared sovereignty is not the priority. We have to understand this. We have significant data to support this. We often see these results from Rawest's surveys.

Most importantly, there are a few vital developments in the region. Erbil is not the old Erbil. Rojava, Kobani is not the same as it was in 2013-2014. It's completely different now. Mesut Azizoğlu said that Kurds have moved away from their expectations. This didn't just happen in Turkey. The entire world has gone through a series of changes in their expectations. There have been significant social and political changes. Nationalism, hate speech, and anti-immigrant sentiment are becoming more widespread.

If we want to develop a new policy and a new social dynamic, and if we want to open the door to peace, we must carefully plan everything out. HDP must talk through its foundational dynamics and processes, and its internal structure. There is something called the code of constituents. This code must be revised, too. With its current version, we can't achieve Turkeyfication.

The democratic Kurdish political movement put up candidates in 21 cities across Turkey since the successful 2015 elections. It wasn't able to get more than 1 percent in 44 cities. We can break down the data and look more into it.

But the bigger problem is the global changes in Kurdish politics. Recent developments in Syria are an indication of this.

Considering the latest developments in Turkey, we have to carefully think through and plan everything.

The Kurdish political movement or Qandil no longer can maintain its relationship with civil society through democratic politics. Priorities must change. The Kurdish democratic political movement's rules and dynamics must be effective, the relationship with civil society must change, and Kurdish civil politics must leave backyard politics and develop its own social dynamics. We may see, not a political party per se, but a more pluralistic Kurdish political movement. People are critical of the Kurdish struggle and the Kurdish political movement. They are the ones that will take the movement forward.

Kurdish politics is not limited to HDP or any other party for that matter. It must be pluralistic, active, and effective and it must have a mutual relationship with civil society. We need to discuss the relationship between civil society, parties, and the movement. Kurdish politics is not that different from Turkish politics in that sense.

Kandil should adopt Öcalan's call at the beginning of the solution process. They should adopt a sense of democracy to support it. Based on the argument that the Kurdish armed struggle is over, they must understand that they can't maintain a relationship with democratic politics and civil society as they did before. This also applies to the relations between Kurdish communities.

Kurdish politicians in the region can't unite in their politics but they connect on a more emo-

tional level. They have more similarities, socially speaking. Erbil, Kobani, and Diyarbakır must see this.

Şerefhan Ciziri – Kurdish Language Movement

I want to make something clear. Education in Kurdish and the mother tongue issue must be more commonly discussed. What should we do to make it more common? We talk about our mother tongue, and how important it is, but at the end of the day, everyone here and all of our politicians speak in Turkish. We don't hold our meetings in Kurdish. We're in Amed, Diyarbakır. But still, the meeting is in Turkish. What needs to be done to make the Kurdish language and Kurdish thought more dominant, respected, and cherished?

Mehmet Emin Aktar – Former President of the Bar Association

Let me tell you a little joke first. Two Kurdish men in Ağrı visit the governor, tell him that they want to become Turks, and ask him what to do. The governor says "There is a Turkish flag on top of Mount Ararat. You'll turn into Turks if you touch it". So, these two buddies climb up the mountain and reach the summit. But the flag pole is very tall, so they can't reach the flag. One of them suggests "One of us should stand in a tabletop position so the other one can step on his back to reach the flag. Then the other person will do the same". So, one of them steps on the back of his friend and touches the flag. Then, when it's his turn, he says "Now you stay on your knees so I can climb". And the friend says "Get off, peasant! Turks never kneel".

My point is that we can't move forward with this type of supremacist mentality. I feel like we aren't fully understood. A few years ago, we saw a documentary film at the Demir Hotel in Diyarbakır called Lice'nin Feryadı (Lice's Cry / Hawara Licê). Coincidentally, a Turkish lawyer who lived in Istanbul was also there on that day. He took the floor and said "Kurdish intellectuals and opinion leaders must watch this film right and draw the right conclusions" while waving his finger at us like this. Then I asked for the microphone and I said "We are the ones that are killed and massacred and now you give us another task. You ask us to draw the right conclusions and wave your finger at us. Have you ever asked yourself the same questions when you live comfortably in Istanbul while the state that you are a citizen of persecutes Kurdish people?"

As Tanıl Bora also mentioned, the main issue for the Kurdish people is sharing sovereignty. Kurdish people want to benefit from the resources of this country. This is what the fight is all about. That's why nationalism becomes stronger whenever the dominant nation feels threatened.

I mostly agree with Cuma Çiçek. We agree on Kurdistanification first and Turkeyfication next. It's crucial. If you don't have a status, you'll assimilate and perish. No one will value you. Other than that, I don't agree with what you said about the Kurds in Kurdistan within AKP and how they express themselves or object to certain practices. Don't get me wrong, they all agree on mother tongue-related issues. But have we heard any Kurdish members of AKP object to the trustees? Did we hear anything from them when the municipalities, one of the tools of self-realization of Kurdish people, were taken over? We didn't. Many candidates in the region promised that they wouldn't let any trustees be appointed if they were the mayor. I think this tells a lot. They either see this as a temporary, state-focused project or they don't understand what appointing a trustee means. At the end of the day, trustees are only here to interfere with the Kurdish people's will of self-realization. They imply that the elected mayors were criminals or there were multiple investigations opened about them. What's funny is that one of our friends got elected as the mayor as someone who has zero records. But he was also removed. As a law-

yer who represented both mayors of this city, Gültan Kışanak and Selçuk Mızraklı, none of the allegations mentioned in the media was in their files. So, the state's primary goal is to hinder the Kurdish people's self-realization and sovereignty.

I'd like to hear Cuma Çiçek's explanation about how the Kurds within AKP oppose to this.

Doğan Hatun – Provincial Coordination Committee, the Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects (TMMOB İKK)

Let me add another anecdote to Emin Aktar's story. Someone asks a Kurdish student in a school in Kurdistan to translate "How happy is the one who says I am a Turk" into Kurdish. And the kid says "Whoever says I'm a Kurd, they are happy" (Kî Bêje Ez Kurdim, Kef Kêfa Wî Ye). If the Turks' happiness is on the table, Kurds can't be happy. And I'd like to thank DİTAM before I begin.

We must understand the Kurdish existence in the 21st century very well. As you said, Southern Kurdistan became a state after the Gulf War, Rojava has become a significant force that dominated the Middle East after 2013-2014, and it also triggered a legal struggle of the Kurdish people in Turkey. I think the society that proudly says "How happy is the one who says I am a Turk" degenerated our term Turkeyfication, and removed it from its original meaning– that implied democratization of Turkey– just to try to assimilate us. I think this is what's happening here. I don't see it as the democratization of Turkey or the Turkification of Kurds. Unless we clarify this wording we can't leave this vicious cycle. Yes, being side by side with a Turkish democrat within the struggle, being on the same side, and understanding each other is a great thing. But attempting to negotiate rights with a militarist, nationalist Turkish person is a problem. We may not even have a table to negotiate at. To be honest, we deal with a lot of people in our headquarters, including social democrats, republicans, or even Kemalists and Turkish idealists. We can have a conversation with social democrats and we can share a meal in the evening. But we can't even sit at the same table with Turkish idealist fascists, we can't discuss anything. Neither we nor them have the tolerance for it. That's why the democratization of Turkey also entails a fair discussion of existing issues. I think the issue here isn't about surrendering Kurds to Turkish people or the Turkification of Kurds. I think it's wrong and it costs us a lot. It even costs us our psychological advantage.

The Kurdish political movement reached around 13% votes. But the decline began with the Turkeyfication discourse. This is important. The state began using force after the armed conflict began in November 2015. Democratization and negotiation were off the table and a militarist method was preferred instead. This is also psychological warfare. They robbed us of our psychological advantage. We all heard of tons of takes like HDP Turkeyfies Kurdish people, they Turkify the Kurdish people, etc.

I have a question for Cuma Çiçek. During the emergence of Islam, The Prophet Muhammad went on the hijra to find support and got back to fight again. Rojava is the main destination of Kurdish people who immigrated from the North and other cities during the Sheikh Said era and even earlier. At the same time, it's a very political place. Rojava received an influx of immigrants from the North, mostly intellectuals including authors and politicians. How will the potential alliance of Southern Kurdistan and the autonomous Rojava affect the Northern Kurdish people? Can it save us from this dead-end? Can it give us morale and enthusiasm? Can it give us back our psychological strength?

Erol Katırcıoğlu – Academic / Politician

I think we've reached a significant point in terms of politics and the trajectory of the Kurdish political movement in general. Change is about people's demands. In Turkey, there are three main branches of social demands.

First is secularism as represented by CHP, the second is political Islamism as represented by AKP, and the third is democracy as represented by Kurdish people and especially by HDP. As long as this demand remains, Kurdish people will continue to be important political actors in Turkey. I'm not Kurdish but as far as I can see the existence and demands of Kurdish people will inevitably change Turkey. I think it's safe to say the existence of Kurdish people is the main locomotive of change in Turkey considering the level of democracy and administration in general.

When Öcalan first recommended establishing HDP, he essentially built the vision for it on an idea of radical democracy inspired by the works of Ernesto Laclau. His political perspective is this: If there are different identities in a country and the political relations among these identities are under oppression in any way, or these identities feel victimized in that country, they should develop a hegemony over the equality of their victimization. HDP targeted this perspective. However, HDP's leftist and socialist allies and constituents didn't represent a particular identity. To be honest, these groups are merely shells of what they claim to be. Do they have connections to the working class? They all call themselves socialists. Since socialism implies being in touch with the working class, they should have established a relationship with the working class. Did they? No. So, I think this was the main reason we lost in these elections.

This is also one of the reasons behind CHP's success. An Alevi leader tried to unite Sunni people with secularists. It might be a good move. However, the parties he assumed to represent the Sunni identity weren't actual parties. Neither Davutoğlu's party nor Ali Babacan's had an actual connection to the Sunni identity. This is evident from the votes they got. My point is, that Kurds and people who struggle for democracy in Turkey must have the perspective of building democracy by uniting different identities. I believe it is our duty to demand democracy. It's nothing like other democracies in the world. And I don't mean a symbolic democracy with no substance. I see HDP as the embodiment of a search for a new participatory democracy, more like the movement started by Syriza in Europe. But I think we were relatively more successful than them. Nonetheless, we couldn't get the results we expected for many other reasons.

However, I think the answer to the question "What shouldn't Kurds do" is obvious. One way or another, Kurdish people must be on the frontlines of the democratic struggle in this country. Yes, there is colonialism at play here but you also have a mission. To be honest, I'm telling this to our Kurdish friends: we can't build democracy in Turkey without Kurds. In other words, all these types of nationalism Tanıl Bora described, including Kemalist nationalism and political Islamist nationalism, are built on an anti-Kurdish sentiment. They don't even consider Kurdish people secondary constituents of this country. That's why we have to take on the fight against this sentiment.

The meaning of Turkeyfication was essentially this. I think every political party in this country must be Turkeyfied, considering Turkey is the remnant of the Ottoman Empire that is home to many different identities. For example, AKP and CHP aren't Turkeyfied. Because they only represent a single identity. In other words, you can criticize HDP for not being effective enough but you should remember that HDP was founded for this purpose. Therefore, Kurdish people have a duty to consider the society in Turkey more than Turkish people do. So, I think we shouldn't be demoralized. Not only Kurdish people but everyone who wants to foster democracy in Turkey

has to walk on this path alongside Kurdish people. I'm one of the founders of YSP and EDP[29]. However, when I left the party I said I would vote for HDP if it were founded before us because our party consisted predominantly of white Turks. I hope this meeting contributes to this cause as well.

Meral Özdemir - DITAM's Vice President

Thank you. Now I'll give the floor to Cuma Çiçek for the wrap-up. Then I'll give the floor to Orhan Gazi Ertekin and Levent Korkut.

Cuma Çiçek – Academic

I'd like to thank Şerefhan Ciziri for his question. Perhaps we all should do self-criticism about the mother tongue issue. My suggestion is to keep the negotiations with Ankara but take the strength for negotiations from the reconstruction process. Like Med TV, for example. Kurds overcame the state's hegemony on broadcasting with Med TV. In other words, while they were negotiating with the state, they began broadcasting in Kurdish over satellite with the support of Europe and the Kurdish diaspora. They broke the state's hegemony on broadcasting. In the end, the state eventually backed off and opened TRT Kurdî.

The mainstream Kurdish political movement and civil society have massive power, funds, human resources, organizations, and political actors. But as we see it in Canada/Quebec, even if we achieve equality on paper we may not be able to protect the Kurdish language. Quebec secured equality of the French and English languages on paper but it wasn't enough to protect French. We probably can't protect the Kurdish language with equality on paper.

I think Kurdish people approach this issue with an asymmetrical bilingual policy and actually put Kurdish into use within the Kurdish spheres. This can be the solution. By Kurdish spheres, I don't mean just Diyarbakır. I also mean the Kurdish street in Bağcılar, Istanbul, for example. If we can't put Kurdish into use in these areas, we might not be able to go back to Kurdish even if we legally secure our rights.

I have three suggestions. The first is the mobilization of resources. Kurdish people must mobilize all their resources for the mother tongue struggle.

The second is the valorization strategy. The reason why English is commonly used is that it adds value for people. So, if the Kurdish language doesn't add value to people's daily lives, it will eventually become something a few thousand people will use as part of their personal efforts. Take my daughter for example. I speak to her in Kurdish but she answers me in Turkish. My speaking in Kurdish isn't enough. We need to use Kurdish in public spaces. We have to build public spaces where we will speak Kurdish.

Lastly, I'd like to remind the prestige theory. Why do people run away from a language? They incline toward a more prestigious language to reach the prestige of the group that speaks it. People tend to use the languages of socioeconomically and sociopolitically more prestigious groups. Therefore, we should invest in the language based on the prestige theory and focus on increasing the prestige of the Kurdish language. Perhaps prestigious actors can be included in Kurdish language-related efforts.

I'd like to thank Emin Aktar for allowing me to correct myself. Kurdish people historically have been part of two traditions. Roughly half of the Kurdish population has been in the rights-based

29 Eşitlik ve Demokrasi Partisi. English: Equality and Democracy Party.

struggle by establishing their own organizations since 1950, while the other half positions themselves as an extension of the Ankara parties. Half of the Sunni Kurdish people in politics is within AKP and the other half is within HDP. Half of Alevi Kurdish people in politics are in CHP and the other half is in HDP. Some Kurdish people act as an extension of central parties and they have developed a vision for Kurdish identity since the 90s.

I noticed during my field study for my Ph.D. thesis, that Kurdish people have reached a consensus on two fundamental issues. One of them is the identity politics. All Kurdish people including HDP, AKP, and even HÜDAPAR supporters have a similar stance on protecting the Kurdish identity and handing it down to the next generations. The second one is the right to self-government. There are several different models of government, from decentralization to a federal government system. However, HDP has the potential to bridge the gap between the two sides in terms of self-government. Dialog between the two can at least make it possible to have these two demands accepted by Ankara.

I think trustees represent a sovereignty issue. I think the thought process of the state was "a new Kurdistan is being built in the South, a geographically unified Kurdistan from the borders of Iran to the Mediterranean is a possibility". So it responded to the possibility by creating a national and local policy. This approach allowed the state to develop a strategy based on breaking the Kurdish movement in Rojava and the Kurdistan Region of Iraq across the border and drying up the entire political and organizational infrastructure that might carry over these two territorial governments' influence here. And it placed the appointment of trustees at the center of this strategy.

As an academic working on conflict resolution and peacebuilding, I can say the Kurdish question is fundamentally an identity-based territorial sovereignty issue. So, we have to develop sovereignty-sharing models for a consistent and permanent solution.

To Doğan Hatun's question about the alliance of Southern Kurdistan and Rojava: The national unity of Kurdish people has been discussed for a long time. Forgive me for saying this but we, the Kurds, are a birakujî[30] community. Birakujî no longer means physical, actual killing. However, the Kurdish people, whether they are political actors or ordinary people, have a limited collective action capacity. We can discuss this further in another meeting.

The Kurdistan Region of Iraq shows us that the Kurdish political actors have a limited collective action capacity. If we were able to build a strong connection between Rojava and Southern Kurdistan from 2011-2012, maybe we could have a different conversation about the Kurdish issue today. However, partisan politics is not something unique to Turkey, it also exists in Iraq and Rojava. I think Kurdish people should at least go beyond partisan politics. Civil society can find a solution or be the facilitator. I believe civil society, media, the cultural landscape, and the business community can take on this task rather than political actors. This can create more room for us.

Let's take Rojava from 2011-2012 as an example. Two main Kurdish fronts try to meet at the negotiation table with the push from the USA. They haven't even sat at the table even though 11-12 years have passed. I think this is a serious challenge for the Kurdish society. The Kurdish community must improve its ability to keep its differences within the opposition without hostility. We can easily burn down bridges between us for matters that can be easily handled with opposition politics. This is not unique to here. I don't know Iran that well but this issue also exists among Kurdish people in Iraq and Syria.

How do the Kurdish people find the strength for resistance despite the eight-year predicament?

30 Kurdish for killing one's sibling, or one's kin

I'd say it's geopolitical. Historically speaking, the main dynamic at play in Turkey's Kurdish question has been geopolitics. The initial geopolitical fracture is the de facto Kurdistan Region in Iraq in the 1990s, the second one is the recognition of this government in 2003-2005, and the third one is the constitution of Rojava and the Kurdistan Independence Referendum between 2012 and 2017. Geopolitics is the main issue that determines Diyarbakır's future. Kurds need to invest in geopolitics, increase the number of actors who support cooperation, and create more room.

Lastly, I'd like to add a few things to Erol Katırcıoğlu's words. The Kurdish struggle is the locomotive of Turkey's democratization, yes. But we also need another democratic power in Turkey besides the Kurdish people. We can't move forward by putting this weight on the shoulders of the Kurdish people. Regardless of whether it's normatively right or wrong, it's not possible on an operational level. There is this forty-year-long pain, destruction, and loss. It makes it impossible for the Kurdish people to lead the democratization wave across Turkey. Of course, both the past and the present of the Kurdish question are components of Turkey's transformation. The mainstream Kurdish political movement created new domains for building gender-sensitive, libertarian, pluralistic, and secular identity politics and influenced different groups and communities in Turkey. However, despite all of this, putting the weight of leading the democratization process in Turkey on the shoulders of the Kurdish people is neither feasible nor fair.

The social democrat movement in Turkey has to transform into a new political power. We can argue if this new power should be CHP, DEVA, or a new political party. But unless we have a new political power like this, we'll keep discussing these issues with no results. I hope we'll find a new power but I also know it's not easy based on past experiences.

Contributions and Questions

Levent Korkut – STGM

I think we should also ask the question "What should Turks do?" (Divê Tirk Çi Bikin). We should ask this question, too. I fully agree with Cuma Çiçek's opinion on this. We need a substantial democratic movement in the West, among Turkish society. Building a democratic movement through just HDP or YSP for the entire country is difficult. Besides, Turkey also needs some type of supra-party consensus. Considering the constitution and the peace process, we need a broader structure. Is it possible? Maybe not in the short term but it's very difficult to resolve these huge issues without something like this.

I think it's safe to say that another peace process won't be an option in the short term. The situation in Turkey is a lot different than many other regions that went through peace processes. This difference stems from the internationalized nature of the problem. Therefore, the government's positive approach to peace, society's support, and the positive outlook of the opposition aren't enough by themselves. We have to factor in the international circumstances and how the rest of the world will support or hinder the process. And I believe the latter is true right now.

We have to approach this as a long-term issue. So what do we do? Obviously, we must assess the situation separately for the West and the East. For the Kurdish side of the equation, I think it's important to revive and empower local civil society organizations. Nobody talks about this but I think culture is a must if we want to sustain the Kurdish existence. We need to focus on culture and locality. This won't affect the Kurdish identity at the national level. We can easily pull this off. I also don't think it's a good idea to close ourselves off in the region. Strengthening

local democracy and civil society, and investing in culture is very, very important –especially these days. Centralization, as Cuma Çiçek mentioned, has a standardizing effect on everything. This approach puts every city in a single mold and erases everything unique about them. So, under these circumstances, boosting the culture in the region will be beneficial to both the region and Turkey in general. Strengthening local democracy and empowering civil society is a simple, yet important matter. The platform established in the aftermath of the earthquake was a small but very important initiative, for example. Popularizing these efforts will create momentum, inspire more projects in the region, and help sustain the culture for many years to come. We should also think about the ways we can end the decline of the region including teaching Kurdish to children. These won't stop the momentum or hinder the Kurdish political movement's role across Turkey. On the contrary, it will strengthen it.

Orhan Gazi Ertekin – Lawyer

For me, these meetings are very important for two reasons. First of all, we get to listen to brilliant presentations. And secondly, we get to hear Kurdish language and read Kurdish publications. I don't understand Kurdish but I know I have to be more exposed to the Kurdish language. I think I should hear it more.

Tanıl Bora's presentation was very clear, brief, and yet very comprehensive. Cuma Çiçek's presentation was also very extensive. Of course, it's a bit difficult to catch up with everything I listened to today. So, I can't share my opinions on every single item discussed today. But I'd like to say something about the overall meetings. Not a criticism per se, but a suggestion perhaps. Considering the reality of the Kurdish question, I find conventional presentations short-coming and partially lacking. Conventional analyses tend to approach the Kurdish movement and existence on a duality of violence and politics. They focus more on the duality of armed struggle and parliamentary struggle. However, Kurdish parliamentarism dates back to Yusuf Azizoğlu. I've been studying Kurdish lawyers for about 10 years, from Kamuran Bedirhan to Kadı Muhammet, from Faik Bucak to Selahattin Demirtaş. I know three pioneering lawyers on the bench. Kurdish lawyers, Kurdish parliamentarism, and the Kurdish administrative experience create an extraordinary public and political space within the Kurdish movement.

However, if we look at the picture from the lens of Turkish nationalism, we'll see a narrative based on dividing the country. This manifests itself as discussions based on violence and politics in leftist circles. I can also add diplomacy to the list of examples. Melek Göregenli wrote a great article about these areas and the Kurdish people's awareness of their rights. There are lots of new, unasked, and unanswered questions with lots of new answers. This also applies to Kurdish lawyers. We can list only a few examples around the world where lawyers have been crucial for national movements. The Kurdish national movement is one of them. We won't see any lawyers at the forefront of Turkish nationalism, or Persian nationalism. We might see lawyers in Palestine or South Africa. There are only a handful of examples where lawyers have kept following all cases related to bombings and military massacres for decades. Maybe the top three of American patriotism are lawyers, and judges.

Historically, Kurdish lawyers have been carrying the national identity. We wrote a book about this called Defending Kurds. I think conventional analyses skip these topics a little. I think they should focus on them more. For example, I see Sertaç Bucak here. There is only one book about Faik Bucak that you wrote that I'm aware of. But there should have been like 20 more books about him. There should have been countless books on Kamuran Bedirhan, Tahir Elçi, and others. Mehmet Emin Aktar was with me. We need projects and studies that focus on these areas too.

www.ditam.org

Seyrantepe Sanayi Mah.
Elazığ Bul. Çeysa Towers
C Blok 47/C Kat: 10/77 21100
Yenişehir/DİYARBAKIR

info@ditam.org

0 412 228 00 03

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

BİRLİKTE
STGM Kurumsal Hibe Fonu
"birlikte değiştirelim"